

DE TWEEDE WERELDOORLOG *BEZET BELGIË*

Dossier voor het 5e en 6e middelbaar

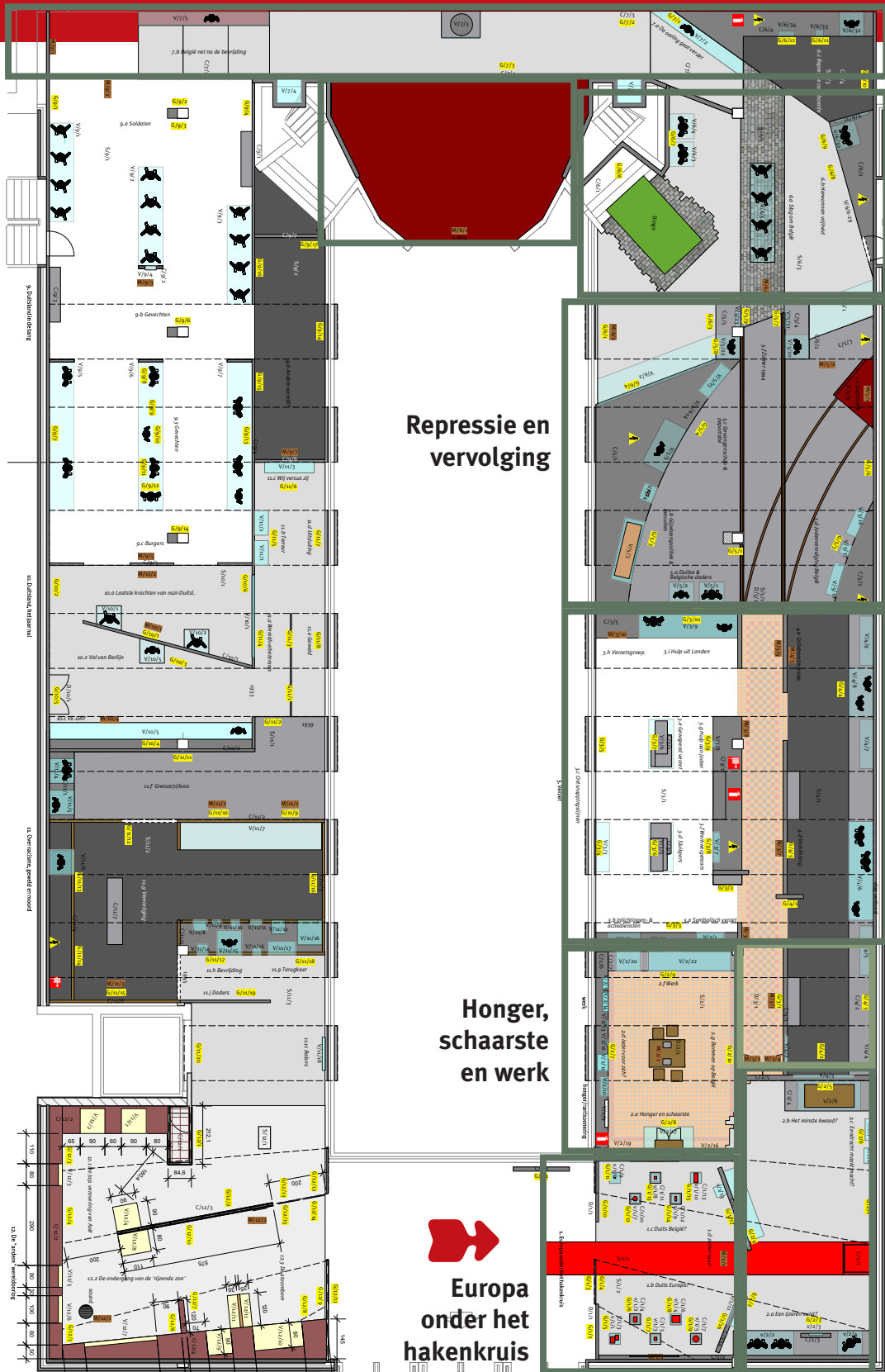
Educatieve Dienst

Inhoudstabel

Bezet België

Plan	3
Vóór het bezoek	4
Europa onder het hakenkruis	4
België in Duitse handen	8
Verzet	20
Collaboratie	23
Repressie en vervolging	27
De bevrijding	32
België in de schaduw van de oorlog	36
Tijdens het bezoek	
Europa onder het hakenkruis	39
België in Duitse handen	42
Verzet	50
Collaboratie	54
Repressie en vervolging	59
De bevrijding	64
België in de schaduw van de oorlog	74
Activiteitenfiches	
Europa onder het hakenkruis	75
België in Duitse handen	77
Verzet	85
Collaboratie	91
Repressie en vervolging	96
De bevrijding	99
België in de schaduw van de oorlog	103
Activiteitenfiches (oplossing)	
Europa onder het hakenkruis	104
België in Duitse handen	106
Verzet	114
Collaboratie	120
Repressie en vervolging	125
De bevrijding	128
België in de schaduw van de oorlog	132
Glossarium	133
Bibliografie	137
Het pedagogische aanbod van het WHI	140

Plan 1^e verdieping

België in de schaduw van de oorlog

De bevrijding

Repressie en vervolging

Verzet, collaboratie

Honger, schaarste en werk

Europa onder het hakenkruis

België in Duitse handen

Vóór het bezoek

Europa onder het hakenkruis

1940-1944

Europa onder het hakenkruis

Citaat d'Adolf Hitler "Wer in Europa die Brandfackel des Krieges erhebt, kann nur das Chaos wünschen."

Niet enkel België wordt tijdens de Tweede Wereldoorlog bezet. In 1942 heerst nazi-Duitsland in Europa zelfs over een gebied dat groter is dan de Verenigde Staten en dat dichter bevolkt en economisch productiever is dan welke regio waar ook ter wereld.

Voor Hitler is 'Europa' niet zozeer een geografische, dan wel een raciale entiteit. De economische exploitatie van het continent gaat hand in hand met het waanbeeld dat een Germaans *Herrenvolk* superieur aan andere "rassen" is. Hele bevolkingsgroepen worden daardoor als minderwaardig beschouwd.

De nazi-Duitse terreur en vervolging zorgen overal voor bloederige tafereelen. Het gevoerde beleid in het oosten van Europa is echter nog wreder dan dat in het westen.

Geografie van een Duits Europa

Nazi-Duitsland en zijn bondgenoten heersen over het grootste deel van Europa. Ze willen een Nieuwe Orde vestigen, waarbij het continent een nieuwe staatsinrichting krijgt en de *Führer* aan het hoofd staat. Die heerschappij is echter weinig voorbereid en vaak geïmproviseerd. Er ontstaat een lappendeken van regimes en structuren. Geannexeerde of bezette gebieden worden ingeschakeld in de Duitse oorlogseconomie. Op korte of langere termijn wordt een volledige nazificatie nagestreefd. Er is een duidelijk verschil tussen het Duitse beleid in het oosten en in het westen:

- In het oosten van Europa worden plaatselijke -vaak communistische- elites meteen uitgemoord en de lokale industrie grotendeels vernietigd. Via brutaal geweld en genocide wordt het waanbeeld van een raszuivere samenleving nagestreefd. De lokale Slavische en Joodse bevolking moet plaats maken voor Germaanse

levensruimte (*Lebensraum*). Sommigen verdwijnen als dwangarbeiders in het *Reich*, anderen worden meteen vermoord.

- Noordwest-Europa wordt beschouwd als een cultuurgebied: daar willen de Duitsers een stabiel en langdurig regime vestigen. Er wordt samenwerking met lokale elites nagestreefd om met zo weinig mogelijk eigen mensen en middelen de ingenomen landen te besturen. Dit sluit echter niet uit dat er een doorgedreven nazi-Duitse repressie en vervolging wordt uitgevoerd.

De situatie verschilt in elke regio, maar overal wordt in verschillende mate gecollaboreerd met of verzet gepleegd tegen de nieuwe machthebbers. De doorsnee Europeaan probeert zijn dagelijkse leven verder te zetten, al is dat lang niet voor iedereen weggelegd.

In de eerste zaal komen een aantal thema's aan bod die op alle bezette landen van toepassing zijn.

Bestuur

Het beleid van nazi-Duitsland in Europa wordt van bovenaf een gedirigeerd en is op economische en raciale leest geschoeid. Op het continent worden zo verschillende burgerlijke of militaire bezettingsregimes, pro-nazistische satellietstaten, geannexeerde gebieden... geïnstalleerd, die elk op hun manier ten dienste van Berlijn staan.

Dagelijkse leven

Kind of volwassene, wonend in een bezet of niet-bezet land... iedere Europeaan beleeft de oorlog op zijn eigen manier. Schaarste, armoede, honger en de angst vormen voor zowat alle Europeanen een rode draad binnen het oorlogsdecor.

Collaboratie

De bewuste samenwerking met de Duitse bezetter om die zijn doelen te helpen bereiken, is bijzonder divers in Europa. Zo is er onder meer militaire, politieke, economische, culturele, politionele... collaboratie. In heel Europa krijgen de Duitsers hulp van lokale collaborateurs, die uit zeer uiteenlopende motieven handelen.

Verzet

Het verzet tegen de Duitse overheersing wordt in Europa met zeer diverse middelen – van woord tot wapen – gevoerd. Overal wordt de bezetter geconfronteerd met verzetshaarden, waarvan de aard, de grootte en daadkracht van land tot land

*Kepie van Hermann
Göring als
Generalfeldmarschall
bij de Luftwaffe,
Duitsland, 1940*

verschillen. Zelfs in Duitsland hebben de nazi's af te rekenen met weerstand.

Buitgemaakte Italiaanse helm van communistische partizanen, Joegoslavië, ca. 1941

Repressie

Miljoenen Europeanen worden tijdens de oorlog het slachtoffer van een doorgedreven politieke en/of raciale vervolging. De Duitse repressie en terreur wil iedereen die niet in de nationaalsocialistische maatschappij past of er zich tegen verzet het zwijgen opleggen.

B Thema: De Belgen en de oorlog De wondere zomer van 1940

Met een Duitse kogel doorboorde Belgische Adrianhelm van Albert Froment, 1940

Na achttien dagen van strijd legt het Belgisch leger op 28 mei 1940 de wapens neer. De beslissing van koning Leopold III om de strijd te staken, wordt door veel Belgen positief ontvangen. In de ogen van de bevolking houdt de overgave vooral het voorkomen van verder bloedvergieten in.

De Duitse troepen hebben met hun militaire superioriteit en ijzeren discipline indruk gemaakt. Hun overwinning op het Europese continent lijkt voor zowat iedereen een realiteit voor vele jaren. Voor een deel van de Belgische elite lijkt een

Nieuwe Orde opgelegd door de bezetter zelfs erg verleidelijk.

De bezettende troepen zijn doorgaans beleefd en hulpvaardig, een imago dat vaak wordt versterkt door de Duitse propaganda... en in scherp contrast staat met de Duitse gruweldaden uit 1914. De bezetter versnelt de terugkeer van honderdduizenden vluchtelingen, helpt mee de oorlogsschade te herstellen en moedigt het hernemen van de dagelijkse activiteit aan. In juli 1940 beslist Hitler zelfs om een groot deel van de Vlaamse krijgsgevangenen vrij te laten.

Die bijzondere sfeer tijdens de zomermaanden van 1940 slaat echter spoedig om. De stijgende armoede, het groeiend voedseltekort en de toename aan onderdrukkende Duitse maatregelen zet heel wat Belgen terug met de voeten op de bezette grond. Een pril verzet tegen de bezetter ontwikkelt zich verder: vooral

de sluikpers wordt actiever.

Aan het einde van de zomer wordt ook het beeld van een militair onoverwinnelijk Duitsland aan diggelen geslagen. Groot-Brittannië haalt de bovenhand in de Slag om Engeland en de Belgische regering, gevlucht naar Londen, zet de strijd verder. België is bezet, maar de oorlog duurt voort.

Houten wegwijzer richting een Duits soldatenhuis of Soldatenheim, België, 1940

Vóór het bezoek

Bezet België

BThema: de Belgen en de oorlog België in Duitse handen 1940-1944

België in Duitse handen 1940-1944

In België wordt op 1 juni 1940 een militair bezettingsbestuur geïnstalleerd. Aan het hoofd ervan staat de Duitse generaal Alexander von Falkenhausen. Als militair gouverneur zwaait hij tot 18 juli 1944 de plak over het grootste deel van België en twee Noord-Franse departementen.

De Duitsers willen het land met zo weinig mogelijk middelen besturen, de Belgen streven naar het behoud van zoveel mogelijk verantwoordelijkheid. Zowel aan Belgische als aan Duitse zijde wil men een herhaling van het bezettingsregime uit 1914-1918 voorkomen. Een economische plundering en ontmanteling van het land is dus te vermijden.

Van burgemeester tot koning, van ambtenaar tot bedrijfsleider, van priester tot rechter: allen worden geconfronteerd met de nieuwe bezettingsrealiteit. “België” moet na de nederlaag in 1940 blijven functioneren, maar hoe? En wat is de impact van de bezetting op het leven van de gewone Belg?

De keuze van de Führer: een Duits militair bestuur

De nazipartij wil in België een burgerlijk bestuur met politieke macht installeren om zo het land te nazificeren en meteen te annexeren bij een Groot-Duits Europees rijk. Door de macht van de Duitse militaire staf en de aanwezigheid van koning Leopold III kiest Hitler in 1940 echter voor een bestuur van militairen zonder politieke opdracht.

De taak van de militaire bezetter bestaat erin het economisch en menselijk potentieel van België zoveel mogelijk in de oorlogsmachine in te schakelen. De basisvoorwaarde om hieraan te voldoen, is de orde en rust in het land te bewaren. Von Falkenhausen beschikt hiervoor over enkele militaire politiediensten. Toch opereert er in België ook al snel een politieke SS-politie.

De Belgische staat en het openbare leven moeten in stand worden gehouden en enkel gecontroleerd en waar nodig bijgestuurd. De

Duitse adelaar, met zijn klauw rustend op een wapenschild dat België symboliseert, België, 1940-1944

Chromolitho met beeltenis van Adolf Hitler, naar een werk van Willy Exner, België, 1944

Duitsers rekenen in zekere mate op medewerking van Belgische bestuurders. Culturele afdelingen van de Duitse administratie moeten België voorbereiden om op termijn een satellietstaat van het Derde Rijk te worden. Naarmate de oorlog vordert, krijgt het militaire bestuur steeds meer concurrentie van SS-instanties. Die willen een radicaler en meer ideologisch nazi-bestuur in België installeren dat bijvoorbeeld nog harder optreedt tegen het verzet. Toch voert ook het militaire bestuur geen mild beleid, iets wat onder meer tot uiting komt in de actieve uitvoering van de Jodenvervolgning in het land.

Belgische reactie Het minste kwaad?

Het Duitse militaire bestuur wil in eerste instantie samenwerken met de Belgische traditionele machten, niet met collaborerende partijen. De bezetter wil namelijk een solide Belgisch bestuur dat de grote problemen van het land, in het bijzonder de werkloosheid en voedselvoorziening, aanpakt. Het gros van de Belgische bestuurlijke en economische elite past zich aan de nieuwe bezettingsrealiteit aan en staat open voor samenwerking. Vooroorlogse wetgeving en richtlijnen worden daarbij als leidraad gebruikt. De verdediging van Belgische belangen vormt de basisfilosofie. Er wordt een “politiek van het minste kwaad” gevolgd om een groter kwaad (België bestuurd door collaborateurs of de installatie van een Duits burgerlijk bestuur) te voorkomen. Toegeven en in functie kunnen blijven, lijkt beter te zijn dan zich te verzetten.

Veel bestuurders beschikken over een zekere macht en onderhandelingsruimte. Zonder hen kan de Duitse bezetter zijn doelen niet verwezenlijken. In 1940 wordt echter snel voorbijgegaan aan het Belgisch (grond)wettelijk kader. Tegen het einde van 1942, wanneer duidelijk wordt dat de Duitse bezetting niet eeuwig zal duren, wordt de soms verregaande samenwerking door velen in vraag gesteld.

De politiek van het minste kwaad past zich tijdens de bezetting pragmatisch aan en omvat zelfs vormen van clandestien verzet tegen het Duitse beleid. De grens tussen wat goed en fout is, wat wit of zwart is, is in de praktijk evenwel niet altijd even duidelijk. Het hangt vaak af van persoon tot persoon, van situatie tot situatie en van instelling tot instelling hoe ver de samenwerking met de nieuwe machthebbers gaat.

Alexandre Galopin en het Comité

De besluitwet van 10 mei 1940, die in voege treedt op 16 mei 1940 wanneer de

Belgische ministers Brussel verlaten, regelt de machtsoverdracht: indien de hogere autoriteit (de ministers) belemmerd is, wordt de administratie gevoerd door de ondergeschikte macht, d.w.z. de secretarissen-generaal. Die secretarissen-generaal komen bijeen in comités en nemen besluiten (m.b.t. bevoorrading, werkloosheid, prijsstijgingen, vluchtelingen, enz.) die de Duitse ordonnanties moeten volgen. De Duitse richtlijnen moeten in principe zowel de conventie van Den Haag als de Belgische wetgeving respecteren. Zo komt een vorm van administratieve collaboratie tot stand,

Bureau van Alexandre Galopin, bruikleen van familie de Mérode – Bonvoisin

die in die tijd als “inschikkelijkheid” of “aanvaarding” wordt bestempeld. Het is het beleid van het minste kwaad.

Met hun ordonnanties komen de Duitsers echter wel tussen in het politieke leven en ze nemen ook beslissingen die in strijd met de Belgische wetten zijn (cf.: de discriminatie tegenover de Joden die in strijd is met het gelijkheidsprincipe

tussen de burgers). De Duitsers nemen duidelijk de macht over en de verzoenende houding van de Belgische administratie werkt mee in die richting. Tot waar mag/ moet men gehoorzamen?

De secretarissen-generaal

In afwezigheid van de regering vervangen de hoogste ambtenaren van elk ministerie, de secretarissen-generaal, bij wet hun ministers. Als een soort ambtenarenregering sluiten ze een verstandshuwelijk met de Duitse bezetter. In 1940 en begin 1941 gaan ze echter erg ver met hervormingen op economisch en lokaal politiek vlak.

De evenwichtsoefening tussen het behartigen van Belgische belangen en het meewerken aan Duitse eisen zorgt voor heel wat conflicten met het Duits militair bestuur, het Belgische gerecht en de regering in Londen. Veel Belgen verwijten de secretarissen-generaal bovendien een slaafse uitvoerder van Duitse verordeningen en maatregelen te zijn.

De positie van de secretarissen-generaal is niet eenvoudig. Actief of passief verzet tegen bepaalde maatregelen wordt vaak gebroken door Duitse chantage of dwang. België is sterk afhankelijk van Duitsland voor zijn voedselbevoorrading, een argument dat de bezetter niet zelden hanteert om het bestuur van het bezette land zo volgzzaam mogelijk te maken. Vanaf 1942 voeren de meeste secretarissen-generaal een Belgisch-nationale politiek, vaak tegen het Duitse beleid in.

Eendracht maakt macht? (Een koning zonder macht)

Koning Leopold III

De rol van koning Leopold III is omstreden tijdens de bezetting. Nadat hij op 28 mei 1940 Duitsland de overgave heeft aangeboden, blijft hij – tegen de wil van de regering – in het bezette land. Hij wordt als krijgsgevangene overgebracht naar het kasteel van Laken. Daar wordt zijn wereldbeeld vooral door zijn entourage gevormd. Binnen zijn directe omgeving zijn er contacten met vermeende collaborateurs. Er wordt zelfs een grondwet voor een Nieuwe Orde met een meer autoritaire vorst voorbereid. Op 19 november 1940 ontmoet Leopold de *Führer* in het Duitse Berchtesgaden. Hij onderhandelt er over zijn politieke ambities, een betere voedselbevoorrading voor het bezette land en de vrijlating van alle krijgsgevangenen. Hitler heeft echter geen oren naar de koninklijke plannen.

Als krijgsgevangene die het lot van zijn soldaten deelt, is de koning aanvankelijk erg populair bij de bevolking. Het imago van solidaire vorst krijgt echter een ferme deuk wanneer Leopold in volle bezetting trouwt met de jonge Vlaamse burgervrouw Liliane Baels. De koning begaat bovendien een inbreuk op de grondwet door eerst voor de Kerk en pas later voor de wet te huwen.

Leopold III blijft boven alles steeds voorzichtig. Nooit zal hij openlijk protesteren tegen het regime en zijn onderdrukkende maatregelen. Na D-Day wordt de koning overgebracht naar Duitsland. Hij laat een politiek testament na waarin hij de geallieerde bondgenoten vergeet, de regering verwijten maakt, alsook het verzet en de slachtoffers van het naziregime negeert.

Officierskist van Koning Leopold III, België, 1940-1944

Eendracht maakt macht? (Een regering in ballingschap)

In 1940 vlucht de Belgische regering naar Frankrijk, wat haar erg kwalijk wordt genomen door de bevolking. Een verordening van von Falkenhausen maakt het de ministers onmogelijk om terug te keren. Vier ministers begeven zich naar Londen: Pierlot, Spaak, Gutt en De Vleeschauwer. Na oktober 1942 komen daar nog De Schryver, Delfosse, Balthazar en vijf staatssecretarissen bij.

Vanaf oktober 1940 wordt op Eaton Square de strijd aan de zijde van Groot-Brittannië voortgezet. Daarnaast worden plannen gemaakt om een naoorlogs België in goede banen te leiden. Aanvankelijk steunen de ministers het beleid van de secretarissen-generaal en het Galopin-comité in het bezette land. Vanaf 1942 trekt ze er steeds meer haar handen van af.

Voetbalbeker, Inter-Allied Football League, Londen, 1941-1944.

De regering onderschrijft in september 1941 de principes van het Atlantisch Charter, dat de kiemen van de Verenigde Naties bevat. Het verbindt de geallieerden tot de onvoorwaardelijke nederlaag van nazi-Duitsland en zijn bondgenoten. België neemt zo officieel deel aan de oorlogsinspanning. Een herboren Belgische lucht-, land- en zeemacht wordt in het Britse leger geïntegreerd. De troepen worden intensief getraind om het Europese continent te bevrijden.

Via radio-uitzendingen van de BBC en Radio België-Radio Belgique zoekt de regering contact met bezette landgenoten en steekt hen een hart onder de riem. Vanaf 1943 levert ze in toenemende mate materiële en financiële steun aan het verzet. Tegenover Leopold III stelt de regering zich verzoenend op, maar de standpunten over de bezetting en de naoorlogse toekomst van België liggen heel ver uit elkaar.

De katholieke kerk

“Zonder twijfel is het noodzakelijk de bezettende Macht te erkennen als een feitelijke macht en haar ook te gehoorzamen in de grenzen van de internationale overeenkomsten...” zo schrijven kardinaal Jozef van Roey en de Belgische bisschoppen in een herderlijke brief op 7 oktober 1940. De Duitse bezetter stuurt aan op een compromis met de Kerk en vindt er ook gehoor. Zolang die laatste zich niet met politieke zaken inlaat, wordt ze met rust gelaten.

De Kerk, die het morele gezag bij heel wat Belgen vertegenwoordigt, bevindt zich in een grijze zone. Zo neemt ze bijvoorbeeld stelling tegen collaboratiebewegingen, maar protesteert de instelling niet openlijk tegen de Jodenvervolgning.

De modus vivendi met de bezetter die in het eerste bezettingsjaar wordt gevonden, komt echter onder druk te staan. Zeker na de invoering van de verplichte tewerkstelling in 1942 en de klokkenroof in 1943 lopen de spanningen op. Uiteindelijk biedt een deel van de geestelijken hulp aan Joden of vindt zijn weg naar andere vormen van verzet. Slechts een minderheid collaboreert.

Congolees bloed, zweet en tranen

De regering maakt tijdens intergeallieerd overleg handig gebruik van het enorme potentieel van haar kolonie Congo, dat na de Belgische nederlaag de militaire strijd verderzet. Congo is vooral belangrijk omwille van grondstoffen zoals koper, zink, goud, tin, rubber... en uranium. De Amerikaanse atoombom die in 1945 op het

Japanse Hiroshima valt, is met Congolees uranium ontwikkeld.

De gevolgen van de geallieerde interesse voor de natuurlijke rijkdom van het gebied zijn rampzalig voor de Congolese bevolking. Congo groeit als het ware uit tot één groot dwangarbeiderskamp ten dienste van de oorlogsindustrie. Opgedreven productiequota zorgen voor een verhoogde verplichte tewerkstelling in mijnbouw en industrie. Sommige arbeiders worden hiervoor ook gedeporteerd.

Individueel verzet van Congolezen botst op een harde Belgische repressie. Lijfstraffen en gevangenisstraffen zijn geen uitzondering. Collectieve verzetsacties worden bloedig neergeslagen. Zo breken er eind 1941 mijnwerkersstakingen in de provincie Katanga uit. Ordediensten openen er het vuur en maken tientallen doden. In februari 1944 breekt er uit onvrede met de verslechterde levensomstandigheden ook een muerij uit onder de manschappen van de *Force Publique* te Luluaburg (Kananga). De opstand eindigt met de executie van enkele opstandelingen.

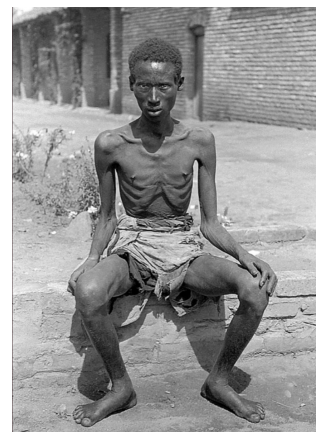
Een aanzienlijk deel van het geld dat voortvloeit uit de opgedreven ontginning wordt gebruikt om de regering in Londen te financieren. Ook veel Belgisch-koloniale bedrijven, zoals de Union Minière, boeken grote winsten tijdens de oorlog.

Honger in Ruanda-Urundi

Ook Belgisch mandaatgebied Ruanda-Urundi speelt een rol in de oorlog. Het gebied moet, in de woorden van gouverneur-generaal van Congo Pierre Ryckmans, “*travailler beaucoup plus, pour fournir aux Alliés les produits dont les armées de la libération ont un absolu besoin.*” (veel harder werken, om de geallieerden die producten te kunnen leveren die de bevrijdingslegers broodnodig hebben.) Onder meer de ontginning van tin, goud, wolfram en coltan wordt opgevoerd. Dit gaat opnieuw ten koste van de bevolking.

Vanaf de herfst van 1942 teisteren periodes van extreme droogte het gebied en breken er landbouwplagen uit. De bijkomende oorlogsinspanning verergert de crisis. Rundsvlees, bonen, erwten... moeten aan soldaten van de Force Publique in Rwanda worden afgestaan, maar ook aan mijnwerkers van koloniale bedrijven in Congo en Rwanda. Daarnaast stelt de oorlog mensen te werk in domeinen die niet nuttig zijn bij de bestrijding van het voedseltekort. In oktober 1943 is de grote hongersnood (Ruzagayura) een feit. Duizenden ontvluchten de regio.

Na verloop van tijd protesteren de lokale bevolking en elite, de missionarissen en de koning van Rwanda tegen de verhoogde oorlogsinspanningen. Uiteindelijk sluiten ook

Afrikaanse missionarissen/Witte Paters, Photo service, Namen

enkele Belgische mandatarissen in het gebied zich bij het protest aan. Dit zorgt onder meer voor de oprichting van een voedselpunt in Usumbura (Bujumbura). In december 1944 is de crisis eindelijk bedwongen. De hongersnood kost aan zo'n 50.000 mensen het leven en zorgt voor heel wat onrust in en rond het mandaatgebied.

B Thema: de Belgen en de oorlog Over honger, schaarste en werk

Leven in een oorlogsdecor. Ieder voor zich?

Ook tijdens de bezetting gaat het leven verder. In een door honger en schaarste geteisterd land passen de Belgen zich aan de nieuwe realiteit aan. De bevolking wil overleven en herneemt haar dagelijkse activiteiten. Ze wordt daarbij aangemoedigd door de Duitse bezetter die orde en rust predikt.

De oorlog is echter nooit veraf. Zwarte of grijze uniformen verschijnen in het straatbeeld en op talloze verordeningen staat te lezen wat de nieuwe machthebbers verbieden of eisen. Er rijden weinig auto's en meer mensen nemen de fiets. De schaarse treinen, trams en bussen zitten overvol. Reizen wordt tot een minimum beperkt, heel wat mensen blijven thuis. De bezetter stelt een avondklok in en verplicht – de geallieerde bommen indachtig – de verduistering van woningen en voertuigen.

Toch is België geen doods land. Sportwedstrijden worden druk bijgewoond, theatervoorstellingen, bioscopen en concerten trekken veel bezoekers. De bezetter houdt steeds een oogje in het zeil: voor anti-Duitse retoriek is geen plaats, Joden worden uitgesloten. Rust en vrede zoekt men in de kerk, waar misvieringen heel wat (nieuwe) gelovigen aantrekken. Velen blijven ook thuis waar boeken en (gecensureerde) kranten worden verslonden. 's Avonds proberen heel wat mensen stiekem naar radio-uitzendingen uit Londen te luisteren.

De oorlog brengt het slechtste en het beste in de Belg naar boven. Geweld en criminaliteit nemen toe, winstbejag en egoïsme zijn alomtegenwoordig. Toch is er ook ruimte voor liefdadigheid en vrijgevigheid onder de bevolking. De solidariteit in oorlogstijd is ongezien.

Over honger, schaarste en werk: het dagelijks leven tijdens de bezetting

Symboliek: decor van een huiskamer in de jaren '40

Echte objecten en kopieën, met teksten die ermee verband houden, behandelen volgende thema's: voeding, hygiëne, muziek, literatuur, liefde, kunst, familie, sport, tabak, dans, film, mode, Sinterklaas, licht, mobiliteit, verwarming.

Familie in oorlogstijd

De oorlog verscheurt duizenden families. Doden, krijgsgevangenen,

*Wandelstok van Albert
Devisscher, gemaakt tijdens zijn
krijgsgevangenschap in Stalag XVIIIB,
Oostenrijk, 1941*

vluchtelingen, gedeporteerden... leveren telkens een lege plaats aan tafel op. Traditionele rollenpatronen worden hertekend. In afwezigheid van hun echtgenoot nemen vrouwen hun taken over. Zorg voor het gezin wordt gecombineerd met broodwinning. Kinderen voeren meer huishoudelijke taken uit, gaan werken... en worden zo wel heel snel volwassen.

Geloof in oorlogstijd

Het katholiek-kerkelijk leven bloeit tijdens de bezetting. De Belgische bisschoppen zien de parochies als lokale bakens van steun en hoop. Het aantal kandidaten dat zich aanmeldt voor priesterseminaries piekt, kerken zitten afgeladen vol, communiccijfers scheren hoge toppen... De kerk groeit uit tot een toevluchtsoord voor morele en materiële bijstand. Ook andersgelovigen vinden een toevlucht in hun religie, al zijn officiële erediensten voor de Joodse gemeenschap verboden.

Sport in oorlogstijd

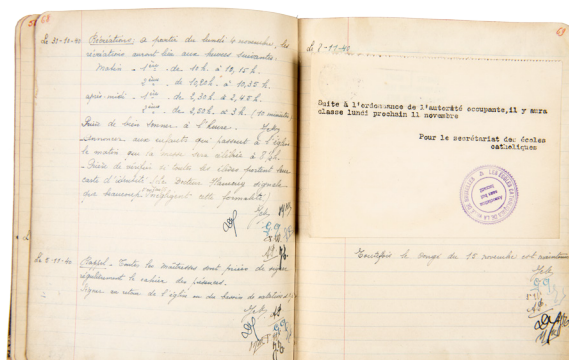
Sport is de ontspanning bij uitstek. Voetbal wordt immens populair en trekt wekelijks honderduizenden toeschouwers naar de velden. Het wielrennen floreert als nooit tevoren, criteria en kermiswedstrijden trekken massaal veel volk. Opvallend is de enorme populariteit van de bokssport, vooral in Antwerpen en Brussel. Paarden- en hondenraces, maar ook atletiek- en zwemwedstrijden vullen het rijtje aan. Toch is de oorlog aanwezig: duivenmelkers moeten bijvoorbeeld wegens een verbod op duivenvluchten hun sport opgeven. Vanaf 1943 komen sportactiviteiten door de toename aan bombardementen en een groeiende Duitse repressie in het gedrang.

Geweld in oorlogstijd

Gewelddaden, moorden, roofovervallen... en het algemeen banditisme kennen een sterke groei tijdens de bezetting. Die toename is vooral het resultaat van het gespannen klimaat in het bezette land. De oorlogscontext verlaagt de drempel voor het gebruik van geweld. De moordcijfers liggen in 1944 bijna twintigmaal hoger dan de vooroorlogse cijfers.

Onderwijs in oorlogstijd

Schoolagenda met ingeplakte nota, België, 1940. Op last van de bezetter maakt de koepel van katholieke scholen in de stad Brussel duidelijk dat de lessen op 11 november - dag van de Wapenstilstand in 1918 - zeker doorgaan.

Ondanks de grote interesse van de bezetter voor de opvoeding van de jeugd, slaagt zijn administratie er amper in structurele veranderingen in het onderwijs teweeg te brengen. De lessen gaan gewoon door, al is ook hier de oorlog voelbaar. Bombardementen schrikken de lessen op, papierschaarste vormt een praktisch probleem,... Joodse leerkrachten en leerlingen worden uit het reguliere onderwijs geweerd. Aan de Universit  Libre de Bruxelles schort het universiteitsbestuur eind 1941 de lessen op om de mogelijke benoeming van pro-Duitse professoren tegen te gaan.

Liefde in oorlogstijd

Huwelijksfeesten zijn vaak sober in oorlogsdecor, jonge koppels zijn sterk aangewezen op de raad en daad van liefdadigheidsorganisaties.

De oorlog doorkruist het liefdesleven van een hele generatie. De Duitse inval zorgt voor een forse daling van het aantal huwelijken en geboortes, maar al snel wordt het vooroorlogse peil bereikt. Affaires tussen Belgen en Duitsers komen ook voor, al is er zelden sprake van serieuze relaties. Kinderen die uit dergelijke romances worden geboren, genieten – ook na de oorlog – geen enkele juridische of maatschappelijke bescherming. Eenzame Duitsers en arme Belgische meisjes vinden elkaar in de prostitutie.

Muziek in oorlogstijd

Dansen op muziek is enkel toegestaan in private kring, al wordt het door de ordediensten op sommige openbare plaatsen wel oogluikend toegestaan.

Ook op muzikaal vlak is de oorlog in België aanwezig. Het pro-Duits radiokanaal Zender Brussel-Radio Bruxelles vervangt het Nationaal Instituut voor de Radio-Omroep te Brussel. De zender brengt pro-Duitse nieuwsberichten, maar speelt ook muziek met vaak Duitse inslag. Jazzclubs en jazzconcerten zijn in theorie verboden, maar worden in de praktijk gecontroleerd opgehouden en gestuurd door de *Propaganda-Abteilung*. Buitenlandse artiesten en componisten kunnen België doorgaans minder goed bereiken, waardoor werk van eigen bodem kan doorbreken.

Huwelijkskaart van het Nationaal Werk van Kinderwelzijn die aanstaande moeders oproept om borstvoeding te geven, België, 1941

Uitgaan in oorlogstijd

Schouwburgen trekken veel volk, Duitse artiesten overspoelen de markt. Er worden heel wat opera's verwelkomd. Britse en Amerikaanse stukken vormen een uitzondering, vooral het werk van Duitse componisten als Wagner, Mozart, Strauss wordt uitgevoerd. Ook bioscopen zijn in trek. Propagandabeelden gaan er de (vaak Duitse) producties vooraf. Daarnaast kent het theaterleven een bloei, wat gepaard gaat met een sterke heropleving van Nederlandstalig werk. Sommige Belgen gaan ook gewoon op café, al smaakt het alcoholarme bier flets of is de *Ersatzkoffie* van chicorei niet zo lekker. Tegen woekerprijzen zijn in bepaalde bars nog wel wijn, likeur of champagne te verkrijgen.

Literatuur in oorlogstijd

Veel Belgen zoeken ontspanning in populaire literatuur. Bibliotheken lenen ongelooflijk veel boeken uit, openbare boekenverkoop floreert. Auteurs als Georges Simenon, Felix Timmermans, Jean Ray, Ernest Claes, Louis Paul Boon, Gerard Walschap, Stanislas-André Steeman... worden enorm populair. Ook stripverhalen kunnen op interesse rekenen. 'De Vlasschaard' van Stijn Streuvels wordt tijdens de bezetting zelfs door een Duitse producent verfilmd. Ook dag- en weekbladen worden druk gelezen, al vallen ze onder Duitse censuur en is het nieuws erin vaak pure propaganda.

Werk

"Werken" biedt voor veel Belgen zowat het enige houvast tijdens de bezetting. Na de Duitse inval is de drang groot om de vertrouwde werkplaats terug op te zoeken en de dagelijkse arbeid te hervatten. Werk hebben, lijkt de overlevingskansen te vergroten. Tot Duitse tevredenheid hervatten ondernemingen, fabrieken, mijnen... snel de productie.

In augustus 1940 telt België echter 500.000 werklozen, die allen steun trekken van de Commissies van Openbare Onderstand. Om de werklozen snel te activeren, wordt de uitkering bewust laag gehouden door de bezetter en de financierende banken. Verleid door hogere lonen, Duitse propaganda of uit ideologische overtuiging kiezen tienduizenden Belgen voor een alternatief: de vrijwillige arbeidsdienst in Duitsland. Het Duitse militaire bestuur voert sociaal-economische hervormingen door. Economisch liberalisme maakt plaats voor een geleide economie die de Duitse oorlog moet sponsoren. Er is geen plaats voor sociaal overleg over lonen en arbeidsvoorwaarden. Vakbonden en paritaire overlegcomités worden vervangen door nieuwe organisaties die amper rekening houden met de noden van werknemers. Werkgevers grijpen de kans een eigen sociale politiek te voeren. Dit leidt bijvoorbeeld

tot fabrieksraden, waarbij de werkgever zelf de arbeidsvertegenwoordigers kiest, of de intrede van een sociale dienst onder leiding van een sociaal assistente. In de schaduw ontwikkelen zich ook clandestiene vakbonden, die onder meer stakingen – door de bezetter verboden – beter organiseren.

Vóór het bezoek

Bezet België

BThema: de Belgen en de oorlog Het verzet

Zwart, wit of gekleurd?

De meeste Belgen schikken zich naar de realiteit van de bezetting. Ze nemen een passieve houding aan en gehoorzamen in zekere mate – en vaak met tegenzin – aan de nieuwe machthebbers. Die Belgen vormen een grote, grijze massa, waarbij de oorlog het dagelijkse leven kleurt.

Deze massa bevindt zich tussen twee uitersten in: de collaboratie en het verzet, “zwart” versus “wit”. In realiteit zijn er diverse schakeringen zwart en wit: er bestaan heel wat gradaties van collaboratie en verzet. Bovendien evolueren beide begrippen met de tijd mee. Zo kan gedrag dat in 1940 als normale aanpassing of “accommodatie” wordt beschouwd, in 1944 als collaboratie worden gebrandmerkt.

Van de ongeveer 8.300.000 Belgen wil de absolute meerderheid de oorlog vooral zonder kleerscheuren doorkomen. Slechts een zeer kleine minderheid collaboreert of pleegt verzet.

Het verzet

Een minderheid van de Belgen verzet zich actief tegen de Duitse bezetter. In 1940 zijn het slechts enkelingen - vaak geïnspireerd door de verzetsactiviteiten uit 1914-1918 - die overgaan tot acties. In 1944 is het verzet echter uitgegroeid tot een cluster van vaak goed georganiseerde groepen die letterlijk de wapens opnemen tegen de bezetter en zijn bondgenoten.

Doorgaans vormen vaderlandsliefde en antifascisme de drijfveren van deze verzetslieden. Daarnaast spelen nog andere motieven een rol: communisme, anti-Duitse gevoelens, een verlangen naar vrijheid en gerechtigheid, avonturisme... of – in mindere mate – democratisch bewustzijn.

Slechts 1,2 tot 1,8 % van de bevolking, zo’n 100.000 tot 150.000 Belgen, pleegt actief verzet. Het merendeel van die weerstanders is relatief jong, voornamelijk mannelijk en komt doorgaans uit Franstalige middens. Nederlandstaligen maken zo’n 30 procent van het verzet uit. De verzetsacties bieden weerwoord aan de Duitse propaganda, zorgen voor steun aan families van gevangenen... of versnellen de

geallieerde overwinning. Duizenden Joden ontsnappen dankzij het verzet aan een gewisse dood. Zo'n 40.000 verzetsstrijders vallen in Duitse handen, waarvan 15.000 het niet overleven.

De vaak individuele en bescheiden verzetsacties uit 1940 zijn tegen het voorjaar van 1942 beter georganiseerd. Toch gaat het nog steeds om slechts enkele honderden kleine groepen die vooral in de grote steden van het land en de industriële regio's van Wallonië actief zijn. In de zomer van 1944 bestrijken verzetsacties het volledige land, al zijn er lokaal nog steeds grote verschillen.

Het verzet wordt georganiseerd door verzetsgroepen. Het Geheim Leger, een initiatief uit militaire middens, en het Onafhankelijkheidsfront, opgericht door de Kommunistische Partij van België maar ideologisch veel breder ingevuld, zijn er de grootste van. Toch opereren in bezet België nog tal van andere verzetsgroepen en netwerken.

Die groeperingen voeren elk uit eigen overtuiging en op een eigen manier de strijd tegen de bezetter en zijn collaborateurs. Daarbij overlappen de verschillende vormen van verzet elkaar in de praktijk. Wie bijvoorbeeld actief is in de sluiipers, kan wapens smokkelen, Joden helpen of betrokken zijn bij een ontsnappingslijn.

Pin met beeltenis van Leopold III, 1940

Symbolisch verzet

Ondanks een Duits verbod brengen op 11 november 1940 honderden burgers in Brussel hulde aan het graf van de Onbekende Soldaat. Met deze publieke manifestatie herdenken ze de overwinning op Duitsland in 1914-1918. De bezetter is razend. Diverse symbooldata blijven gedurende de bezetting evenwel aanleiding geven om gevoelens van onvrede te uiten.

Het symbolisch verzet neemt nog andere vormen aan. Zo dragen sommigen kleren in Belgische of geallieerde kleuren, anderen tonen insignes van het koningshuis. Er worden zelfs betogingen op feestdagen georganiseerd. Door de toenemende Duitse repressie maken dergelijke daden in de loop van 1941 meer en meer plaats voor anonieme, alternatieve acties zoals het verspreiden van verzetspers.

Met de symbolische acties wordt vooral de spot gedreven met de bezetter en de geest van verzet aangewakkerd. Los van een deuk in het trotse Duitse imago brengen ze niet meteen grote schade toe. Wel creëren ze een klimaat om over te gaan tot andere, meer daadkrachtige verzetsacties.

Handgemaakt radio-ontvangsttoestel met lamp op batterijen, gebruikt door een weerstander, ca. 1942

Kennis is macht

Het is voor de Belgen en Britten in Londen van goudwaarde te weten wat er in het bezette België gebeurt. Militaire, economische, politieke en juridische gegevens helpen in de anti-Duitse strijd of zijn nuttig om de naoorlogse toekomst van het land voor te bereiden. Tijdens de beginmaanden van de bezetting ontstaan in België spontaan de eerste inlichtingennetwerken, zoals Clarence, Luc-Marc of Zero. Inspiratie en ervaring wordt hiervoor grotendeels uit de verzetsactiviteiten van 1914-1918 gehaald.

Pas vanaf de zomer van 1941 ontstaat een intensieve samenwerking tussen Britten en Belgen. Zo wordt

Mill, onder leiding van de Britse *Secret Intelligence Service*, opgericht. In 1942 wordt door de Belgische regering het comité-Gilles opgestart. Een enkeling speelt ook inlichtingen door naar Frankrijk of de Sovjet-Unie.

Naast geheimhouding vormt het doorgeven van de informatie het grootste probleem voor de spionagenetwerken. Over land duurt het tot acht weken vooraleer documenten Londen bereiken. Via zendapparatuur gaat dit een pak sneller, maar tot 1942 beschikken maar weinig groepen over degelijke radiotoestellen. Bovendien speurt de Duitse bezetter gericht naar zendapparatuur.

Agent SOE (Special Operations Executive), collectie WHI, Brussel

Vóór het bezoek

Bezets België

B Thema: de Belgen en de oorlog De collaboratie

De collaboratie

Een minderheid van de Belgen kiest er bewust en vrijwillig voor de doelen van de bezetter na te streven. Zo werken verschillende personen en partijen, elk met hun eigen agenda en op hun eigen manier, actief met de Duitsers mee. Tegen 1944 blijven vooral de meest overtuigden in de collaboratie volharden.

De belangrijkste drijfveren om te collaboreren zijn antidemocratie en nationalisme. Ook andere motieven spelen een rol: anticommunisme, Duitsgezindheid, fascisme, nazisme, Jodenhaat... en opportunisme. Soms wordt gecollaboreerd uit geldgewin, uit avonturisme, uit liefde... en zelfs om verplichte tewerkstelling te ontlopen.

In Brussel en Wallonië komt minder collaboratie voor, al zijn collaborateurs er meer betrokken bij bloedige terreurdaden. In Vlaanderen is de collaboratie minder gewelddadig, maar wel breder gedragen. Er is relatief meer politieke en culturele collaboratie.

Ongeveer 100.000 Belgen of zo'n 1,2% van de bevolking kiest voor de collaboratie. Minstens 2.000 collaborateurs sneuvelen in Duitse dienst, zo'n 850 worden door het verzet omgebracht.

Zwarte politiek

Vooroorlogse politieke partijen als Rex en het Vlaamsch Nationaal Verbond (VNV) hopen tijdens de bezetting de macht te kunnen grijpen. Beide partijen dragen reeds tijdens het interbellum een antidemocratisch gedachtegoed uit. Naast antidemocratie is nationalisme de belangrijkste drijfveer om te collaboreren.

Het Vlaams-nationalistische VNV hoopt op een ontbinding van België en het ontstaan van een Vlaamse onafhankelijke staat in een Duits Europa. De ultieme droom is de geboorte van Dietsland, een met Vlaanderen verenigd Nederland en Frans-Vlaanderen.

Franstalige Belgisch-nationalisten willen een autoritair België onder leiding van Leopold III. Die laatste groep is tot 1941 vooral actief bij Rex, die zich in 1942 profileert als Groot-Duitse nationalistische partij. Het Groot-Duitse idee is ook terug te vinden bij de Algemene SS-Vlaanderen en de *Deutsch-Vlämische Arbeitsgemeinschaft* (DeVlag).

Die willen Vlaanderen zien opgaan in één groot Duits Rijk dat alle mensen van het “superieure Germaanse bloed” verenigt.

Deze diverse fracties proberen zoveel mogelijk in de gunst van de bezetter te komen. Ze voeren een open politieke strijd om hun idealen te bereiken.

Politieke collaboratie: een Vlaamse onafhankelijke staat in een Duits Europa

Portret van VNV-leider Staf De Clercq, gemaakt door kunstschilder Prosper De Troyer, 1943

In november 1940 legt VNV-leider De Clercq zijn lot en dat van Vlaanderen in handen van Hitler die zal beslissen over de toekomst van België. Het VNV krijgt geen vrijgeleide om zijn politiek te voeren. Enkel het eigenbelang van nazi-Duitsland telt, het Vlaams-nationalistische project is hoogstens bijzaak. De partij absorbeert de nationaalsocialistische ideologie en groeit uit tot een geprivilegieerde partner van het bezettingsbestuur. Ze krijgt echter snel concurrentie van de Groot-Duitse beweging in Vlaanderen en wordt er in 1944 zelfs volledig door overschaduw.

In november 1940 wordt de Algemene SS-Vlaanderen op initiatief van de Duitse SS opgericht. De SS-Vlaanderen hangt het Groot-Duitse nationalisme aan. De organisatie maakt deel uit van een strategie om de macht van de SS in bezet België uit te breiden. De Vlaamse SS groeit uit tot een concurrent van het VNV, zeker wanneer ze in oktober 1942 formeel wordt gelinkt aan *Reichsführer-SS* Heinrich Himmler.

In 1942 neemt DeVlag de politieke rol van de Vlaamse SS over. De vooroorlogse culturele organisatie onder leiding van Jef Van de Wiele wordt begin 1941 onderdeel van de Duitse SS. De partij steunt fanatiek en onvoorwaardelijk de doelstellingen van het nationaalsocialisme. De macht van DeVlag groeit naargelang de macht van de SS in België toeneemt.

Oprichter Léon Degrelle hervormt in 1940 Rex naar fascistisch model. In januari 1941 roept hij de collaboratie uit, hoewel hij als Waal en niet-Germaan aanvankelijk weinig Duitse steun geniet. Wanneer Degrelle met zijn partij in 1942 toenadering tot de SS zoekt, verandert dit drastisch.

Door de radicale koerswijziging pro-SS en de vele moordaanslagen op partijleden door het

Vlag van Rex, ca. 1940

verzet verlaten in 1943 heel wat leden Rex. Degrelle profileert zich datzelfde jaar als Germaans leider van de Waalse Groot-Duitse strekking. Andere Groot-Duitse organisaties uit Wallonië, zoals de *Amis du Grand Reich Allemand* en de *Communauté Culturelle Wallonne*, spelen amper een rol tijdens de bezetting.

Een administratie voor de Nieuwe Orde

Om de rust en orde in het land te bewaren, heeft het Duitse militaire bestuur een stabiele partner nodig. Aanvankelijk zoekt het daarom steun bij traditionele Belgische gezagsdragers en mijdt het samenwerking met collaborerende partijen. Al snel rekent de bezetter echter ook op volgzame collaborateurs.

Een belangrijk moment daarbij is de benoeming in 1941 van VNV'er Gérard Romsée tot secretaris-generaal van Binnenlandse Zaken en Volksgezondheid. Mede door zijn toedoen krijgen duizenden collaborateurs toegang tot bestuursfuncties in de Belgische administratie.

Op lokaal niveau spelen oorlogsburgemeesters een cruciale rol. Zij hebben onder meer de macht over aspecten van de lokale ordehandhaving en voedselbevoorrading. In Vlaanderen wordt 70 procent van de burgemeestersambten ingenomen door VNV'ers. In Franstalig België behoort slechts 12,5 procent van de burgemeesters tot het collaborerende Rex, al gaat het daarbij wel om de burgemeesterssjerp van verschillende grote steden.

Verklikking

Verklikking is een wijdverspreid fenomeen tijdens de bezetting. Het is doorgaans een zeer persoonlijke vorm van collaboratie die maar op weinig genade bij de publieke opinie kan rekenen.

Ondergedoken Joden, werkweigeraars, verzetsstrijders... kortom al wie door de bezetter wordt gezocht, kan er het slachtoffer van worden. Daarnaast worden ook Belgen die anti-Duitse beledigingen uiten of naar Radio Londen luisteren verklikt. Soms zijn verklikkers overtuigde collaborateurs, maar evengoed betreft het burens, collega's en zelfs familieleden. Hun motieven lopen ook erg uiteen. Heel vaak gaat het om persoonlijke afrekeningen.

Er is ook een minder persoonlijke vorm van verklikking die voorkomt in de administratieve collaboratie. Sommige bestuurders geven cruciale informatie door aan de bezetter. Het gaat hier bijvoorbeeld om oorlogsburgemeesters die lijsten van werklozen opstellen. Ook Belgen tewerkgesteld bij Duitse politie- en inlichtingendiensten zien zich ambtshalve "verplicht" te verklikken.

Zwarte terreur

Sommige collaborateurs plegen in België bloedige terreurdaden. Hoofdzakelijk gaat het om Belgen die verbonden zijn aan de politiediensten van de SS. Toch nemen ook leden van de *Hilfsfeldgendarmerie*, Vlaamse Wacht, Vlaamse Wachtbrigade en *Gardes Wallonnes* aan dergelijke acties deel. Het geweld tegen het verzet in België bereikt zijn hoogtepunt in 1944.

Ook aan het oostfront zijn Belgische militaire collaborateurs – als getuige, maar soms ook als dader – betrokken bij oorlogsmisdaden. Belgen in Duitse legereenheden zijn betrokken bij moorden op burgers, partizanen en Joden in Polen, Oekraïne en Rusland.

Armband van de Police auxiliaire-Hilfspolizei van de gemeente Virton, ca. 1942

Vóór het bezoek

Bezet België

Thema: geweld, vervolging Repressie en vervolging

Repressie en vervolging

Het Duitse militaire bestuur moet de orde en rust in het bezette gebied bewaren. Het beschikt hiervoor over een eigen repressieapparaat dat wordt bijgestaan door Belgische helpende handen en ogen. Vanaf 1940 is er ook een burgerlijke SS-politie in bezet België actief.

Volgens het internationale recht behoort de handhaving van de openbare orde tot de wettelijke plicht van de bezetter. Langzaam maar zeker primeert echter het recht van de sterkste. In 1943 groeit België uit tot een politiestaat. Voor politiek andersdenkenden is er geen plaats, de repressie van het verzet is keihard.

Uniformjas van een Rottenführer van de Sicherheitsdienst, 1940-1944

Ook de racistische nazi-ideologie wordt vanaf 1940 - stap voor stap - in de praktijk omgezet. Vooral Joden zijn het slachtoffer van een meedogenloze vervolging. Vanaf augustus 1942 starten de deportaties naar “het oosten”. Het merendeel van de gedeporteerden wordt er na aankomst meteen vergast.

Een complex repressieapparaat Duitse politie- en inlichtingendiensten

Het militaire bestuur beschikt over een waaier aan eigen diensten om de openbare orde in het bezette gebied te handhaven. Militaire politiediensten als de *Feldgendarmarie* en de *Geheime Feldpolizei*, maar ook militaire bezettingstroepen spelen hierin een rol. Von Falkenhausen kan daarnaast een beroep doen op burgerlijke en militaire politie- en inlichtingendiensten die niet of alleen formeel onder zijn bevel staan.

De voornaamste zijn hierbij de burgerlijke *Sicherheitspolizei-Sicherheitsdienst* (*Sipo-SD*) of SS-politie, de militaire inlichtingendienst *Abwehr* en het *Devisenschutzkommando Belgien*, een SS-eenheid die toeziet op confiscatie van waardevolle materialen

en papieren. Zij krijgen ook instructies uit Berlijn en hebben een eigen agenda. Deze complexe mix aan diensten werkt met en door elkaar in het bezette land. Ze voeren een onderlinge machtsstrijd om de eigen bevoegdheden te maximaliseren. Wanneer in de zomer van 1944 een Duits burgerlijk bestuur in België wordt geïnstalleerd, komt alle ordehandhaving in handen van de SS terecht.

Het recht van de sterkste

In het bezette land zijn er ook een aantal Duitse krijgswaarden actief: de rechtbanken van het Landleger, de krijgswaarden van de *Luftwaffe* en de *Kriegsmarine* en het *SS- und Polizeigericht*.

Burgers die schade berokkenen aan de bezetter worden doorgaans vervolgd en veroordeeld op basis van het Duitse militaire strafrecht. Aanvankelijk probeert de bezetter binnen het kader van het internationale oorlogsrecht te handelen, maar vanaf de zomer van 1941 krijgen Duitse belangen de bovenhand.

Het aantal doodsvonnissen neemt toe en terdoodveroordeelden krijgen steeds minder genade verleend. Zo gaat de bezetter eind 1942 in het bezet België over tot het executeren van gijzelaars als represaille voor verzetsacties. Voortaan geldt het ‘nood breekt wet’-principe. In de bezette Noord-Franse departementen is de harde repressiepolitiek dan al langer in voege.

Belgische advocaten mogen verdachten die de doodstraf riskeren voor Duitse krijgswaarden verdedigen. Van eerlijke processen is amper sprake. Pleiten gebeurt in het Duits, het onderzoeksdossier blijft geheim en de advocaat mag zijn cliënt pas zien als de aanklacht is geformuleerd.

Doodskist uit executieoord d'Herbouvillekaai Antwerpen

Belgische vrienden?

De Duitsers handelen niet alleen, maar krijgen ook hulp van collaborateurs. Verklikkers melden waar verzetslui zich bevinden, antisemieten maken voor de *Gestapo* (deel van de *Sipo-SD*) jacht op Joden, wachteenheden strijden tegen het verzet... Bijzonder zijn de *Vertrauensleute*, collaborateurs die als pro-Duitse spionnen infiltreren in het verzet en werken voor de *Abwehr* en de *Sipo-SD*.

Zowel de Belgische politie als rijkswacht worden ingeschakeld bij de Duitse ordehandhaving. Voor velen ontstaat een delicate evenwichtsoefening: ze moeten niet enkel bestraffen wat illegaal is volgens de Belgische wetgeving, maar ook wat verboden is volgens Duitse verordeningen. Sommigen volgen gewillig de bevelen

van de bezetter op, anderen plegen passief of zelfs actief verzet.

Adriaan Van Coppenolle, die in 1941 op aansturen van secretaris-generaal Romsée wordt aangesteld als hoofd van de Algemene Rijkspolitie en in 1943 ook de Rijkswacht leidt, collaboreert. Hij stuurt aan op een intensieve samenwerking met de Duitse ordediensten, zeker in de strijd tegen het verzet. Zijn visie wordt aanvankelijk door velen gedeeld, maar vindt in 1944 bijna geen weerklank meer. Eind 1942 is er namelijk sprake van een kantelpunt: in Londen scherpt de uitgeweken Belgische regering de besluitwetten aan. Nieuwe bepalingen verruimen op drastische wijze de reikwijdte van strafwetten die op collaborateurs betrekking hebben. Elke samenwerking met de bezetter wordt strafbaar.

De Jodenvervolging in België

Eind 1940 leven er meer dan 56.000 Joden in België. Een groot deel van deze bevolkingsgroep wordt vermoord tijdens de genocide die de nazi's op Europese Joden uitvoeren (judeocide). Net als in andere bezette landen verloopt de Jodenvervolging in België in verschillende fases. In oktober 1940 worden Joden gedefiniëerd: ze moeten zich registreren in een Jodenregister van de gemeente. Sommige beroepen worden verboden voor Joden. In mei 1941 begint hun economische uitsluiting waarbij bij voorbeeld Joodse winkels worden geïsoleerd. Datzelfde jaar wordt de Joodse bevolking geconcentreerd in vier steden: Antwerpen, Brussel, Charleroi en Luik. Eind mei 1942 zijn Joden verplicht een

Jodenster

Davidster/Jodenster met de letter 'J' te dragen. Een eerste deportatie richting dwangarbeiderskampen volgt spoedig. Joden worden daarna uitgenodigd zich aan te melden voor *Arbeitseinsatz* in het oosten. Het is een leugen om de deportatie richting de dood te verbergen: het doel is de Joden te vermoorden.

In augustus 1942 vertrekt een eerste deportatietrein vanuit de Kazerne Dossin te Mechelen. In de zomer van 1942 vinden ook vier grote razzia's plaats: drie in Antwerpen en één in Brussel. Zo worden Joden die zich niet spontaan aanmelden voor *Arbeitseinsatz* alsnog opgepakt. Tussen augustus 1942 en juli 1944 worden ruim 25.000 Joden vanuit Mechelen richting Auschwitz-Birkenau gedeporteerd. Amper 5% van de gedeporteerden overleeft het. Daarnaast sterven ook ongeveer 6.000 Joden die in België leefden vóór de Duitse bezetting (zo'n 4.000 Duitsers die in

mei 1940 als verdachten door de Belgische overheid naar Frankrijk zijn weggevoerd en ca. 1.800 vluchtelingen). Zij worden vanuit Frankrijk naar een van de moordcentra in het oosten gedeporteerd. Dit brengt het dodencijfer op zowat 30.000.

Uitvoerders van de Jodenvervolg

Alle anti-Joodse verordeningen worden in België uitgevaardigd door het Duits militair bestuur. De deportaties worden gecoördineerd door de Duitse SS. De Jodenvervolg wordt echter ook mogelijk gemaakt door Belgen. Zo helpen collaborateurs actief Joden op te sporen of te verklikken. Velen onder hen zijn al voor de oorlog lid van een antisemitische organisatie.

Er is ook medewerking van Belgische instanties die de Duitse verordeningen gewillig uitvoeren. Daarbij worden Joden met Belgische nationaliteit beter behandeld dan Joden afkomstig uit Oost-Europa of Joden die tijdens de jaren 1930 nazi-Duitsland zijn ontvlucht. Op lokaal niveau is de medewerking soms erg uiteenlopend, wat duidelijk naar voren komt in Antwerpen en Brussel.

In Antwerpen collaboreren de autoriteiten met de Duitsers, waardoor 68% van de Joodse gemeenschap wordt gedeporteerd. De Antwerpse politie onderneemt in augustus 1942 zelfs een razzia zonder enige Duitse hulp.

In Brussel ligt het deportatiecijfer op 37%. In 1940 helpt men er nog gewillig mee met het registreren van Joden. In 1942 wordt er echter geweigerd de Davidster te verdelen of om bij razzia's de politie in te schakelen.

In november 1941 wordt de Vereniging der Joden in België door de nazi's opgericht. Ze staat onder leiding van vooraanstaande Joden en organiseert sociale hulp en onderwijs voor Joden. Het comité wordt echter misleid en misbruikt. Zo helpt het onder meer de Davidster en de oproepingsbrieven voor de *Arbeitseinsatz* in het oosten te verspreiden. Op die manier werkt het ongewild mee aan de ondergang van de Joodse gemeenschap.

Vervolg van Roma en Sinti

Ook Roma en Sinti, door de Duitsers als "*Zigeuner*" bestempeld, worden in België vervolgd. Tot 1943 kunnen ze hun activiteiten in bezet België zonder al te grote problemen voortzetten.

In oktober 1943 volgen de eerste razzia's. Enkele honderden Roma en Sinti worden opgesloten in de Kazerne Dossin, waar hun levensomstandigheden nog erbarmelijker zijn dan die van de opgepakte Joden. Op 15 januari 1944 worden 351 verzamelde *Zigeuner* vanuit Mechelen naar Auschwitz-Birkenau gedeporteerd in het zogenaamde Z-konvooi. Slechts 32 overleven het.

De droevige zomer van 1944

Vanaf maart 1944 worden de geallieerde bombardementen op België opgevoerd. De geallieerden hopen hiermee de Duitse militaire logistieke operaties te hinderen en zo het pad voor de bevrijding van Europa te effenen. Vanaf juni 1944 voert het verzet, op vraag van Londen en de regering in ballingschap, in diezelfde context ingrijpende aanvallen op Duitse transporten en communicatiemiddelen uit.

In juni 1944 doet de opening van een nieuw front in Frankrijk de hoop in België opflakkeren, maar het land wordt meteen ook in een relatieve chaos gestort. Koning Leopold III en zijn familie worden in het grootste geheim naar Saksen overgebracht. Openlijke acties van het verzet lokken vanwege de bezetter en collaborateurs represailles uit.

Op 18 juli wordt in Brussel een *Zivilverwaltung* aangesteld, ter vervanging van de militaire administratie. De kaders blijven op post, maar België komt onder het gezag van *Reichskommissar* Josef Grohé te staan. Tegelijkertijd wordt de ordehandhaving toevertrouwd aan de SS van Richard Jungclaus, die tot *Höhere SS- und Polizeiführer* wordt benoemd. De SS-politiediensten kunnen straffeloos en buiten elk juridisch kader optreden.

Met de aanstelling van die burgerlijke administratie staat er geen rem meer op bepaalde collaboratiegroepen. Aanslagen op collaborateurs lokken onverbiddelijke reacties uit. Zo spelen collaborateurs een hoofdrol in Meensel-Kiezegem, waar twee razzia's worden gehouden. Vier personen worden vermoord en er vallen drieënzestig slachtoffers bij diegenen die naar Duitsland worden gedeporteerd. In Courcelles wordt door toedoen van collaborateurs een waar bloedbad aangericht: zeventwintig personen worden vermoord.

Vóór het bezoek

Bezet België

B Thema: de Belgen en de oorlog De bevrijding

België bevrijd

Na ruim vier jaar is de bezetting eindelijk ten einde. De geallieerde landing in Frankrijk heeft België doen dromen, maar het is pas tijdens de eerste dagen van september 1944 dat die droom echt werkelijkheid wordt. Hoewel de oorlog nog niet voorbij is, betekent de bevrijding het einde van de nazi-repressie... en luidt ze het uur van de wraak in tegen landgenoten die met de bezetter hebben gecollaboreerd.

Met de bevrijding treedt ook het verzet uit de schaduw. Veel weerstanders werken samen met de geallieerde troepen die snel door het land oprukken. De geallieerden stuiten op relatief weinig Duits verzet: er doen zich slechts wat schermutselingen of beperkte confrontaties voor. De *Wehrmacht* plooit zich terug op regio's die gemakkelijker te verdedigen zijn.

De bevrijders worden door enthousiaste en nieuwsgierige mensenmassa's als quasi halfgoden onthaald. De Belgische bevolking is hen enorm dankbaar.

Een roemloze aftocht?

Wanneer de geallieerde troepen eind juli 1944, na enkele weken strijd in Normandië, snel door Frankrijk oprukken, levert dit voor de Duitse troepen in België een gevaarlijke situatie op. Voor de Duitsers ligt de militaire prioriteit bij het verdedigen van de eigen grenzen. Onder de geallieerde druk trekken ze zich richting *Westwall* terug, een verdedigingslinie die zich van Zwitserland tot Nederland uitstrekt. De Duitse strijdkrachten reorganiseren zich eveneens in de monding van de Schelde, waardoor de geallieerden de haven van Antwerpen niet kunnen gebruiken.

Alle middelen worden aangewend om een ordelijke aftocht mogelijk te maken. Burgertransportmiddelen allerhande worden opgeëist, in het bijzonder fietsen. Bij gebrek aan andere vervoersmiddelen fietsen zo vele Duitse soldaten naar hun thuisland.

In verschillende Belgische steden vernietigen Duitse diensten documenten en andere sporen van de bezetting. Zo wordt op 3 september 1944 het Brusselse Justitiepaleis in brand gestoken, kort

voordat de Britten de hoofdstad bereiken. De Duitse aftocht neemt een tiental dagen in beslag en verloopt sneller dan de verovering van het land in mei 1940. De glorieuze overwinning uit 1940 wordt zo uitgeveegd door een overhaaste – maar toch relatief ordelijke – terugkeer naar Duitsland.

Lederen kepie van een bestuurder van de Brusselse brandweer, beschadigd tijdens de brand van het Justitiepaleis, 3 september 1944.

Op 3 september 1944 steken de Duitse troepen het Justitiepaleis in Brussel in brand, om de daar opgeslagen bezettingsdocumenten te vernietigen. Na de kelders te hebben geplunderd, helpt de Brussels bevolking bij de berging van de archieven.

Zondag 3 september 1944

“Zonder onderbreking stroomt de eindeloze stoet van uit Frankrijk afzakkende vracht- en personenwagens uit de tunnel onder de Schelde en rijdt in de richting van Holland uit. (...) In de oogen der Sinjoren straalt vreugde. De Moffen onder hun groene takken trekken een gezicht, alsof zij een maatje azijn hebben uitgedronken. Zij zingen niet meer, zij “fahren nicht gegen Engeland”, zelfs is er geen sprake van, dat zij “nach der lieben Heimat zuruck gehen” (...) De Duitscher zijn zoo druk in de weer, dat zij er niet eens aan denken, de nieuwsgierigen op te jagen, die met een ironischen glimlach hun verhuizing gadeslaan.”

Jan De Schuyter, *Merksem onder vuur*, Boekuil en Karveel Uitgaven, Antwerpen, 1945, p.7-9.

Buitenlandse bevrijders

De herovering van België verloopt snel. Vanaf de Frans-Belgische grens hebben de geallieerden slechts tien dagen nodig om in Limburg de grens met Nederland te bereiken (2-12 september 1944). De buitenlandse bevrijders, vooral Amerikanen en Britten (bij de Britse troepen bevinden zich Belgen, Canadezen en Polen), verkrijgen op een paar dagen tijd de controle over het land.

Slechts enkele zones blijven buiten bereik, omdat de verdediging daar heviger is. Onder meer de Scheldemonding, tussen België en Nederland, blijft in handen van de Duitsers. De geallieerden kunnen de haven van Antwerpen dan ook niet gebruiken. Met communicatie- en bevoorradingslijnen die vanuit Normandië vertrekken, zijn de mogelijkheden van de bevrijders in België niet onbeperkt.

Sergant van het 9th Polish Rifle Battalion, 1944

Bekende gezichten

De Belgen zijn blij verrast te zien dat er zich landgenoten onder de bevrijders bevinden.

Op 3 september 1944 dringt de *1st Belgian Infantry Brigade* of 'Brigade Piron' het nationale grondgebied binnen en komt reeds de volgende dag in de hoofdstad aan. De manschappen worden er enthousiast door de bevolking onthaald.

Verschillende soldaten die als vermist of dood zijn opgegeven, verschijnen nu in Brits uniform om een einde aan de bezetting te maken.

De militairen zijn niet de enigen die uit Groot-Brittannië terugkeren. Reeds op 8 september 1944, terwijl een deel van het land nog bezet is en de gevechten voortwoeden, keert de regering onder leiding van Hubert Pierlot naar Brussel terug. Ze wil onmiddellijk de controle over het land nemen. Op 19 september 1944 komt het parlement samen en neemt akte van de afwezigheid van de gedeporteerde koning Leopold III. Prins Karel, de broer van de koning, wordt tot regent van het koninkrijk benoemd.

Dankzij de snelle terugkeer van de regering en de geallieerde erkenning van de wettelijkheid van die regering weet België een *Allied Military Government of Occupied Territories* te vermijden. Daardoor kunnen de openbare instellingen snel weer functioneren. Om meer Belgische burgers achter zich te krijgen, wordt de regering op 26 september 1944 uitgebreid met ministers afkomstig uit de Kommunistische Partij van België.

Bang afwachten

De bevrijding betekent niet het einde van de oorlog: talloze personen zijn nog vermist. Zo maken krijgsgevangenen en gedeporteerden de bevrijdingsfeesten in België niet mee. Voor veel families is de bevrijding slechts een tussenstap. De afwezigen laten nog maanden op zich wachten. Het is ook duidelijk dat niet iedereen huiswaarts zal keren. Nieuws circuleert moeizaam, zeker als dat van de andere kant van het front moet komen. Het is afwachten geblazen.

De repressie van de collaboratie

De wil om diegenen te straffen die verdacht zijn van collaboratie met de bezetter leidt tot een repressie die zo'n 100.000 Belgen treft.

Die repressie neemt drie gezichten aan. In de privésector waren groepen of verenigingen collaborateurs uit eigen rangen. Daarnaast leidt de volks- of straatrepressie onder meer tot plundering, vernieling van bezittingen... en zelfs het kaalscheren van vrouwen die worden beschuldigd van "horizontale collaboratie".

Muts van de Belgische troepen

Jas van een Britse battle dress gebruikt voor een gevangengenomen collaborateur, september 1944

België kent twee golven van dergelijke volksrepressie. De eerste vindt plaats in de weken na de bevrijding in 1944 en de tweede in de zomer van 1945, met de thuiskomst van gevangenen uit Duitsland.

De kern van de naoorlogse bestraffing ligt echter bij de Belgische staat. De overheidsrepressie wordt door Belgische administraties en militaire rechtbanken gevoerd, een auditoraat-generaal is opgericht om de onderzoeken te leiden. In afwachting van hun berechting worden tienduizenden veronderstelde collaborateurs opgesloten in gevangnissen of interneringskampen. Voormalige collaborateurs kunnen vier verschillende sancties oplopen: uitsluiting van openbare functies en voordelen (bv. ouderdomspensioenen), het verlies van burger- en politieke rechten of zelfs van de Belgische

nationaliteit, financiële sancties (boetes en/of schadevergoedingen) en ten slotte correctionele en strafrechtelijke sancties ([levenslange] opsluiting en de doodstraf).

Collaborateurs in Duitsland

In het zicht van de geallieerde troepen slaan heel wat collaborateurs op de vlucht. Velen krijgen een post in een collaborerende administratie in Duitse ballingschap of sluiten zich bij de troepen van de *Waffen-SS* aan om de oorlog – meestal in het oosten – verder te zetten.

De beruchtste onder hen, Jef Van de Wiele (*DeVlag*) en Léon Degrelle (*Rex*), blijven tot mei 1945 in de illusie van een Duitse eindoverwinning geloven. Ze krijgen van het naziregime respectievelijk de titels van Landsleider van het Vlaamsche Volk en *Chef du peuple wallon*, evenals (nominale) autoriteit over de nieuwe regio's *Reichsgau Flandern* en *Reichsgau Wallonien*, die evenwel enkel op papier bestaan. Op enkele uitzonderingen na, waaronder Degrelle die in Spanje onderduikt, kunnen de meeste collaborateurs uiteindelijk aan het Belgische gerecht worden overgeleverd.

Lederen boekentas van Jef Van de Wiele, 1945. Jef Van de Wiele, een van de belangrijkste collaborateurs in België en leider van DeVlag, wordt in mei 1946 in Duitsland aangehouden. Hij wordt herkend door het 2nd Belgian Auxiliary Air Police Squadron en overgebracht naar België, waar de terdoodveroordeling die een jaar eerder tegen hem was uitgesproken in levenslange opsluiting wordt omgezet.

Vóór het bezoek

Bezet België

B Thema: de Belgen en de oorlog België in de schaduw van de oorlog

België in de schaduw van de oorlog

België is dan wel bevrijd, de oorlog is nog niet voorbij. De strijd gaat verder, Duitsland is nog niet overwonnen en de geallieerde legers bevinden zich op het nationale grondgebied.

In december 1944 lijkt de dreiging van een nieuwe Duitse bezetting even werkelijkheid te worden. Ondertussen worden Belgische steden door Duitse vliegende bommen V1 en V2 getroffen en blijft de schaarste aanhouden.

België blijft buiten de grenzen aan geallieerde zijde voortstrijden. Het verwerft zijn plaats in het kamp van de overwinnaars dankzij de inbreng van zijn kolonie Belgisch-Congo en mandaatgebied Ruanda-Urundi. De troepen die in Groot-Brittannië zijn opgeleid en de acties van het verzet leggen eveneens gewicht in de schaal.

De oorlog woedt voort

De Belgische oorlogsinspanning beperkt zich na september 1944 niet tot het onthaal van de geallieerde soldaten. De 'Brigade Piron' zet in Nederland de strijd voort. De Belgische SAS, commando's en fuseliersbataljons nemen deel aan buitenlandse en binnenlandse operaties. De Belgische korvetten van de *Royal Navy* blijven de veiligheid van de Atlantische konvooien – waar op sommige schepen ook Belgische burgers als matrozen werken – verzekeren en ook Belgische piloten van de *RAF* voeren nog steeds opdrachten over Europa uit.

In Londen heeft de regering tijdens de bezetting ingestemd met de geallieerde vraag om troepen in te schakelen zodra de bevrijding van België een feit is. Hierdoor worden er nu zes fuseliersbataljons gevormd. Om de

Metalen paneel Blindgänger Lebensgefahr (Niet-ontplofte munitie. Levensgevaar), 1945.

De oorlog heeft overal in het land heel wat sporen nagelaten, waaronder explosieve resten.

veiligheid achter het front te verzekeren, gaat België in het kader van het *SHAEF*-plan (*Supreme Headquarters Allied Expeditionary Force*) zelfs akkoord met de lichte van eenenzestig bij komende bataljons. De fuseliersbataljons worden hoofdzakelijk gevormd uit voormalige verzetsstrijders.

De weerstandsgroepen worden, ondanks hun protesten, ontwapend en hun leden moeten opnieuw legaal tewerk gaan. Hun acties worden dan wel erkend tijdens diverse discours, toch is het wachten tot 1949 op een officiële erkenning van de verzetsgroepen.

België bereidt ook zijn militaire toekomst voor. Vijf infanteriebrigades met vrijwilligers en miliciens worden samengesteld en op trainingskamp naar Noord-Ierland gestuurd. Ze vormen de kern van het nieuwe Belgische leger. Ook dienen de sporen van de oorlog te worden uitgewist. Er worden twee ontmijningseenheden gecreëerd, één voor de Ardennen en één voor de Noorzeekust en de haven van Antwerpen. Op de Schelde staan Belgische mijnenvegers van de *Royal Navy* voor de ontmijning van de stroom in.

Belgen zoals alle anderen?

De koloniale economie is voor de heropbouw van België van onschatbare waarde. Belgisch Congo heeft het imago van “modelkolonie”, maar in werkelijkheid krijgt het grondgebied af te rekenen met sociale protestbewegingen (soms religieus getint) die het einde van de blanke overheersing verheerlijken. Zo komen in de lente van 1944 de mijnwerkers van de goudmijnen in Kivu, aanhangers van een messianistische sekte, in opstand. De beweging wordt bloedig onderdrukt.

De Tweede Wereldoorlog wijzigt de machtsverhouding tussen België en zijn Afrikaanse gebieden. Congo komt sterker uit de oorlog dan het moederland. In het door hongersnood geteisterde Ruanda-Urundi heeft de bevolking nog weinig vertrouwen in zijn Belgische “beschermers”.

De “inheemse” militaire overwinningen in Italiaans Oost-Afrika, de verzwakte positie van België en het enorme belang van de koloniale economieën tijdens de oorlog zorgen ervoor dat het koloniale statuut en de positie van de plaatselijke bevolkingen wordt herbekeken. De nieuwe grootmachten – de Verenigde Staten en de Sovjet-Unie – stellen het principe van kolonisatie in vraag, in Afrika gaan stemmen op die een minimum aan eerbied en een vorm van gelijkheid vragen.

Ook in België laaien de discussies op. Verschillende voorstellen worden op tafel gelegd: de creatie van een gemeenschappelijke vlag voor België en Congo, de onafhankelijkheid van Congo binnen een Belgische Unie, de organisatie van een Belgisch-Congolese gemeenschap zonder raciaal of etnisch onderscheid...

Een schitterende toekomst?

De realiteit haalt de bevrijde Belgen al snel in. Het land ligt in oorlogszone en krijgt zo de aanwezigheid van geallieerde troepen te verwerken, die alle onderdak moeten hebben. De oorlog laat zich voelen in een beperkte verkeerscirculatie – met absolute voorrang aan militaire konvooien, waaronder transport van munitie en versterkingen–, het aanhouden van de verduistering en rantsoenering, alsook het instellen van een avondklok.

Door gebrek aan bevoorrading blijft voedsel schaars en blijft de bevolking ondervoed. Een deel van de Belgen verliest daardoor het vertrouwen in de bevrijders. De geallieerde toewijding die naar de overwinning heeft geleid, lijkt in het niets te verzinken. De zwarte markt beleeft nog steeds hoogdagen, geallieerde voorraden worden gestolen en geplunderd. Het ergste doet zich voor tijdens de harde winter van 1944-1945. Wanneer de steenkoolbevoorrading in de problemen geraakt, is het land de wanhoop nabij .

De toestroom van vluchtelingen tijdens het Duitse Ardennenoffensief in december 1944 en de V1's en V2's die hoofdzakelijk op Antwerpen, Brussel en Luik vallen, wakkeren de twijfel enkel maar aan. Bovendien komt er ook harde kritiek op de regering, die deels verantwoordelijk wordt gesteld voor de situatie in het land.

Niet alles is echter negatief. Het sociaal pact (sociale zekerheid) wordt in december 1944 ingevoerd. Colonnas Duitse krijgsgevangenen, het einde van de winter en aangedikte rantsoenen in de lente van 1945 krikken het moreel weer op. Tegen de zomer van 1945 zorgt de terugkeer van krijgsgevangenen en gedeporteerden voor nieuwe hoop, al flakkert hiermee ook de volkswoede tegen voormalige collaborateurs op. Het leven komt opnieuw op gang, maar houdt verandering in. Hollywood laat zijn producties op alle bioscoopschermen los, jazz beheerst de muzikale scène en de Amerikaanse soldaten zijn de “helden” van dit nieuwe tijdperk. De vraag over de terugkeer van koning Leopold III, in mei 1945 in Oostenrijk bevrijd, zorgt echter voor onrust in het land...

Tijdens het bezoek Europa onder het hakenkruis

B Thema: de Belgen en de oorlog België, een bezet land?

België onder het hakenkruis (1940-1945)

Minder dan een kwarteeuw na het einde van de Eerste Wereldoorlog wordt België aan een nieuwe Duitse bezetting onderworpen: de eindeloze strijd tegen hongers, armoede en ontbering wordt opnieuw de dagelijkse routine voor het grootste deel van de bevolking. Deze tweede bezetting gaat echter verder en confronteert de Belgische bevolking met nieuwe fenomenen zoals een verregaande collaboratie, een vastberaden (gewapend) verzet en de vervolging op basis van ras van Joden en Zigeuners. Daarnaast wordt het leven van de Belgen bepaald door verschillende graden van verplichte tewerkstelling in Duitsland, de onzekere positie van de koning en de regering, het beleid inzake gijzelaars of de angst voor de bombardementen. De bevrijding van het Belgische grondgebied door de Westerse geallieerden vindt plaats in september 1944 en komt geen dag te vroeg: de spanningen tussen de Belgen zijn zo hoog opgelopen dat sommigen zelfs een ware burgeroorlog gaan vrezden.

Geografie van een Duits België

Ook België ontsnapt niet aan het nazi-Duits expansionisme. Het wordt voor een tweede maal in nog geen kwarteeuw tijd door zijn oostelijke buur bezet. Gelegen in het westen van Europa, wordt er een gematigder bestuur dan in de Oost-Europese gebieden geïnstalleerd. Toch maken de nazi-Duitse repressie, vervolging en terreur tienduizenden doden.

In 1940 wordt een controlerend Duits militair bezettingsregime geïnstalleerd dat het grootste deel van België en twee Noord-Franse departementen, Nord en Pas-de-Calais, bestuurt. Het gebied wordt van gemeentelijk tot provinciaal niveau opgedeeld in een reeks Kommandanturen, die variëren naar grootte en bevoegdheid en het beleid van de centrale bezettingsmacht uitvoeren. In de zomer van 1944 maakt het militaire bestuur plaats voor een Duits burgerlijk bestuur.

Metalen doos met 1.000 tabletten van calciumfosfaat met vitaminen, afkomstig van Winterhulp, Brussel, ca. 1942.

Het tekort aan voedsel zorgt in bezet België voor hongers, ziekte en een algemeen zwakkere gezondheid van de bevolking. Velen zoeken hulp bij liefdadigheidsorganisaties, zoals het in oktober 1940 opgerichte Winterhulp België. De extra voedingsstoffen in deze doos dienen specifiek om scholieren in Brussel aan te sterken.

De Duitstalige Oostkantons Eupen, Malmedy, Sankt Vith en tien Franstalige kleinere gemeenten in het noordoosten van Luik worden in mei 1940 geannexeerd door Duitsland. De Belgische kolonie Congo en mandaatgebied Ruanda-Urundi vallen niet in Duitse handen, maar de impact van de oorlog is er duidelijk voelbaar. Ook België kent collaboratie en verzet. Een minderheid van de bevolking kiest voor een van beide. Voor het grootste deel van de Belgen is de voornaamste strijd er een tegen een bijna permanent voedseltekort.

De aanhechting van de kantons Eupen - Malmedy - Sankt-Vith

18 mei 1940: Het *Reich* annexeert Eupen – Malmedy – Sankt-Vith.

23 september 1941: De inwoners worden Duitse staatsburgers.

November 1941: Alle mannen worden voor het Duitse leger gemobiliseerd. De deserteurs vallen onder het decreet van de *Sippenhaft* (vergelding uitgeoefend op de familie). 8.700 jonge mannen worden bij de *Wehrmacht* ingelijfd en vooral aan het Oostfront ingezet. 3.200 van hen komen nooit terug (gestorven of vermist).

Begin september 1944: Evacuatieorder voor burgers richting het *Reich*. Het bevel wordt door 80% van de bevolking genegeerd, want de bevrijding is nakend. Eupen en Malmedy worden op 11 september 1944 bevrijd, Sankt-Vith op 22 december 1944.

1945: Gerechtelijke vervolging van collaborateurs en voormalige soldaten van de *Wehrmacht* die voor een Belgische militaire rechtbank moeten verschijnen. Zuivering hangt in de lucht, waarbij annexatie en bezetting met elkaar worden verward.

24 september 1956: Officieel einde van de annexatie door een verdrag tussen de Bondsrepubliek Duitsland en België.

1974: Creatie door België van een statuut van “verplichte ingelijfde”.

1989: Financiële vergoeding voor geleden oorlogsschade, hoewel Duitsland reeds in 1962 financiële middelen ter beschikking had gesteld.

Met het inlijven van de Oostkantons maakt Duitsland de Belgische annexatie van de gebieden na de Eerste Wereldoorlog ongedaan. Duitse politieke en economische beslissingen voor België hebben soms verregaande gevolgen voor de plaatselijke bevolking. Overal primeren Duitse doelen en belangen.

De zomer van 1940 wordt gekenmerkt door een zachtaardige bezetting: de bezetter doet toenaderingspogingen om de bezette bevolking aan zijn kant te krijgen.

B Thema: de Belgen en de oorlog De wondere zomer van 1940

Hitler geeft er de voorkeur aan België (en het noorden van Frankrijk) niet onder een politieke maar eerder onder een militaire administratie te plaatsen. Zo beïnvloedt hij de perceptie van de Belgische elite die dan een beleid van het minste kwaad gaat verdedigen. Het voorbeeld van “hogerop” kleurt natuurlijk de keuze die elkeen gaat maken tussen collaboratie, verzet of aanvaarding.

Deze collaboratie met de elite verloopt vlot tot wanneer het weerwerk van Groot-Brittannië aangeeft dat de Duitsers de oorlog nog niet gewonnen hebben. Door hun tussenkomst in het politieke leven met ordonnanties die de kern van de wetgeving raken, maken de Duitsers dan weer duidelijk dat België de facto elke vorm van autonomie heeft verloren. Door deze stand van zaken gaan alle burgers nog maar eens moeten bepalen hoe ze zich tegenover de bezetter wensen op te stellen. Gewone burger, burgemeester, secretaris-generaal, rijkswachter, politieman, priester, politieke militant, koning: iedereen wordt met de keuze geconfronteerd.

Tijdens het bezoek Bezet België

B Thema: de Belgen en de oorlog België in Duitse handen

Symboliek van de scenografie

De rode loper symboliseert de verpletterende Duitse overwinning in het Westen en het triomferende Duitse leger.

Deutschland über alles

De Duitse bezetter heeft er alle belang bij de Belgische economie draaiende te houden. Een groot deel van zijn administratie dient economische doeleinden. Een inspectieorgaan zorgt voor de maximale exploitatie van het land. Fabrieken en mijnen worden niet gesloten en leeggeroofd, maar moeten blijven produceren. Joodse ondernemingen en handelszaken volgen een ander pad. Zij worden op termijn in beslag genomen.

De Belgische bijdrage aan de Duitse oorlogsproductie bestaat in de eerste plaats uit het leveren van producten. Die export wordt verrekend via een clearingsysteem voor schulden dat wordt geregeld door de Emissiebank, een in 1940 opgerichte Belgische instelling naar Duits recht.

De uitvoer naar Duitsland wordt echter niet gecompenseerd door de invoer van voedsel en grondstoffen. Bovendien is de wisselkoers tussen de Belgische Frank en de Duitse Mark niet correct berekend. België dient ook bezettingskosten te betalen, waaraan enkel kan worden voldaan door meer geld in omloop te brengen. Dit alles leidt tot een Belgische muntontwaarding.

De bezetter laat ook zijn oog vallen op transport- en communicatiemiddelen. Zo worden heel wat locomotieven en goederenwagens van de Belgische spoorwegen door de Duitse *Reichsbahn* opgeëist. Ook arbeidskrachten voor het *Reich* zijn interessant. Via vrijwillige en vanaf 1942 verplichte tewerkstelling worden er honderdduizenden Belgen in Duitsland aan het werk gezet.

De Duitsers in België

In bezet België wordt de macht uitgeoefend door een kluwen aan instellingen en organisaties van het leger, de nazipartij, de staat... Deze beconcurreren elkaar voortdurend door overlappende bevoegdheden en verschillende ambities. Duizenden gewone Duitsers, dus niet noodzakelijk overtuigde nazi's, vinden in België een job bij deze instellingen en hun administraties.

Naast de bezettingstroepen, die onder het bevel van von Falkenhausen staan, zijn

*Ringkraag voor een
Feldgendarme, 1940*

Bronzen buste van Adolf Hitler uit de Feldkommandantur van Brugge, gemaakt door de Duitse nationaalsocialistische beeldhouwer Ferdinand Liebermann, België, ca. 1942

er ook operationele troepen actief. Die staan onder meer in voor de verdediging van de kust en de luchtafweer. De Duitse fysieke aanwezigheid is dus erg divers en vertaalt zich bijvoorbeeld in luchtafweerbatterijen, buitenposten van Duitse politiediensten, rekruteringsbureaus voor tewerkstelling... of de bouw van de *Atlantikwall*, de Duitse verdedigingslinie tegen een geallieerde invasie aan de kust. De Duitsers hebben uiteraard een leven na de diensturen. Ze zoeken ontspanning op café, maken toeristische uitstappen, bezoeken theaters, bioscopen en concerten... Duitse soldaten die ingekwartierd zijn bij Belgische gezinnen komen al gauw in contact met de leefwereld van de bezette Belg. Sommigen zoeken en vinden liefde bij Belgische vrouwen. Uit dergelijke relaties – vaak van korte duur – worden ook kinderen geboren. De bezetter voert daarnaast een eigen cultuurpolitiek uit, al is die gematigd en er vooral op gericht om het Duits imago te verbeteren. De *Propaganda-Abteilung*, een organisatie voor censuur en cultuurbevordering, speelt er een hoofdrol.

De Vlaamse cultuur wordt soms bevoorrecht, terwijl aan Waalse zijde vooral de Germaanse wortels worden benadrukt.

Eendracht maakt macht? (Een regering in ballingschap)

De regering – die eerst naar Frankrijk vlucht – verklaart dat koning Leopold III niet langer in staat is te regeren, maar twijfelt over de houding die ze dient aan te nemen tegenover Duitsland dat onoverwinnelijk lijkt en waarvan de overwinning lijkt vast te staan. Het is pas eind oktober 1941 (wegens de weerstand van Groot-Brittannië?) dat een handvol ministers het wettelijke bestaan bevestigt van de Belgische regering die in ballingschap de strijd voortzet. Het gaat om de heren Pierlot (eerste minister en minister van Openbaar Onderwijs), Spaak (minister van Buitenlandse Zaken, Propaganda, Vluchtelingen en Bevoorrading), Gutt (minister van Financiën en van Economische Zaken), De Vleeschauwer (minister van Koloniën en van Justitie). In 1942-43 sluiten Delfosse (Justitie en Propaganda), De Schrijver (Binnenlandse Zaken), Balthazar (Communicatie) zich bij hen aan. Een honderdtal parlementsleden komt in Londen samen om te trachten controle uit te oefenen op de daden van de executieve, echter zonder veel succes.

De regering probeert met de Belgen in het bezette land contact te houden via radio-uitzendingen van de BBC en van Radio-België.

Richard, geboren in 1932 in Lokeren herinnert zich de Antwerpse onderwijzer Fernand Geersens, beter bekend als Jan Moedwil op Radio Belgique.

“Hij begon altijd met “Jan Moedwil spreekt tot de Belgen. (...) Wij doen ons best, zonder erop te boffen, toch krijgen we ze wel, de moffen!”

Pieter SERRIEN, *Zo was onze oorlog. Getuigenissen over de Tweede Wereldoorlog in België*, Manteau, 2014, p.170.

Getuigenis van Fons, geboren in 1933, te Boom:

“De Engelse radio werd aangekondigd met een typisch geluid, namelijk het V-teken in morse: kort-kort-kort-lang. Er werden veel codes gebruikt waarvan enkel het verzet wist wat ze betekenden. Het waren zinnen zoals: “De vader is terug op zijn werk.”

Ibidem, p.170.

Het minste kwaad?

Het Galopin-comité

De Belgische sociaal-economische macht ligt bij het ‘Galopin-comité’, dat wordt gevormd door vooraanstaande bedrijfsleiders, bankiers en industriëlen. Het is genoemd naar Alexandre Galopin, die voor en tijdens de bezetting gouverneur is van de Generale Maatschappij van België, de grootste holding van het land. Tijdens de bezetting treedt het comité op als een soort schaduwregering van financieel-economische “technocraten”.

Een nieuwe gedragslijn, de Galopin-doctrine, moet grenzen stellen aan de Belgische economische productie voor Duitsland. In juli 1940 wordt besloten de industriële productie te hervatten, met uitzondering van wapens, munitie en materiaal dat direct inzetbaar is voor Duitsland. België draagt zo aanzienlijk bij tot de Duitse oorlogsinspanning.

Het comité verantwoordt de werkhervatting met het argument dat de uitvoer van industriële goederen de voedselaanvoer uit Duitsland op peil moet houden. Ook de deportatie van (werkloze) arbeiders en een industriële ontmanteling zou zo kunnen worden voorkomen. Een groot deel van die redenering wordt echter snel door de realiteit ingehaald. Na 1942 beklemtoont het comité vooral de noodzaak om het industriële productieproces in Belgische handen te houden.

Het dagelijkse leven

Honger in oorlogstijd

De bezetting houdt voor miljoenen Belgen een dagelijkse strijd tegen honger in. De

broodnodige import van levensmiddelen is door de Britse zeeblokkade onmogelijk. Daarnaast zijn de aanwezige reserves in mei 1940 geplunderd door de bevolking, opgeëist door Duitse troepen of vernietigd door terugtrekkende geallieerde eenheden. België is aangewezen op Duitsland.

Al in juni 1940 wordt het systeem van rantsoenering toegepast. Voortaan staan basisproducten als brood en aardappelen op de bon. Ze mogen niet meer vrij en onbeperkt worden verkocht, maar zijn enkel beschikbaar aan een vastgelegde prijs en in ruil voor de juiste rantsoenzegel. De Belg krijgt echter zelden wat hij nodig heeft en zoekt hulp bij liefdadigheidsorganisaties, op de zwarte markt... en in creativiteit in eigen tuin en keuken. Ondervoeding en een eenzijdig dieet verzwakken de bevolking.

Getuigenis van Paul, geboren in 1930 in Assenede:

“Toen de bevolking zonder eten zat, zonder invoer vanuit het buitenland, heeft men camions vol vis gevangen. De vissen waren bijna gratis en iedereen mocht zo veel verse haring mee naar huis nemen als hij wilde.”

Pieter SERRIEN, *Zo was onze oorlog. Getuigenissen over de Tweede Wereldoorlog in België*, Manteau, 2014, p.123.

30/5/1942

“Een normale volwassene die gemiddelde arbeid verricht, heeft dagelijks 2.500 tot 2.800 calorieën nodig. In februari 1941 bevatten onze rantsoenen in theorie 1.326 calorieën en in juni 1941 zo'n 1.440. Maar onze bonnetjes die recht gaven op vlees en aardappelen konden zelden worden ingeruild en zodus beschikten we slechts over 950 calorieën. We kregen slechts 22 gr proteïnen in plaats van 60, het vitale minimum, en 10 gr vet per dag in plaats van 60.”

Anne SOMERHAUSEN, *Journal d'une femme occupée, relatée jour après jour, le vie d'une femme de prisonnier de guerre à Bruxelles du 10 mai 1940 au 10 mai 1945*, Brussel, Didier Hatier, 1988, pp. 103 en 114.

Getuigenis van Paula, geboren in 1923 in Schoten over de smokkelhandel:

“Aan de vaart in Nijlen was er een boer met patatjes. In mijn mand zat de lompe vracht van meer dan 25 kilo. Voor rogge, kolen, eieren en melk ging ik naar Loenhout, Terbeek en Meer. Ik moest altijd wat meer brengen, want mijn ouders verkochten de helft. Zo hadden wij onze helft wat goedkoper.”

Pieter SERRIEN, *Zo was onze oorlog. Getuigenissen over de Tweede Wereldoorlog in België*, Manteau, 2014, p.133.

Op 27 augustus 1940 wordt de Nationale Landbouw- en Voedingscorporatie opgericht om de voedselketen te controleren en organiseren. De complexe instelling, geleid door VNV'er Piet Meuwissen, heeft echter weinig draagvlak bij de bevolking. Bovendien is ze te log om problemen efficiënt op te lossen.

Na een eerste graancrisis in de zomer van 1940 treft een grote aardappelschaarste het land. Pas in de herfst van 1942 wordt die bedwongen. Tijdens de winter van 1942-1943 doet zich een meevaller voor: Belgische vissers halen 40.000 ton haringen op, waardoor deze vis in veel huishoudens maandenlang op het menu komt te staan. Andere levensmiddelen zijn – zeker in de stad – amper of helemaal niet meer te verkrijgen. Dit leidt ook tot prijsstijgingen: in 1944 is het leven acht keer duurder dan in 1939.

Zwarte markt in oorlogstijd

De officiële rantsoenen zijn te laag. Bovendien krijgt niet iedereen waar hij officieel recht op heeft. Veel Belgen zoeken een toevlucht op de illegale zwarte markt. In de georganiseerde sluikhandel kunnen smokkelaars voor veel geld zowat alles regelen. Winstbejag en egoïsme vieren er hoogtij. Daarnaast is er ook een minder georganiseerde zwarte markt: clandestien geslachte varkens, aardappelen ‘op overschot’... worden er tegen hoge prijzen verhandeld.

‘Le Jeu du Smokkeleer ou le marché noir’, naoorlogs gezelschapsspel rond de zwarte markt in België, ca. 1945

Kunst in oorlogstijd

De creativiteit en vrijheid van kunstenaars wordt tijdens de bezetting niet volledig aan banden gelegd. De Duitse cultuurpolitiek stimuleert vooral de eigen ‘volkse kunst’, waarbij vreemde elementen worden geweerd. Sommige kunstenaars stappen in de collaboratie of engageren zich in het verzet. Het Duitse militaire bestuur werpt zich op als “cultuurbeschermer”. Zo verdwijnen tijdens de bezetting enkele publieke cultuurschatten – waaronder het Lam Gods van de gebroeders Van Eyck in Gent – richting Duitsland. Ook sommige privé-collecties, in het bijzonder Joodse, worden het slachtoffer van een Duitse kunstroof.

Koude in oorlogstijd

Tijdens de bezetting brengen de wintermaanden duizenden ondervoede en licht

geklede Belgen in de problemen. In het bijzonder zorgt het winterseizoen van 1941-1942 voor heel wat ellende. De temperatuur daalt in de Ardennen tot -25°C , in het binnenland tot -20°C . Waterleidingen bevriezen en springen, het goedertransport stopt. Ontelbare gezinnen hebben een tekort aan brandstof, zelfs het kolenrantsoen is ontoereikend. Overal worden bomen omgehakt en verzaagd. Wekenlang leven duizenden gezinnen zonder vuur. De lage temperaturen verplichten gasmaatschappijen bovendien de druk in de leidingen te verlagen, waardoor ook een algemeen gasgebrek zich laat voelen.

Liefdadigheid in oorlogstijd

Liefdadigheid biedt een oplossing voor de zwaksten onder de bevolking. Plaatselijke “Commissies van Openbare Onderstand” helpen de allerarmsten. Het “Nationaal Werk voor Kinderwelzijn” ziet specifiek toe op zorg voor baby’s, wezen en kinderen in het algemeen. In november 1940 wordt “Winterhulp” opgericht. De organisatie verwerft een sleutelpositie in de maatschappij en biedt een uitkomst voor armen, kinderen en zwangere vrouwen. Ook het Rode Kruis speelt een grote rol. Zo ziet de “Nationale Dienst voor Hulp aan Krijgsgevangenen” onder zijn impuls het licht. Die organisatie houdt zich onder meer bezig met de briefwisseling van families met de krijgsgevangenkampen of het beheer van hulppakketten (voedsel, zeep...).

Breukmoment: de verplichte tewerkstelling in Duitsland

De militaire bezetter probeert de productie in België op te voeren. Met succes: in de zomer van 1941 telt België nog slechts 100.000 werklozen. In minder aantrekkelijke sectoren, zoals de steenkoolmijnen, kampt men zelfs met een personeelstekort. Om dit probleem op te lossen, worden er uiteindelijk Russische krijgsgevangenen ingezet.

In 1942 telt de Duitse industrie echter te weinig arbeidskrachten. De

Olieverfschilderij ‘De lege kast’ met bijhorend meubel van Wilhelm Pauwels alias ‘Wilchar’, een artistieke interpretatie van de algemene voedselschaarste tijdens de oorlog, België, 1940-1944

Collectebus van het Duitse Rode Kruis, 1940-1944

oorlogscampagnes verslinden mensen en materieel. De arbeidspolitiek verandert radicaal. Op 6 maart 1942 verschijnt een verordening waardoor mensen nu ook verplicht tewerkgesteld kunnen worden in België en Noord-Frankrijk.

Op 6 oktober 1942 wordt de verplichte tewerkstelling in Duitsland ingevoerd. Mannen tussen 18 en 50 jaar en vrouwen tussen 21 en 35 jaar worden gedwongen in Duitsland te werken. Vanaf maart 1943 geldt de verplichting niet meer voor vrouwen. Er wordt een specifiek systeem van 'jaarklassen' ingevoerd. Wie in een bepaald jaar is geboren, moet zich aanmelden. In juli 1943 werken zo maar liefst 310.000 Belgen in Duitsland, vaak in de oorlogsindustrie.

Getuigenis van Marcel, geboren in 1923 in Hoboken over de verplichte tewerkstelling in Duitsland:

“Ze eisten dat mijn nonkel, die de fabriek leidde, een lijst opstelde met daarop de namen van de arbeiders die hij afvaardigde om in Duitsland te werken. Mijn nonkel weigerde en dus kozen de Duitsers zelf wie er moest vertrekken. Ik was erbij.”

Pieter SERRIEN, *Zo was onze oorlog. Getuigenissen over de Tweede Wereldoorlog in België*, Manteau, 2014, p.2019.

De invoering van de dwangarbeid in Duitsland is hét breukmoment van de bezetting. Werkgevers protesteren en proberen zoveel mogelijk arbeiders in dienst te houden. Talloze werkweigeraars duiken onder. Sommigen vinden daardoor hun weg naar het verzet, dat zo in omvang toeneemt. Ook vanuit Londen krijgen werkweigeraars steun. Voor de Belgische politieke en economische elite in het land betekent de verplichte *Arbeitseinsatz* een crisis. Zelfs de katholieke Kerk laat zich horen. De samenwerking met de bezetter staat onder druk. Collaborateurs treden steeds meer op het voorplan.

Bommen in oorlogstijd

Op 5 april 1943 ondergaat België het zwaarste luchtbombardement in zijn geschiedenis. Amerikaanse bommenwerpers, die een Duitse vliegtuigfabriek in Mortsel in het vizier hebben, missen grotendeels hun doelwit. De drukke woonwijk Oude God krijgt de volle laag: 1.259 woningen worden vernield of zwaar beschadigd, er vallen 1.342 gewonden en 936 doden.

Ook verschillende andere Belgische steden worden tijdens de bezetting getroffen door geallieerde bommen en hebben honderden slachtoffers te betreuren. In 1944 vinden in de aanloop van de bevrijdingsoperaties de zwaarste bombardementen plaats. Ondanks het feit dat de bommen in principe enkel gericht zijn op Duitse

doelwitten, zoals militaire installaties of spoorwegknooppunten, vallen er duizenden burgerdoden.

Duits luchtafweergeschut probeert zoveel mogelijk geallieerde bommenwerpers uit de lucht te schieten. De bezetter legt voor veel steden de oprichting van een permanente beroepsbrandweer op. Verordeningen roepen op om lichtpunten te verduisteren: ramen worden afgeplakt met dik papier of verduisterd met blauwe gordijnen, blauwe gloeilampen vervangen de witte exemplaren... en om 23 uur wordt een avondklok ingesteld.

Leden van de “Passieve Luchtbescherming”, een Belgische hulpdienst die nog voor de oorlog wordt opgericht, spelen een cruciale rol op het terrein. Ze geven

*Armband van de Luchtbescherming –
Protection Aérienne, België, 1940-1944*

de bevolking richtlijnen wat precies te doen tijdens een bombardement, dienen - vaak samen met het Rode Kruis - de eerste zorgen toe en ruimen het puin na de bommen. Er wordt een efficiënt alarmsysteem opgezet en schuilplaatsen worden ingericht. Soms vinden er ook preventieve evacuatieplaats: sommige Belgen verhuizen tijdelijk naar het platteland.

Tijdens het bezoek Bezet België

B Thema: De Belgen en de oorlog Verzet

De witte en zwarte tegels symboliseren de “Zwarten” (de collaborateurs) en de “Witten” (de verzetsstrijders).

Het verzet

“Het Verzet? Dat was iets zeer vluchtigs dat allerlei mensen met uiteenlopende opinies verzamelde, van alle sociale klassen, en die samen iets wilden doen. Na de oorlog is alles verwaterd en is elkeen terug naar zijn eigen bezigheden teruggekeerd. Dat is nog het hardste.”

PAHAUT, Claire. *Nina Erauw. Je suis une femme libre (1917-2008)*. Les carnets de la mémoire, Hainaut Culture et Démocratie, 2009, p.39.

Verzet in woord en beeld

De officiële pers – geschreven, gesproken, gefilmd – wordt genuilkorfd onder impuls van de *Propaganda Abteilung Belgien*. Vrije meningsuiting is onbestaand in het land. Duizenden mensen zijn betrokken bij wat het anti-Duitse bindmiddel bij uitstek is voor het verzet: de clandestiene pers.

*Materiaal om te drukken,
België, 1940-1944*

Net als tijdens de Eerste Wereldoorlog verschijnen in 1940 de eerste sluikbladen in de grote steden. Langzamerhand worden ze over het hele land verspreid. 31,8% van de ongeveer 700 titels wordt in Brussel uitgegeven, 42,7% in Wallonië en 25,5% in Vlaanderen. Toch krijgt het merendeel van de bevolking de bladen nooit te lezen. Bijna de helft van de in 1940 ontstane bladen verdwijnt zelfs nog voor eind 1941.

Het maken van kwalitatieve vlugschriften, pamfletten of sluikbladen is duur en vergt heel wat tijd en materiaal.

Vaak wordt een stencilmachine gebruikt, soms ook een

echte drukpers. Het gevaarlijkste aspect is de geheimhouding: bij het maken en verspreiden van sluikpers zijn namelijk heel wat mensen betrokken.

De sluikbladen zijn niet enkel bedoeld als tegenwoord voor de Duitse propaganda, maar bewijzen ook hun nut als communicatie- en informatiebron. Ondanks de gemeenschappelijke vijand komen de tegenstellingen tussen de verzetsgroepen er duidelijk naar voren.

Oog om oog, tand om tand

In tegenstelling tot 1914-1918 is er ook een gewapend verzet actief. Het uit zich in het plegen van moordaanslagen, bomaanslagen of sabotagedaden. Duitsers, maar vooral collaborateurs worden gevisieerd. De Duitse terreur wordt beantwoord met een felle contraterreur.

De basis hiervoor wordt gelegd door de communistische partizanen, die na de Duitse aanval op de Sovjet-Unie in 1941 de wapens opnemen. Ook het militair strak georganiseerde Belgische Legioen/Leger van België/Geheime Leger is een echte sleutelspeler bij dit soort verzet.

Groep G ten slotte legt zich vooral toe op sabotageacties.

Aanvankelijk komen dergelijke verzetsdaden sporadisch voor. Er worden vooral geïmproviseerde sabotageacties en slechts enkele moordaanslagen gepleegd. Begin 1943 worden de verzetsacties gewelddadiger, vooral in Brussel. Vanaf de zomer is er in bepaalde regio's van het land, zoals in Henegouwen of Limburg, sprake van een echte geweldsescalatie.

Tijdens de zomer van 1944 is het gewapende verzet op zijn hoogtepunt. De nakende bevrijding wakkert het geweld aan. De guerrilla-acties die op dat moment door verzetslui worden uitgevoerd, versnellen de bevrijding van het land.

Machinepistool Sten MkII, 1940-1944

Bestemming vrije wereld

Om verschillende redenen willen mensen clandestien het bezette land verlaten.

Zo zoeken geallieerde soldaten, gezochte verzetsstrijders, vervolgte Joden, gestrande piloten, Belgen die dienst willen nemen bij het leger in Engeland... hun weg richting vrije wereld.

Er ontstaan heuse ontsnappingslijnen om mensen uit het land te helpen, waarvan de belangrijkste de Komeetlijn is. In het begin leggen mensen en geheime documenten nog dezelfde route af; vanaf 1942 is dat niet meer het geval. De vluchtweg loopt doorgaans via Frankrijk, Spanje en Portugal.

In vergelijking met de inlichtingendiensten worden minder mensen ingeschakeld om het doel te bereiken. Toch is er volk nodig bij het opsporen en samenbrengen van zij die willen ontsnappen, het

Zijden sjaal met een kaart van België en het noorden van Frankrijk voor Britse piloten, ca. 1942

verkrijgen van valse identiteitspapieren of het creëren van goede contacten op de vluchtroute.

Een goede samenwerking over de landsgrenzen heen vormt de sleutel tot succes. Duitse controles aan de grens tussen bezet en vrij gebied of acties van de Duitse militaire contraspionagedienst (*Abwehr*) zorgen soms voor ware ravages binnen de ontsnappingslijnen.

This is London calling

In de zomer van 1940 worden de eerste contacten tussen Belgische verzetslui en Britten gelegd. Het duurt echter tot begin 1942 vooraleer ook de Belgische regering en de Belgische Staatsveiligheid, in november 1940 opgericht, zich interesseert voor het verzet.

Deel van een container voor het droppen van wapens en materiaal, 1940-1944

Ondertussen zijn al een reeks Britse organisaties actief: de *Secret Intelligence Service (SIS)* verzamelt inlichtingen, de *Military Intelligence 9* houdt zich bezig met het repatriëren van geallieerde militairen en de *Special Operations Executive (SOE)* pleegt sabotageacties. In augustus 1941 wordt de *Political Warfare Executive* opgezet om propagandacampagnes in het bezette gebied te organiseren.

Er is een wederzijds wantrouwen tussen de Belgische Staatsveiligheid en de Belgische militaire inlichtingendienst over welke verzetsgroep precies steun moet krijgen. Dit heeft desastreuze gevolgen op het terrein. Heel wat agenten verliezen in de nazomer van 1942 hun verbinding met Londen.

Hulp uit Londen is echter cruciaal. Radio-operatoren met professionele zendapparatuur zorgen voor een vlotte doorstroom van inlichtingen en instructies, toegestuurd geld schept bewegingsvrijheid. Wapens kunnen op bijzondere interesse rekenen, al kiest de regering hierin duidelijk zijn vrienden. Zo krijgt het Leger van België/Geheime Leger tussen begin 1943 en september 1944 1.789 containers vol wapens gearachuteerd. Het communistisch geïnspireerde Onafhankelijkheidsfront krijgt er amper drie.

Hulp aan Joden

Zo'n 30.000 Joden - ruim de helft van de Joodse bevolking in België eind 1940 - ontsnappen dankzij het verzet aan een gewisse dood. Toch staan de meeste Belgen aanvankelijk redelijk onverschillig tegenover het lot van de Joodse bevolking. Hoe

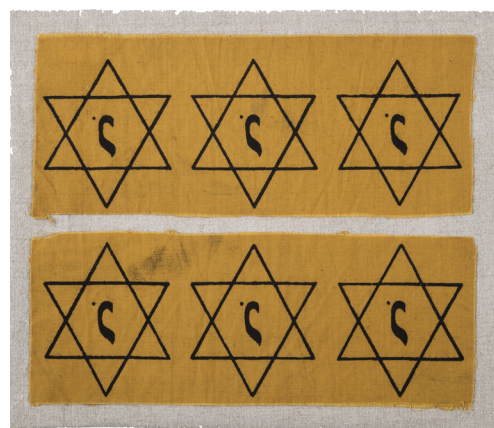
duidelijker de contouren van de Jodenvervolgung zich aftekenen, des te sneller de hulp aan Joden stijgt.

Zo weigert de Conferentie van de Burgemeesters in Brussel in juni 1942 de Duitse verordening uit te voeren die Joden sinds eind mei 1942 verplicht een 'Jodenster' te dragen. In Luik wordt het Brussels voorbeeld voorzichtig gevolgd. Twee maanden later, wanneer de deportatie van Joden uit België start, kent het pro-Joods verzet een echte groei. Zelfs kardinaal Van Roey en koningin Elizabeth protesteren tegen de deportaties.

In augustus 1942 ontstaat een georganiseerd Joods verzet dat zich verenigt in het Joods Verdedigingscomité. Het onderhoudt banden met het communistisch geïnspireerde Onafhankelijkheidsfront en krijgt zelfs financiële steun van de Belgische regering in Londen. Het comité slaagt erin zowat 2.500 kinderen en 5.000 volwassenen te redden.

De hulp aan Joden bestaat er vooral in hen te verbergen en een veilig onderkomen te geven. Er wordt echter ook een uitzonderlijke, gewapende verzetsdaad gepleegd. Op 19 april 1943 wordt het XXste deportatiekonvooi door enkele verzetsmannen tegengehouden te Boortmeerbeek. Zeventien gedeporteerden kunnen worden bevrijd, meer dan 200 mensen ontsnappen op eigen kracht.

Het feit dat meer dan de helft van de Joodse bevolking in België aan deportatie is kunnen ontkomen, is mede te danken aan de moed van duizenden anonieme burgers. Om ervoor te zorgen dat de Joden niet gedeporteerd werden, moest men ze verstoppertjes geven, valse voedselbonnen geven zodat ze konden eten, hun valse papieren bezorgen en financieel helpen omdat ze niet meer kunnen werken, enz... Dankzij de actieve steun van het "Nationaal Werk voor Kinderwelzijn" (NWK) onder leiding van Yvonne Nèvejean, worden bijna 3.000 Joodse kinderen verstopt in katholieke instellingen (kloosters, weeshuizen, vakantie-kolonies, scholen, enz...) of bij onthaalgezinnen die er hun leven mee op het spel zetten..

Davidsterren die door Antoon Visser niet werden uitgedeeld

Tijdens het bezoek Bezet België

B Thema: de Belgen en de oorlog De collaboratie

De wortels van de collaboratie

De Belgen worden om verschillende redenen tot collaboratie met de Duitsers aangezet. Mensen collaboreren inderdaad zelden om een enkele reden.

- Ideologische redenen: het ideaal van een nieuwe maatschappij, het gevecht tegen het bolsjewisme
- Politieke redenen: het Vlaams-nationalisme dat tot de onafhankelijkheid van Vlaanderen moet leiden, sympathie voor de Nieuwe Orde, goedkeuring van het nationaalsocialisme, aanvaarding van het geweld als dat gewettigd lijkt, vreemdelingenhaat
- Economische redenen: meer geld verdienen, uit de werkloosheid geraken
- Diverse redenen: ontsnappen aan de verplichte tewerkstelling in Duitsland, familiale context, sympathie voor de bezetter, drang naar prestige, personencultus, tot een elite behoren, nastreven naar glorie, zin voor avontuur

Collaborateurs in uniform

De meest zichtbare collaborateurs zijn zij die, al dan niet gewapend, een uniform van een collaborerende organisatie dragen. Zowel in bezet België als aan het front helpen ze de Duitse doelen te verwezenlijken.

Politieke collaboratiegroepen beconcurreren elkaar om zoveel mogelijk Belgen voor Duitse militaire taken te rekruteren. Ze hopen daarmee in de gunst van de bezetter te komen. Sommige Belgen melden zich uit politieke overtuiging aan, anderen doen dit uit avonturisme, geldgewin, opportunisme, Jodenhaat...

In België worden in 1941 wachformaties opgericht die een hulpleger van de bezetter vormen: de Vlaamse Wacht en de Gardes Wallonnes. Daarnaast opereert een Vlaamse Fabriekswacht onder de Duitse luchtmacht. Deze formaties worden als bewakingstroepen ingezet en nemen ook deel aan de strijd tegen het verzet.

Vanaf 1942 worden Belgen ook toegelaten bij Duitse militaire politiediensten: ze maken er deel uit van een *Hilfsfeldgendarmerie*. Eind 1943 wordt de *Zivlfahndungsdienst* voor Belgen opgericht, die helpt om werkweigerers op te sporen. Ook de SS-politie werft Belgen aan. Die collaborateurs nemen onder meer deel

Vlag van de Dietsche-Militie/Zwarte Brigade, de ongewapende paramilitaire militie van de VNV- eenheidsbeweging

aan razzia's tegen Joden en bij acties tegen het verzet.

Collaborateurs aan het front

Na de Duitse aanval op de Sovjet-Unie worden overal in Europa anticommunistische eenheden opgericht. Vanuit Brussel vertrekken in augustus 1941 contingenten van een Vlaams Legioen en een *Légion Wallonie* met bestemming oostfront.

Het Vlaams Legioen wordt ingelijfd bij de *Waffen-SS*, een onderdeel van de Groot-Duits nationalistische SS. Dit zorgt bij veel Vlaams-nationalistische VNV-leden voor ophef. In 1943 wordt het Legioen omgevormd tot *Sturmbrigade* (later *Division*) Langemarck en vrijwilligers worden verplicht de SS-eed af te leggen. In tegenstelling tot DeVlag en de Vlaamse SS legt het VNV daarop de werving stil. Toch blijft het de Duitse oorlogsinspanning steunen door voor andere Duitse legereenheden te werven.

In het *Légion Wallonie* nemen uitsluitend Franstalige Belgen dienst. Dit legioen, dat door de Duitsers aanvankelijk niet als Germaans wordt beschouwd, valt onder de *Wehrmacht*. Léon Degrelle, die zelf naar het oostfront trekt, stelt heel Rex ten dienste van de strijd in het oosten. In 1943 wordt het omgevormd tot *Sturmbrigade* (later *Division*) *Wallonien* en wordt het onderdeel van de *Waffen-SS*. Degrelle plukt de vruchten van deze radicale zet en maakt carrière in Duitse dienst.

Zo'n 10.000 Vlamingen en 8.000 Franstalige Belgen trekken op die manier naar het oostfront. Daarnaast geven duizenden Belgen zich vanaf 1941 vrijwillig op voor het *Nationalsozialistische Kraftfahrkorps* en de *Organisation Todt*. Ze worden eerst tewerkgesteld bij bouwwerken aan de *Atlantikwall*, later kunnen ze overal aan het front worden ingezet. Zo'n 700 Belgen melden zich vanaf 1943 ook aan bij de Duitse *Kriegsmarine*.

Collaboratie in woord en beeld

Collaborateurs voeren niet enkel strijd met wapens, maar ook met woorden, muziek, kunst... De grens tussen collaboratie en opportunisme is daarbij flinterdun. De bezetting schept voor velen ongeziene mogelijkheden om hun werk uit te geven.

Vaak gaat het om individuen - schrijvers, musici, kunstenaars, karikaturisten... - die hun werk ten dienste van de collaboratie stellen. In Wallonië spelen daarnaast eerder marginale collaborerende organisaties als de *Communauté Culturelle Wallonne* en de *Amis du Grand Reich Allemand* een rol.

Culturele collaboratie komt echter vooral in Vlaanderen voor. Hier slaagt het VNV erin een eigen cultuurpolitiek te ontwikkelen. Via het netwerk van de Vlaamse beweging kan het enkele vooraanstaande schrijvers, dichters, componisten... inschakelen. Sommigen lenen hun artistiek of literair talent voor propagandaboekjes, pro-Duitse

pamfletten, wervingsfolders... of voor de gecensureerde geschreven pers. Vooroorlogse extreemrechtse kranten als *Volk en Staat*, *Le Pays Réel*, *Cassandra*... scheren hoge toppen. Kranten als *Le Soir* en *Het Laatste Nieuws* zijn overgenomen en brengen enkel gecensureerd nieuws. De katholiekgezinde krant *De Standaard* verschijnt voortaan als *Het Algemeen Nieuws*, maar ontsnapt ook niet aan Duitse invloed. Nieuwe titels als *L'Avenir* of *Het Vlaamsche Land* rollen van de persen en brengen enkel pro-Duits nieuws.

Economische collaboratie

Economische collaboratie is een moeilijk te definiëren begrip. Bedrijven passen zich namelijk tijdens de bezetting aan en leveren – binnen de grenzen van de Galopindoctrine – aan nazi-Duitsland. Het gaat dus niet om het principe van werk voor Duitsland, maar wel om de modaliteiten, de grenzen, de verdeling van de winst en de inpassing ervan in de sociale bedrijfspolitiek.

Sommige bedrijfsleiders en handelaren, vooral van kleine of middelgrote bedrijven, gaan te ver. Ze breiden hun activiteiten uit, boeken enorme winsten en/of leveren materiaal dat voor onmiddellijke oorlogsdoeleinden kan dienen. Vaak zijn het ook Belgische onderaannemers die de uitvoer voor Duitse firma's voorzien en delen in de winst.

Politieke overtuiging is slechts zelden een motivatie voor economische collaboratie. Bijzonder ingewikkeld is zo ook het statuut van iemand die “vrijwillig” naar Duitsland

“Wat moest ik anders doen? Vader was een arme spoorarbeider. Ik was de oudste van drie jongens. Het was oorlog. We moesten toch eten? Wie niet bij Erla in dienst trad, riskeerde naar Duitsland te worden gestuurd om daar voor de oorlogsindustrie te werken.

Maar voor onze veiligheid moesten we het niet doen. Ik heb altijd beseft dat de geallieerden ons vroeg of laat zouden bombarderen.”

Pieter SERRIEN, *Wandelen in Mortsel. Historische wandeling Bombardement 5 april 1943*. Mortsel, 2009, p.4.

trekt om er te werken. Velen vertrekken bij gebrek aan alternatief of onder dwang van Duitse arbeidsbureaus. Is iemand die dit doet een collaborateur?

Vrouw en kind in de collaboratie

Niet enkel mannen, maar ook heel wat vrouwen en kinderen stappen mee in de collaboratie.

Vrouwen collaboreren vooral op politiek-cultureel vlak en beschikken over eigen

vrouwenafdelingen bij collaborerende partijen. Het traditionele beeld van de vrouw als zorgende moeder en echtgenote staat er centraal. De vrouw mag zich toeleunen op sociale en medische hulp. Honderden Belgische vrouwen vinden op die manier hun weg naar het *Deutsches Rotes Kreuz*, dat aan het oostfront wordt ingezet.

Kinderen in de collaboratie zijn doorgaans lid van de jeugdbeweging van een politieke collaboratiepartij. In Vlaanderen smelten die in 1941 samen tot de Nationaal-Socialistische Jeugd in Vlaanderen. Het VNV houdt er officieus de controle over. In 1943 wordt door DeVlag de Hitlerjeugd Vlaanderen opgericht. Datzelfde jaar ontstaat in Franstalig België ook de *Jeunesse Légionnaire*, waarvan de leden worden getraind om later aan het oostfront met Rex te vechten.

Moeder, vertel eens wat van Adolf Hitler, Nederland, 1940-1944, collection Cegesoma

De Nieuwe Orde haalt haar vrouwbeeld bij de regimes in Duitsland, Italië of zelfs het Frankrijk van Pétain: de rol van de vrouw wordt tot de privé sfeer beperkt: ze moet enkel moeder en huisvrouw zijn. Deze tendens ontwikkelt zich tijdens het interbellum ook in verschillende democratieën.

De periode is tweeslachtig: na de Eerste Wereldoorlog worden vrouwen als oorlogsheldinnen beschouwd, omdat ze verzet pleegden, als verpleegsters werkten en het huishouden draaiende hielden, maar wanneer het opnieuw vrede is, worden diezelfde vrouwen verondersteld weer aan de haard te gaan zitten, niet meer buitenshuis te werken (loon aangepast aan de familiale lasten) en kinderen te baren (straffen op de verkoop van voorbehoedsmiddelen). De economische situatie eist echter dat man en vrouw beiden uit werken gaan om de eindjes aan elkaar te kunnen knopen. De toegang tot de arbeidsmarkt is voor vele alleenstaande vrouwen bovendien onontbeerlijk omdat ze alleen in hun onderhoud en dat van hun kinderen moeten voorzien.

Door de crisis in de jaren 1930 wordt vrouwen de toegang tot de arbeidsmarkt beperkt of verboden (12/4/1934: de administratieve betrekkingen in het openbaar ambt zijn exclusief aan mannen voorbehouden, vrouwen mogen er enkel schoonmaken). Deze beperkingen voeden de campagne tegen vrouwenarbeid. Sommige argumenten in dat kader steunen op principes van de eugenetica: vrouwenarbeid werkt morele verloedering in de hand wanneer mannen en vrouwen dezelfde werkvloer delen, het familiale leven zou bedreigd worden (met als gevolg: de fysieke aftakeling van het ras, alcoholisme van de man wanneer zijn vrouw buitenshuis werkt, de vrouw kan haar taken als echtgenote en moeder niet meer

volbrengen), verlies van christelijke waarden (werkplek = oord van verdoemenis). Als de vrouwen uit werken gaan, worden ze (financieel) onafhankelijk en denken ze niet meer aan hun huishoudelijke taken.

De tijdsgeest vereenzelvigd vrouwen met hun moederrol. In heel Europa (en dus ook in België) wordt een ware kruistocht tegen de dalende geboortecijfers gehouden. Na de oorlog stijgt het aantal huwelijken, maar de geboortecijfers volgen die tendens niet: de helft van de koppels die in 1918 trouwen, hebben op 31/12/1920 nog steeds geen kinderen.

Politici zijn echter de mening toegedaan dat een economische relance enkel via kroostrijke gezinnen kan worden bewerkstelligd. De dalende geboortecijfers zijn dus te wijten aan de werkende vrouw. Zelfs voor de socialistische vrouwen wordt het vrouwelijke ideaalbeeld verpersoonlijkt door de vrouw aan de haard. Dat houdt, volgens de socialiste Hélène Burniaux, in “zich als de perfecte gezellin van de man kunnen profileren: de man aanmoedigen, hem verfijnen door de familiale kring te creëren die hij heel begrijpelijk verlangt, zijn kinderen opvoeden zoals het betaamt, met liefde, waardigheid en geweten.”

Vrouwen zijn ook in de collaboratie gegaan, hoewel hun aantal lager ligt dan dat bij de mannen.

Beweegredenen die vrouwen voor collaboratie hebben doen kiezen:

- Familiale redenen, gunstige omgeving, echtgenoot reeds in de beweging, broer aan het Oostfront, enige gepaste kring waar jongedames een echtgenoot uit hetzelfde milieu kunnen vinden.
- Ideaalbeeld
- Winstbejag
- Zin voor avontuur
- Om een beroep aan te leren
- Liefde (voor een verloofde aan het Oostfront, voor een Duitser), wat dikwijls sentimentele of horizontale collaboratie wordt genoemd
-

Soorten collaboratie:

- Sentimentele collaboratie: niet strafbaar door de wet maar het voorwerp van volksrepressie en motief voor administratieve zuivering (de ambtenaren worden ontslagen), met verlies van burger- en politieke rechten
- Verklikking
- Politieke collaboratie
- Militaire collaboratie: de verpleegsters van het Duitse Rode Kruis vallen in deze categorie.

Tijdens het bezoek Bezet België

B Thema: de Belgen en de oorlog Repressie en vervolging

Symboliek: spoorweg: de lijn splitst op: één spoorlijn leidt naar de vernietiging, de andere naar de bevrijding.

Executies

Getuigenis van Etienne, geboren in 1930 in Aalst:

“Er was vlak bij ons een zwarte op straat doodgeschoten. Gelukkig heeft hij nog even geleefd en kon hij zeggen dat het niemand uit de buurt was en dat hij geen sancties wilde. Het was immers de gewoonte dat er als wraakactie willekeurige burgers werden neergekogeld.”

Pieter SERRIEN, *Zo was onze oorlog. Getuigenissen over de Tweede Wereldoorlog in België*, Manteau, 2014, p.175.

Terdoodveroordeelde Belgen kunnen op verschillende manieren worden geëxecuteerd. De meesten sterven voor het vuurpeloton. De galg wordt doorgaans gebruikt voor partizanen die Duitsers hebben omgebracht. Sommige Belgen worden gedood door onthoofding, een straf die enkel in Duitsland wordt voltrokken.

Executies kennen een stijging in de tweede helft van 1942. In totaal worden zo'n 1.500 terechtstellingen uitgevoerd: het gaat om 900 terdoodveroordeelden uit België en Noord-Frankrijk en 300 “gijzelaars”. Minsten 258 Belgen worden na een doodvonnis in Duitsland terechtgesteld, waaronder enkele vrouwen. In bezet België worden enkel mannen geëxecuteerd: Hitler vreest een politieke recuperatie van vrouwelijke martelaren door de geallieerde propaganda. Ruim 300 geëxecuteerden sterven als “gijzelaar”. Zij worden geëxecuteerd als vergelding voor de moord op een Duitse militair of collaborateur of om druk uit te oefenen op aanslagplegers om zich aan te geven. De gijzelaars zijn meestal opgepakte verzetslui die zelf de doodstraf riskeren.

In bezet België bestaan er diverse vaste terechtstellingsplaatsen, waarvan de executieplaats in het Fort van Breendonk, de Nationale Schietbaan in Schaarbeek en de citadel van Luik de meest bekende zijn. Op sommige plaatsen komen ook eenmalige executies voor.

“De gefusilleerde”, Wilchar, 1945

Thema: Geweld, vervolging

Gevangenschap en deportatie

1. Belgische gevangenen

Bestaande Belgische gevangenen worden ingeschakeld in het Duitse systeem van strafuitvoering. Belgische cipiers dienen – vaak met tegenzin – de bewaking op zich te nemen. Vanaf 1941 mogen enkel Duitsers de door de Duitse krijgsraden veroordeelde gedetineerden nog bewaken.

Spoedig kampt de bezetter met een gebrek aan cellen. De toegenomen criminaliteit in het land, maar vooral de stijgende Duitse repressie zorgen voor een overvloed aan gevangenen. Midden 1942 is de maximumcapaciteit bereikt: er zitten 9.000 gevangenen opgesloten. 4.000 onder hen zijn op bevel van de bezetter aangehouden. Vanaf nu worden steeds meer gevangenen naar Duitse gevangenen en tuchthuizen gebracht.

2. *Nacht und Nebel*

Vanaf 7 december 1941 is in bezet Europa het Duitse *Nacht und Nebel*-decreet van kracht. Hierdoor wordt de berechting van zware verzetsfeiten aan de krijgsraden onttrokken. Verdachten worden in het grootste geheim naar Duitsland gedeporteerd om daar hun proces af te wachten. Over hun lot wordt niet gecommuniceerd. Hitler hoopt zo het verzet te bestrijden, alsook de hele bevolking af te schrikken. Tussen januari 1942 en mei 1944 worden minstens 4.500 Belgische NN-gevangenen gedeporteerd.

3. Concentratiekampen

Er zijn ook gevangenen die nooit voor een rechtbank verschijnen: politiek gevangenen en verzetslui die door de SS - met medeweten van het militair bestuur - naar Duitse concentratiekampen worden gedeporteerd. Ze worden er als dwangarbeiders tewerkgesteld. Op 22 september 1941 vertrekt een eerste groot konvooi richting het concentratiekamp van Neuengamme. Tegen eind 1944 zitten naar schatting 16.000 Belgen opgesloten in kampen als Buchenwald, Neuengamme, Sachsenhausen, Dachau... Zo'n 6.000 à 7.000 gevangenen overleven dit niet.

Breendonk

Eind juli 1940 krijgt de Duitse SS-politie voet aan grond in België. Het Fort van Breendonk blijkt ideaal

*Pikhouweel en emmer uit
Breendonk, 1940-1944*

gelegen. Het fort wordt *Auffanglager* Breendonk, een opvangkamp voor gevangenen van de *Sipo-SD*. Alle andere gevangenis in België staan onder Duitse militaire controle.

Breendonk is in de eerste plaats een kamp voor politieke gevangenen. In het eerste jaar bestaat de helft van de gevangenen echter uit Joden die de anti-Joodse maatregelen van de bezetter niet naleven. Na de Duitse inval in de Sovjet-Unie arriveren ook veel communisten en Russen. In de zomer van 1942 wordt de Kazerne Dossin in Mechelen geopend, waardoor de meeste Joden uit Breendonk verdwijnen. De gevangenen zijn nu vooral Belgische verzetslui.

Hoewel het fort geen echt concentratiekamp is, is het gevoerde regime vergelijkbaar. Loodzware dwangarbeid, ondervoeding en brutaliteiten zijn er dagelijks. Het kamp beschikt over isoleercellen en een folterkamer. Op een executieplaats worden gevangenen gefusilleerd of opgehangen.

In Breendonk belanden in totaal zo'n 3.600 gevangenen, waaronder een 130-tal vrouwen. De helft van de gevangenen overleeft de oorlog niet. 94 gevangenen overlijden door mishandeling, 207 worden geëxecuteerd. De meesten sterven echter later in de "kampen" van het *Reich*. Vanaf september 1941 groeit het fort uit tot doorgangskamp. Meer dan 75% van de gevangenen wordt gedeporteerd naar concentratiekampen als Neuengamme, Buchenwald, Mauthausen... Joodse gevangenen eindigen (via de Kazerne Dossin) in het vernietigingscentrum Auschwitz-Birkenau.

De Jodenvervolging in België

Het rassenbeleid dat de Duitse bezetter uitwerkt, splitst de samenleving op in tegengestelde en onverzoenbare groepen. De Joden maken deel uit van de groep die vernietigd dient te worden. Om een groep mensen uit te sluiten, moet die eerst benoemd en aangeduid en vervolgens ontwapend worden, met afschaffing van alle sociale, politieke, materiële, juridische en psychologische attributen. Uitsluiting wordt op die wijze een realiteit.

Eind 1940 leven er ruim 56.000 Joden in België. Meer dan 40% van deze bevolkingsgroep wordt vermoord tijdens de genocide die de nazi's op Europese Joden uitvoeren (judeocide). Net als in andere bezette landen verloopt de Jodenvervolging in België in verschillende fases.

In oktober 1940 worden de Joden gedefiniëerd: ze moeten zich registreren in een Jodenregister van de gemeente. Sommige beroepen worden verboden voor Joden. In mei 1941 begint hun economische uitsluiting waarbij bijvoorbeeld Joodse winkels worden geïsoleerd. Datzelfde jaar wordt de Joodse bevolking geconcentreerd in vier steden: Antwerpen, Brussel, Charleroi en Luik.

Eind mei 1942 zijn Joden verplicht een Davidster/Jodenster met de letter 'J' te dragen. Een eerste deportatie richting dwangarbeiderskampen volgt spoedig. Joden worden daarna uitgenodigd zich aan te melden voor *Arbeitseinsatz* in het oosten. Het is een leugen om de deportatie richting de dood te verbergen: het doel is de Joden te vermoorden.

In augustus 1942 vertrekt een eerste deportatietrein vanuit de Kazerne Dossin te Mechelen. In de zomer van 1942 vinden ook vier grote razzia's plaats: drie in Antwerpen en één in Brussel. Zo worden Joden die zich niet spontaan aanmelden voor *Arbeitseinsatz* alsnog opgepakt.

Tussen augustus 1942 en juli 1944 worden ruim 25.000 Joden vanuit Mechelen richting Auschwitz-Birkenau gedeporteerd. Amper 5% van de gedeporteerden overleeft het. Daarnaast sterven ook ongeveer 6.000 Joden die in België leefden voor de Duitse invasie (zo'n 4.000 Duitsers die in mei 1940 als verdachten door de Belgische overheid naar Frankrijk zijn weggevoerd en ca. 1.800 vluchtelingen). Zij worden vanuit Frankrijk naar een van de moordcentra in het oosten gedeporteerd. Dit brengt het dodencijfer op ongeveer 30.000.

“20 juli 1941

(...) In november laatstleden dienden alle Joden zich in hun gemeente in te schrijven. Op hun identiteitskaart werd een stempel geplaatst: “Jood” in rode letters. Diegenen die dat niet deden, konden zwaar bestraft worden. Ik denk dat ze zeldzaam waren, want ze waren bang verklikt te worden en waren er bovendien van overtuigd dat de Duitsers lijsten hadden met alle leden van de Belgische synagogen. (...)

De Joden die België ontvlucht zijn, mogen niet meer terugkomen. (Wie zou dat wensen?) Alle bedrijven in Joodse handen moeten opgelijst worden. Alle Joodse restaurants moeten de vermelding “Joodse onderneming” in het Frans, het Nederlands en het Duits dragen. Geen enkele Jood heeft het recht zijn bezittingen te verkopen, ongeacht of het nu om een winkel, een huis of een stuk grond gaat, enz. (...).”

De gevolgen van een tweede antisemitische maatregel die de Duitsers namen, waren veel dramatischer. “De Joden mogen geen openbaar ambt meer vervullen of geen functie in een openbare administratie meer bekleden. Ze mogen bovendien het beroep van advocaat niet meer uitoefenen, geen leerkracht meer zijn in scholen of hogere instellingen, ze mogen geen beheerder, directeur of redacteur zijn in bedrijven die kranten uitgeven of radio-uitzendingen verzorgen. De Joden moeten uiterlijk op 31 december 1940 deze functies en activiteiten verlaten hebben. (...).”

“De ordonnantie die banken verplichtte een kenteken aan te brengen op rekeningen die aan Joden toebehoorden, was nog tragischer. Joden werden bovendien verplicht

al hun bezittingen in speciale kluisen in hun bank op te bergen. De Joden mochten geen nieuw bedrijf opstarten, onroerend goed kopen, enz. zonder de toestemming van de militaire commandant. Dat waren uiteraard verlamdende maatregelen, die enkel tot verpaupering konden leiden! Ik denk echter niet dat die maatregelen hun hoofdzorg waren. De constante angst waarin ze leefden, was veel slopender: de angst voor morgen, voor de volgende ordonnantie, voor de “Bruinhemden” op straat, voor de bel van de voordeur die de melkboer of... de Gestapo aankondigt. (...)”

Anne SOMERHAUSEN, *Journal d'une femme occupée*. Brussel: Hatier, 1988, pp. 67-68.

Het huis van de familie van Myriam (in 1931 in Wijnegem geboren) werd bij een bombardement vernietigd.

“De geteisterden werden geplaatst in appartementen van Joden die niet meer terugkeerden. Zo verhuisden wij naar Klapdorp. Het moet een groot gezin geweest zijn, want het was een ruim appartement. We sliepen in bedden van kinderen die niet meer terugkwamen.”

Pieter SERRIEN, *Zo was onze oorlog. Getuigenissen over de Tweede Wereldoorlog in België*. Antwerpen: Manteau, 2014, p.197.

Getuigenis van Ghislain, geboren in 1931 in Antwerpen:

“1942 was het moeilijkste jaar voor de Joden. Ze mochten niet naar het park gaan, ze mochten niet werken, ze mochten eigenlijk helemaal niks. Mijn vader ving drie kinderen op. (...) Niemand wist precies wat er met hun ouders was gebeurd. De Joodse kinderen mochten hun eigen namen niet gebruiken. Dus we gaven hen nieuwe namen (...). Wij konden naar buiten, maar zij niet. Wij gingen naar school, maar zij niet. Ze verborgen zich in een achterplaats.”

Ibidem, p.196.

Getuigenis van Simone, geboren in 1933 in Antwerpen:

“Er zat een Joods meisje in mijn klas. De Duitsers kwamen haar gewoon uit de klas halen.”

Ibidem, p.190.

Tijdens het bezoek Bezet België

B Thema: de Belgen en de oorlog De bevrijding

Hoogdag voor het verzet

“Enkele ogenblikken later (...) kwamen leden van de F.I., in kaki overall met een witte armband die de nationale driekleur en het logo van de F.I. droeg, ook langs de Grétrystraat aan. De meesten hadden enkel een overall om zich tegen de regen te beschermen. Twee of drie van hen hadden een muts of een hoed. Vermits we nog twee of drie individuele beschermzeilen type Belgisch leger 1940 hadden, gaven we ze aan die mannen die het door en door koud hadden ondanks de gevaarlijke actie die ze voerden om de stad van de nazibezetter te bevrijden.”

Getuigenis van M. DEWANDEL, directeur van het Institut St.-Ambroise, Bulletin du CLHAM, speciaal nummer, Luik, Libre, T.2, 1994, p. 56.

De Belgische verzetsbewegingen wachtten niet tot september 1944 om in actie te treden en de geallieerden bij te staan. Reeds begin juni 1944 komt uit Londen de vraag zich klaar te houden. Kort na de landing in Normandië krijgt het verzet de opdracht alle communicatiewegen en transportmiddelen te saboteren om de toestroom van Duitse versterkingen naar het Franse front te beletten.

Om de hulp van het verzet bij de geallieerde bevrijding te voorkomen, werkt het Duitse burgerlijke bestuur in de zomer van 1944 het plan uit om de plaatselijke strafinrichtingen en kampen te ontruimen. Gevangenen die naar Duitsland moeten worden gedeporteerd, staan zo met hun leven garant voor de veilige aftocht van de Duitsers. Op 31 augustus 1944 vertrekt vanuit Brussel een eerste konvooi met zo'n 1.500 gevangenen. Een tweede konvooi van 1.300 à 1.600 gevangenen dat begin september vertrekt, loopt dankzij diverse sabotagedaden van het treinpersoneel vertraging op. Hierdoor krijgt het Internationale Rode Kruis de tijd om over de vrijlating van de gevangenen te onderhandelen. De “spooktrein” verlaat België uiteindelijk niet.

Het verzet speelt een belangrijke rol in de bevrijding van het land, door het plegen van

*Overall voor een
verzetsstrijder, België, ca.
1944*

guerrilla-acties en het verstrekken van inlichtingen aan de bevrijders. Zeker in Antwerpen bieden de weerstanders cruciale hulp: ze loodsen de geallieerden door haven en stad en neutraliseren de mijnen en valstrikken die door de Duitsers zijn geplaatst. De haven valt daardoor onbeschadigd in handen van de bevrijders. Het verzet kent bij de bevrijding ook een enorme groei. Deze “septemberweerstanders” hebben echter weinig te maken met de echte weerstand van tijdens de oorlog.

Kinderjurkje in de kleuren van de geallieerde landen

Het onthaal van de bevrijders

De bevrijders, ongeacht die Amerikaans, Belgisch, Brits, Canadees of Pools zijn, worden in elke Belgische stad, gemeente of dorp warm en feestelijk onthaald. Enkel in de Oostkantons worden ze met wantrouwen en onzekerheid ontvangen. Overal elders kent de volksvreugde geen grenzen. België trakteert zijn bevrijders op een euforisch en passioneel onthaal.

De bevrijders worden als halfgoden gezien, als helden die op korte tijd komaf met de Duitse overheersing en de bezetting hebben gemaakt. Ze symboliseren de hoop op een betere toekomst. Bovendien brengen ze goederen mee die de bevolking vier jaar lang heeft moeten missen, zoals tabak en chocolade.

The American way of life

De “*American way of life*” is een uitdrukking die verwijst naar de Amerikaanse levenswijze die zich in de 20e eeuw ontwikkelt en die op massaconsumptie berust. Die leefregels betreffen uiteenlopende domeinen: de vrije tijd, de objecten uit het dagelijkse leven (voeding, huishoudtoestellen, ...), de kleding (jeansbroeken, pakken, ...), de informatie naar het individu toe, maar ook de overconsumptie van natuurlijke grondstoffen (water, aardolie).

De ontwikkeling van de “*American way of life*” in Europa en in de wereld is een twintigste-eeuws fenomeen.

Tijdens de Eerste Wereldoorlog verleent het Amerikaanse leger bijzonder doeltreffende hulp. De logistieke organisatie van die hulp, bijvoorbeeld in het centrum van Frankrijk, vestigt de aandacht op die nieuwe cultuur.

Tijdens de Tweede Wereldoorlog zijn de inspanningen op het gebied van de

wapenproductie vereist voor de landing in Normandië het grootste industriële project dat een land ooit voerde, zeker in die beperkte tijdsspanne.

Bij de bevrijding genieten de Amerikanen bij de Europese landen dan ook heel wat aanzien.

Bv.: het akkoord-Blum-Byrnes. Dit akkoord dat op 28 mei 1946 door Léon Blum en Jean Monnet na lange onderhandelingen wordt ondertekend, annuleert een deel van de schuld die Frankrijk na de Tweede Wereldoorlog bij de Verenigde Staten heeft (2 miljard dollar). De Amerikaanse minister van Financiën biedt zelfs een nieuwe lening tegen uitzonderlijke terugbetalingsvoorwaarden aan. Zo geeft hij hulp ten belope van 300 miljoen dollar, terug te betalen over 35 jaar, evenals een banklening van 650 miljoen dollar. Hij stelt een cinematografische voorwaarde: alle bioscopen moeten Amerikaanse films vertonen, op één week per maand na. Zo verspreiden de Amerikanen de “*American way of life*” en steunen ze de filmindustrie in Hollywood.

Tegelijkertijd overspoelen Amerikaanse consumptiegoederen heel Europa: kauwgom, Coca Cola, enz. verspreiden een vorm van Amerikaanse massacultuur. Wanneer de Amerikanen in Europa aankomen, maken de bezette bevolkingen kennis met nieuwe producten. Vier jaar lang hebben ze het met allerlei vervangingsproducten (*Ersatz*) moeten stellen, zoals pasta om de honger te bestrijden, sigaretten van maisbladeren gevuld met gedroogde linde, rayon en fibranne als vervanging voor zijde en katoen (kunstmatige vezels gemaakt met viscose; fibranne: korte vezels die samengedraaid worden en waarmee gebreed kan worden; rayon = kunstzijde), wasdoek als vervanging voor leder.

De komst van de Amerikanen én de producten die ze meebrengen hebben heel wat effect op de bevolking.

“De soldaten wierpen ons kleine Hershey-repen toe, chocolade “made in USA”. We ontdekten eindelijk Amerika. De chocolade die wij kenden, was een walgelijke witte brij bedekt met een fijn bruin velletje”, herinnert Bernard zich, die toen een kind was.

“De arme kinderen rondom ons worden gek wanneer ze onze chocolade en ons snoepgoed te zien krijgen. De vrouw van de boer aan wie onze boomgaard toebehoort, vertelde me dat haar kinderen al drie jaar lang geen snoepgoed meer hebben gehad.”

Uittreksel uit een brief van de Brit Edward Rhodes Hargreaves, in: Jean-Pierre GUENO, *Paroles du Jour J*, Libro, 2012, p. 120.

Onder de producten die worden (her)ontdekt, bevinden zich:

- HERSHEY'S chocolade
 - CHICKLETS kauwgom
- De Amerikaan Thomas Adams mengt gom (latex van

“Andere Amerikanen hadden in het gras tegenover de hoeve postgevat en we hadden bijna elke dag contact met hen. We kregen onbeperkte voorraden snoepjes, kauwgom en chocolade. We hadden zelfs “Camel”-sigaretten. We werden berispt wanneer we die rookten, want we waren pas 7 jaar oud. Ik herinner me dat mijn vader ze cider uit het vat lieten drinken en calva schonk; ’s avonds keerden ze eerder “vrolijk” terug.”

JEAN Jeanne, 7 jaar oud, uit Château des Lauriers in Bernesq (<http://6juin.omaha.free.fr/> - geraadpleegd in september 2017).

“(De Amerikaanse soldaten) trokken voorbij, ze waren talrijk: er waren talloze jeeps en we waren verbaasd zulke auto’s te zien; op die ogenblikken was de sfeer nogal ontspannen: ze gooiden sigaretten, koekjes en andere dingen, kisten vol! En kauwgom, ja, dat was een nieuwigheid! (een detail, zelfs de soldaten gooiden onophoudelijk met kauwgom, want ze mochten niet roken om niet opgemerkt te worden)”.

BAILLEUL Jacques, 19 jaar oud in 1944, mijnwerker, uit te Bernesq (<http://6juin.omaha.free.fr/> - geraadpleegd in september 2017).

de mamey sapota) met hars en stroop en commercialiseert zo in 1872 de eerste kauwgom.

Kauwgom wordt in 1944 met de komst van de Amerikanen populair in Frankrijk. Het Amerikaanse leger voorziet zijn soldaten sinds de Eerste Wereldoorlog inderdaad van kauwgom, omdat het goedje de concentratie aanscherpt en de stress vermindert. Recente studies hebben ook aangetoond dat kauwgom het humeur van de gebruikers opkrikt.

- COCA-COLA

Coca-Cola is een handelsmerk dat in 1893 voor een Amerikaanse frisdrank wordt neergelegd. De vorm van de fles maakt in 1960 het voorwerp van een brevet uit. De naam van de drank verwijst naar de aanvankelijke ingrediënten: cocobladeren en colanoten. De drank (dan nog niet in het beroemde flesje) wordt door de uitvinder, dokter Pemberton, als een wondermiddel verkocht. Vanaf 1933 is Coca-Cola ook in Frankrijk te verkrijgen (het stationsbuffet van de

Gare de l'Est in Parijs verkoopt het). Wanneer de GI's aankomen, ontdekt ook de jeugd Coca-Cola. De beroemde drank wordt door het leger aangevoerd, samen met voedsel en munitie. Bottelinstallaties volgen de vooruitgang van de troepen op de voet. De metalen busjes worden door de Amerikaanse strijdkrachten ontwikkeld, om rond 1960 ook in de winkelrekken te belanden.

De Tweede Wereldoorlog herpositioneert het product als een familielid dat na moeilijke jaren opnieuw verwelkomd wordt.

- 1940: *The Package That Gets A Welcome At Home* (Het pakje dat thuis wordt verwelkomd)
- 1941: *A Stop That Belongs On Your Daily Timetable* (Een halte in uw dagelijks uurrooster)
- 1942: *The only thing like Coca-Cola is Coca-Cola itself. It's the real thing* (Het enige dat op Coca-Cola lijkt is Coca-Cola zelf. Dat is de referentie.)
- 1942: *Wherever you are, whatever you do, when you think of refreshment, think of ice-cold Coca-Cola* (Waar u ook bent, wat u ook doet, als u een verfrissing nodig hebt, denk dan aan ijskoude Coca-Cola)
- 1943: *A Taste Of It's Own* (Een unieke smaak)
- 1944: *High Sign Of Friendship* (Het teken van echte vriendschap)
- 1945: *Coke Means Coca-Cola* (Coke betekent Coca-Cola)
- 1947: *Relax With The Pause That Refreshes* (Ontspan met een verfrissende pauze)
- 1948: *Where there is Coke there is hospitality* (Waar Coca-Cola is, is gastvrijheid)

- SIGARETTEN

“Het plein stond vol soldaten die elke dag water of cider kwamen halen en die ons hopen sigaretten, kauwgom en chocolade schonken. Maar anderzijds namen ze systematisch alle eieren en al het hout dat ze konden vinden mee, om op hun schuilplaatsen te leggen.”

De Fransman Henry Bougeard, in: Jean-Pierre GUENO, *Paroles du Jour J*, Libro, 2012, p. 145.

“7 juni 1944. Wat het meeste opvalt tussen de brokstukken (op de stranden) zijn de sigaretten en het briefpapier. Elke soldaat had voor zijn vertrek een slof sigaretten gekregen. Vandaag markeren die duizenden doordrenkte pakjes, die verspreide sigaretten de plek waar we de vijand een eerste slag hebben toegebracht.”
Uittreksel uit het dagboek van de Amerikaanse oorlogscorrespondent Ernie Pyle, in: Jean-Pierre GUENO, *Paroles du Jour J*, Libro, 2012, p. 97.

Blonde sigaretten (Pall Mall, Lucky Strike, Chesterfield, Philip Morris), tabak uit Virginia (Camel of Raleigh).

- GEDEHYDRATEERDE PRODUCTEN

“1 juli. We draaien nu op Amerikaanse rantsoenen. Die zitten vol sigaretten en snoep ... Maar die nieuwe eetgewoontes maken dat heel wat van onze soldaten buikkrampen hebben.” Uittreksel uit het dagboek van de Brit Richard Hutchings, in: Jean-Pierre GUENO, *Paroles du Jour J*, Librio, 2012, p. 152.

“De klomp vlees lijkt op een stuk hout, maar wanneer die in een gamel kokend water op een vuurtje wordt gegooid, verandert hij in een smakelijke vleesbereiding, net zoals een theezakje klaar voor gebruik met suiker en melk na infusie in een beker warm water een redelijk kopje thee oplevert.” Uittreksel uit het marsdagboek van de Britse korporaal Leslie F. Roker, *ibidem*, p. 136.

“Ik verliet het binnenplein en Amerikanen kwamen uit het gras tevoorschijn; ze droegen niet dezelfde helmen als de Duitsers; ze waren kaki en ze droegen bonte witte tunieken, om de kleur van het gebladerte na te bootsen, zodat de vliegtuigen ze met het landschap zouden verwarren. We waren gelukkig ze te zien, bevrijd te zijn. Ze hebben ons koffie en chocolade in poedervorm gegeven en allerlei andere dingen. Wij konden ze enkel cider en calva te drinken aanbieden.” LENEVEU Marie-Jeanne, geboren MINO, 18 jaar oud in 1944, woonachtig en tewerkgesteld bij haar ouders, landbouwers in La Folie (<http://6juin.omaha.free.fr/> - geraadpleegd in september 2017).

“Ik ben kokkin voor de Amerikanen geworden. Hun voedsel was kant-en-klaar. Er was kip dat zij “chicken” noemden, ’s morgens was er worst, waren er havervlokken, spek met spiegeleieren die op grote platen werden gebakken, we bakten 15, 20 eieren tegelijkertijd; de ovens werkten met petroleum, het waren grote gevaartes ... We maakten ’s morgens taarten, voor het ontbijt, er waren broodjes, zo hoog. Alles was in poedervorm, de eieren, alles in poedervorm!” LEVY Germaine, 40 jaar oud in 1944 en gehuwd, woonachtig in Parijs en in augustus 1944 aangekomen in Saint-Laurent-sur-Mer (<http://6juin.omaha.free.fr/> - geraadpleegd in september 2017).

De K-rantsoenen van de GI's bevatten gedehydrateerde producten zoals oploskoffie, vlees, groenten, ...: 3000 calorieën per dag voor het ontbijt, de lunch en het avondmaal ("breakfast", "supper", "dinner").

Huisvrouwen maken kennis met een hele reeks gedehydrateerde producten, van koffie tot ... omeletten in poedervorm.

- HEINZ KETCHUP

De Amerikaan Heinz brengt in 1875 Tomato Catsup (vandaag ketchup) op de markt. Frankrijk ontdekt Tomato Ketchup in 1944, wanneer de Amerikanen in Frankrijk landen.

- WILLYS JEEP

In 1940 heeft het Amerikaanse leger nood aan een licht verkenningsvoertuig. Het voertuig wordt al snel "jeep" genoemd: de fonetische samentrekking van de letters GP (voor "General Purpose": algemeen gebruik).

Het snelle en praktische voertuig wordt binnen het Amerikaanse leger een echt "manusje-van-alles": jeeps worden gebruikt als ziekenwagens, voor troepentransport, als bevelvoeringwagens, enz.

Na de Tweede Wereldoorlog wordt het voertuig wereldwijd door talloze legers ingezet. De jeep is een van de symbolen van het conflict.

"Ze trokken voorbij, heel talrijk: er waren talloze jeeps en we waren verbaasd zulke auto's te zien." BAILLEUL Jacques, 19 jaar oud in 1944, mijnwerker, woonachtig te Bernesq (<http://6juin.omaha.free.fr/> - geraadpleegd in september 2017).

- ZIPPO AANSTEKER

De Zippo is perfect voor wie bij slecht weer vuur wenst te maken. Tijdens de oorlog wordt de aansteker in twee verschillende versies geproduceerd; hij komt samen met de Amerikaanse troepen in 1944 in Europa aan.

De stormaansteker werd in 1932 door een Amerikaanse knutselaar uitgevonden en is een functioneel, stevig en gebruiksvriendelijk voorwerp. Zijn naam is gebaseerd op een ritssluiting ("Zipper" of rits) die toen net op de markt was verschenen. Tijdens de Tweede Wereldoorlog wordt hij van poreus staal gemaakt (het messing dat gewoonlijk wordt gebruikt, is door de Amerikaanse regering opgeëist), bedekt met een laag zwarte, niet-weerkaatsende verf (goed voor camouflage).

Tot in 1945 koopt het Amerikaanse leger de volledige Zippo-productie, want de *boys* roken veel. Infanteristen, matrozen, vliegeniers en tankisten hebben allemaal hun Zippo, zelfs al behoort de aansteker niet tot de officiële legeruitrusting (geen

vermelding “GI”). Na de landing raakt de aansteker over de hele wereld bekend.

- RAY-BAN-BRIL

De Ray-Ban-bril (letterlijk: de bril die de straling uitschakelt) wordt door Bausch & Lomb ontwikkeld, als antwoord op een lastenboek van de *USA Air Force*. De ogen van de USAAF-piloten moeten inderdaad tegen bepaalde stralingen worden beschermd en hun zichtvermogen moet worden verbeterd. Talloze soldaten gaan al snel de Ray-Ban dragen. De bril verspreidt zich in Europa bij de landing in Normandië in 1944 en kent sindsdien een doorlopend succes.

- NYLONKOUSEN

De GI's schenken hun Franse liefjes nylonkousen. Er wordt beweerd dat die steekvrij zijn. De dames zijn maar wat blij met een dergelijk geschenk, want sinds 1940 hebben ze niets meer om de benen te bedekken. Tijdens de oorlog hebben ze dan ook de gewoonte de huid met cichorei-aftreksel te verven en met potlood een kousennaad over heel het been te tekenen.

Het brevet voor nylon wordt in 1937 neergelegd. Het succes in de kousenindustrie is weergaloos. De vezel krijgt ook al snel de aandacht van het Amerikaanse leger, omdat hij sterker en lichter dan zijde is, waardoor hij uiterst geschikt is om parachutes mee te vervaardigen. De luchtlandingstroepen springen op D-Day dan ook met nylonzeilen. Ook vandaag wordt nylon nog veel gebruikt.

“Ik herinner me ook, wat we ook hadden, dat was de zijde van hun parachutes, we maakten er bloezen en jurken van; van de stroken gekleurde plastic en leder maakten we riemen. We hebben de kleren bewaard die met dingen van het Amerikaanse leger gemaakt waren.” DURAND Nelly, 20 jaar oud in 1944, naaister, woonachtig bij haar ouders in Trévières (<http://6juin.omaha.free.fr/> - geraadpleegd in september 2017).

- JEANSBROEKEN

De blue-jeans (of kortweg jeans) is een broek met zichtbare naden die vanaf het einde van de 19e eeuw uit denimstof wordt geknipt. Oorspronkelijk gaat het om werkkleding voor de Amerikaanse handarbeiders; later gaat de jeansbroek symbool staan voor de Verenigde Staten. Vandaag worden jeansbroeken overal ter wereld én door alle sociale klassen gedragen.

- RUBBEREN ZOLEN

Heel de oorlog lang loopt de bevolking op harde en luidruchtige houten zolen.

Velen dromen dan ook van de rubberen zolen van de Amerikaanse soldaten.

Repressie van de collaboratie

“We gingen naar beneden (...) en bij aankomst zagen we dat we omringd waren door Amerikanen. Ze waren zo stil, met camouflage, met rubberen schoenen (in tegenstelling tot de Duitsers die 's nachts veel lawaai maakten). Bij hen was het volledig stil, maar ze waren met honderden en hielden hun wapens voor zich uit.” BAILLEUL Jacques, 19 jaar oud in 1944, mijnwerker, woonachtig te Bernesq (<http://6juin.omaha.free.fr/> - geraadpleegd in september 2017).

Repressie is aanvankelijk een straatfenomeen. Huizen en winkels van collaborateurs worden geplunderd en met hakenkruisen beklad of van beledigende en beschuldigende opschriften voorzien. De menigte geeft uiting aan vier jaar frustratie en angst. Collaborateurs (echte of vermeende) worden door verzetsstrijders (die soms nauwelijks van de beweging hebben deel uitgemaakt) aangehouden; ze worden langs de straten door de menigte uitgejouwd en in een voorlopige cel opgesloten (bijvoorbeeld de kooien van de zoo van Antwerpen). Vrouwen die ervan verdacht worden intieme betrekkingen met Duitsers te hebben gehad (de horizontale collaboratie), worden openlijk vernederd: hun haar wordt afgeschoren en hakenkruisen worden op hun lichaam geschilderd.

Deze ongecontroleerde reacties kunnen zelfs tot moord leiden, vooral in 1945, wanneer met de terugkeer van de overlevenden uit de kampen duidelijk wordt wat het repressieve nazibeleid heeft aangericht.

De volksrepressie is soms gebaseerd op harde feiten, soms op loutere geruchten. Het gerucht is een vorm van sociale communicatie die aan een collectieve logica beantwoordt wanneer de hiërarchie wordt verstoord (de bezetter is vertrokken, de bezette bevolking neemt de macht). Het ontspruit aan de informele verzets- en collaboratienetwerken, en is een uitlaatklep voor de emoties en haatgevoelens die zich tijdens de oorlog opstapelden, waarbij echter wel de bestaande sociale opdelingen worden toegepast. Vrouwen worden bijvoorbeeld vooral van intieme (seksuele) collaboratie beschuldigd en hun vrouwelijkheid wordt dan ook beschadigd door het afscheren van het haar.

“Langs de huizengevels scheert een VNV-er met zijn vrouw en kinderen weg. Hij heeft zijn zwarte broek en hoge laarzen nog aan, maar het overige van zijn “tenuken”, heeft hij door een versleten bruin vestje en een grijze pet vervangen. (...) Hij ziet er niet trotsch uit.”

Jan DE SCHUYTER, *Merksem onder vuur*, Boekuil en Karveel Uitgaven, Antwerpen, 1945, p.8.

Tijdens het bezoek Bezet België

BThema: de Belgen en de oorlog België in de schaduw van de oorlog

V-bommen over België

De wapens van de laatste kans

Op 8 september 1944 wordt vanuit Gouvy (Ardennen) de eerste V2 richting Parijs gelanceerd. Sinds juni zet Duitsland zijn Vergeltungswaffen (vergeldingswapens) tegen de Westerse steden in en richt ze vooral op Londen: de V1, een straalvliegtuig zonder piloot vol springstof, later de V2, een grond-grondraket die meer dan 5.000 km/u haalt.

België wordt vanaf 26 september 1944 met die wapens bestookt. De stad Antwerpen en de haven, onontbeerlijk voor de Geallieerden, zijn voor de Duitsers prioritaire doelwitten, net zoals Luik en de bruggen over de Maas. Ook de rest van het land wordt niet gespaard. Honderden vliegbommen vallen op Antwerpen, waarbij meer dan 3.500 doden vallen. Op 16 december 1944 valt een V2 op de Rex-bioscoop wanneer daar een film speelt: 567 personen sterven in de ontploffing en de instorting van het gebouw. De aanvallen duren tot maart 1945 en eisen in België meer dan 7.000 levens, waarvan 6.448 burgers. Meer dan 8.600 V-bommen vallen op het land.

Antwerpen, 9 december 1944

Getuigenis van Henri Van Herwegen, 4 jaar. Hij zat in de tram met zijn moeder.

“(…) ineens zag ik zo’n klein vliegtuigje aankomen, heel in de verte boven de straat. Toen viel ineens de motor stil en dan maakte het gevaarte een duik, zonder geluid. Gedurende een aantal seconden draaide het om zijn eigen as. Ik zie het nog altijd op ons afkomen, terwijl iedereen naar de grond dook. Toen begon die V1 heen en weer te schommelen en iedere keer knalde er langs achteren een rode steekvlam uit. Ik hoorde dat aankomen, brbrbrrr... en dat maakte een bocht, brbrbrrr... en dat kwam recht onze richting uit (...) en dat bromde als een motocyclette! (...) en op het einde: BAF!”

Pieter Serrien, *Elke dag angst. De terreur van de V-bommen in België (1944-1945)*. Antwerpen, 2016, p.181.

Activiteitenfiche

Europa onder het hakenkruis

Europa onder het hakenkruis

Deze zaal plaatst de Belgische situatie in een Europese context. Je ziet er welke verschillen zijn tussen de bezetting in het westen (met medewerking van de plaatselijke elites, zij het binnen de grenzen die door de Duitsers zijn gesteld) en het oosten (waar de bewoners als ‘*Untermenschen*’ worden beschouwd).

B Thema: de Belgen en de oorlog België, een bezet land?

Loop de zaal in en bekijk de eerste vitrine links.

Uit welk deel van België zijn deze brieven afkomstig? Welke feiten worden erin weergegeven?

.....

.....

De wondere zomer van 1940

Vergelijk de getuigenissen van de Belg Paul Dath met die van de Duitse soldaat Werner Mok, die als chauffeur in dienst was bij de *Wehrmacht*. In mei 1940 verneemt hij dat het Duitse leger Parijs wil veroveren.

‘Ik dacht eerst even dat ik droomde (...). Het is wel waar dat ik er stiekem van droomde om dankzij de oorlog een hele nieuwe wereld te ontdekken, maar dat het een wereldstad als Parijs zou zijn, dat had ik nooit durven dromen. En dat het leger mij die kans bood ... is het niet mooi om soldaat te zijn? Dat oorlog ook afschuwelijk kon zijn, kwam zelfs niet bij me op.’

Werner Mork, *Als Soldat nach Paris 1940*, LeMO Zeitzeugen, www.dhm.de (mars 2017).

**Welke gevoelens hebben beide soldaten?
In hoeverre is hun situatie verschillend?**

.....
.....
Lees de getuigenis bij de foto die hieronder is weergegeven.

**Welk voorwerp is het en van wie is het geweest?
Wat is er gebeurd met de soldaat die het bezat?
Vergelijk zijn lot met de soldaten over wie Paul Dath het heeft.**

.....
.....

Heeft een soldaat de keuze om wel/niet te sterven voor zijn vaderland?

.....
.....

Activiteitenfiche

België in Duitse handen

B Thema: de Belgen en de oorlog

De Duitsers in België

De Duitse aanwezigheid

Tijdens de Duitse bezetting duiken er in heel België symbolen van nazi-Duitsland op.

Noem vier voorwerpen waarop nazisymbolen voorkomen:

.....
.....

Noem drie voorbeelden van manieren waarop de Duitse aanwezigheid in België zichtbaar wordt. Waarom doen de Duitsers dit?

.....
.....

De Belgische reactie

Het devies van België is 'Eendracht maakt macht'.

Vormen de Belgische autoriteiten één front tegenover de Duitse bezetter? Zoek het antwoord in de tentoonstelling.

.....
.....
.....
.....

Het minste kwaad?

Nu de Duitse bezetter de economie van het land in handen heeft, moeten de Belgische industriëlen een keuze maken. Lees de nota van Alexandre Galopin, gouverneur van de Société Générale tijdens de Duitse bezetting, en beantwoordt de vragen.

Nota van Alexandre Galopin gericht aan het Centraal Industri el Comité, 1 juli 1942. ‘We zijn tot de conclusie gekomen dat er, zowel vanuit sociaal als economisch oogpunt, een noodzaak bestaat om te werken en onze economie in te richten. (...) Economisch gezien zouden de gevolgen van een politiek van openlijk verzet tegen de bezetter niet minder dramatisch zijn. Omdat de bezetter de bestelde goederen hard nodig heeft, zal hij er alles aan doen om de continuïteit van het productieproces te verzekeren. In het andere geval zou de bevolking met hongersnood bedreigd worden, een situatie waarvan de Duitse propaganda de schuld handig in de schoenen van de Belgische elite zou schuiven. De Duitsers zouden beslag leggen op onze bedrijven, en zo alles in handen krijgen. (...)

Zo’n politiek (van verzet) heeft ongetwijfeld het voordeel dat de bedrijfsleiders zich niet gecompromitteerd zouden voelen en dat de massa hun energieke houding na de oorlog zal erkennen. Maar volstaat het feit dat dit voordeel vooralsnog onzeker is, om de zware morele, economische en sociale schade die een politiek van verzet België zou toebrengen te verantwoorden? (...)

Zelfs al heeft de bezetter gedeeltelijk baat bij dit beleid, toch is het de politiek van het minste kwaad. (...)

Wat voor werk mogen we aanvaarden? (...) Wat ons betreft is er slechts  n grens die nooit kan worden overschreden: de productie van wapens en munitie in strikte zin (*strictu sensu*). Zonder een blad voor de mond te willen nemen, is de eindconclusie van onze studie dat we eender welke levering aan de bezetter moeten aanvaarden. Alleen mogen onze activiteiten niet door winstbejag zijn ingegeven.”

zie J. de LAUNAY & J. OFFERGELD. *La vie quotidienne des Belges sous l’occupation (1940-1945)*, Bruxelles, Legrain, 1982.

Voor welke keuze staan de industriëlen? Met welke argumenten rechtvaardigen ze hun keuze? Wat zijn de mogelijke gevaren die Galopin voorziet?

.....

.....

.....
.....
**Wat zou jij doen als je een arbeider was?
Wat als je baas was van een fabriek?
Licht je keuze toe.**

.....
.....
.....
.....

**Hieronder worden een paar situaties beschreven die zich tijdens de oorlog echt voordeden.
Is hier sprake van collaboratie? Van accommodatie? Gaat het hier om bewuste keuzes? Of hadden de betrokken personen geen keuze?
Licht je antwoorden toe.**

Gabriel F. werkte voor de oorlog voor de Belgische radio-omroep INR. Hij zet zijn carrière verder bij de door de Duitsers gecontroleerde zender Radio Bruxelles, die in zijn uitzendingen de cultuur van Franstalig België (literatuur, maar ook muziek) promoot. De uitzendingen worden onderbroken voor nieuwsberichten die doorspekt zijn met Duitse propaganda. Radio Bruxelles heeft ook een uitzending waarin het nieuws brengt van de Belgische krijgsgevangenen in Duitsland, om hun families in te lichten over hun toestand. De zender meldt ook wanneer er nieuwe bevoorrading is aangekomen. Wanneer de Duitse bezetter in 1942 zijn greep op de zender vergroot, neemt Gabriel F. ontslag. Achteraf legt hij zijn keuze uit als een poging om de essentie te vrijwaren.

Een sportverslaggever blijft artikels schrijven voor een door de Duitsers gecensureerde krant. Zo draagt hij ertoe bij dat het dagelijkse leven zijn gewone gang blijft gaan, precies zoals de bezetter dat wil. Maar hij moet natuurlijk ook leven...

Een theaterdirecteur houdt zijn theater open, waardoor hij aan de Duitse censuur wordt onderworpen. Maar hij bezorgt de acteurs natuurlijk wel werk en dankzij hem kan de bevolking zich ook ontspannen. Achteraf verdedigt hij zijn keuze door te stellen dat zijn theater door Duitsgezinde landgenoten zou zijn uitgebaat, als hij het niet zelf had opengehouden.

Vanaf januari 1942 beginnen de Duitsers systematisch goederen (meubels, kleren, kunstwerken, boeken, juwelen, ...) van Joden die België zijn ontvlucht of naar het oosten zijn gedeporteerd in beslag te nemen. Verschillende Belgische verhuisfirma's nemen deel aan de inbeslagnames en plunderingen van Joodse woningen door de inbeslaggenomen goederen over te brengen naar tijdelijke opslagplaatsen, vanwaar ze door andere Belgische bedrijven per trein of boot naar Duitsland worden getransporteerd. Er zijn zelfs bedrijven die joden transporteren. In de nacht van 3 op 4 september 1943 organiseerde de Belgische verhuisfirma Jambers zo'n transport naar de Dossinkazerne. Het staat bekend als de 'vrachtwagen des doods', omdat er onderweg verschillende doden vielen.

.....

.....

.....

.....

.....

Het dagelijkse leven

Waarvoor staat het schilderij van Wilchar 'De lege kast' symbool?

.....

Wat zijn hiervan de oorzaken?

.....

.....

Welke keuzes maken burgers om hun familie eten te geven?

.....

.....

Zoek deze armband in de vitrines en leg uit wat de rol is van de Garde rurale (Boerenwacht).

.....

Zoek in de zaal twee organisaties die de burgerbevolking helpen en leg ook uit op welke manier ze dat doen.

Wat is het verschil tussen beide organisaties?

.....

.....

Werken

Door de oorlog heeft Duitsland meer wapens en grondstoffen, en dus ook meer arbeiders nodig.

Welke argumenten gebruikt de Duitse overheid om arbeiders aan te trekken?

Tip: de documenten in de zaal kunnen je helpen!

.....
.....

Wat is dit voor document? Welke maatregelen nemen sommige Belgische instanties in het licht van de verplichte tewerkstelling in Duitsland?

.....
.....

Er zijn ook Belgen die vrijwillig in Duitsland gaan werken. Waarom?

.....

Bommen in oorlogstijd

Een aantal Belgische steden is tijdens de oorlog door de geallieerden gebombardeerd. Omdat de strategische doelwitten die de vliegtuigen proberen te raken (stations, wapenfabrieken, verbindingswegen) in of vlakbij steden liggen, leggen de bombardementen vaak ganse stadsdelen in puin. Op 5 april 1943 kost het bombardement van Mortsel, een van de meest dodelijke in de reeks, aan 936 burgers (onder wie 209 kinderen) het leven. De Duitse propaganda maakt daar dankbaar gebruik van.

**“Meer dan 2000 doden te Antwerpen.
Slachtoffers van Britisch-Amerikaanschen aanval.
Beeld van groote verwoesting.**

Een bijzondere correspondent van Belgapress meldt uit Antwerpen nog het volgende: De terreur aanval der Anglo-Amerikanen op groot-Antwerpen is werkelijk misdadig geweest. Op vreselijke wijze werd de burgerbevolking getroffen. Honderden woonhuizen zijn of wel verwoest of zwaar beschadigd.”

De Telegraaf p.1, 6/04/1943.

“Moordenaars aan het werk En opnieuw heeft de vijand Bloedschande op zijn geweten.

De gebombardeerde wijk van de stad Antwerpen vormde het doel van een nieuwe aanval, waarbij 180 schoolkinderen gedood werden. Weer heeft de vijand het doelwit duidelijk kunnen herkennen. En weer werd het duidelijk dat niet alleen militaire doelwitten voor de bombardementen uitgekozen werden, maar ook duidelijk afgebakende woonwijken. Op een drastische manier werd aan de Europese volkeren getoond dat mmord de essentie is van de vijandelijke oorlogsvoering. Heel bewust werden woonwijken, kerken, scholen en cultuur monumenten tot doel van de bombardementen uitgekozen.”

Neue Vetschauer Zeitung 7/04/1943.

“Zware schade aan Antwerpse fabrieken

Een studie aan de hand van foto's genomen vanuit *Flying Forteresses* en *Liberators* tijdens de aanval van *US Army Air Force* gisteren op de Erla vliegtuigmotorenfabriek, bij Antwerpen, meldde dat zware bommenwerpers voltreffers maakten op gebouwen in het doelgebied.

De Erla fabrieken, een klein doelwit in vergelijking met de grote Renault fabriek in Parijs, erg succesvol gebombardeerd door de *USAAF* vliegtuigen op zondag, zijn een belangrijke opslagplaats voor de reparatie van enkelmotorige Duitse gevechtsvliegtuigen, die operen aan het westelijke front. In vreedstijd werden er op de site Minerva wagens gemaakt.”

Derby Daily Telegraph, 6/04/1943.

“Nazis say school hit in Antwerp

British and United States air squadrons yesterday attacked occupied territories in the west, particularly Antwerp, states today's German bulletin.

The population suffered considerable losses. One hundred and eighty children were killed in a school.”

Derby Evening Telegraph, 6/04/1943.

De Nederlandse krant *Telegraaf* is aan de Duitse censuur onderworpen, de *Neue Zeitung* is een Duitse krant, de *Derby Daily* en de *Evening Telegraph* zijn allebei Brits.

Lees hoe deze kranten van verschillende strekkingen verslag uitbrengen over het bombardement.

Omschrijf voor elk artikel de kern van de boodschap.

.....

.....

.....

.....

Activiteitenfiche

Verzet

B Thema: de Belgen en de oorlog

De sluikpers

Door hun grote oplages weten kranten de publieke opinie te beïnvloeden. Voor de Duitse bezetter is de pers dan ook een uitgelezen propaganda-instrument. Om diezelfde reden maakt ook het verzet gebruik van dit medium.

Ga in de zaal op zoek naar *Le Soir* die op 9 november 1943 werd gepubliceerd.

Uit welke elementen kun je afleiden dat deze krant niet onder de Duitse censuur valt?

.....

Bekijk de krant goed en leg uit op welke manieren de aandacht van de lezer wordt getrokken.

.....

Zoek nog meer sluikbladen in deze zaal.

Kies er een uit en leg uit wat de titel van de krant betekent.

.....

Met welke hulpmiddelen worden de sluikbladen gedrukt?

Ga in de zaal op zoek naar elementen waaruit je kunt afleiden dat deze kranten in het geheim worden gedrukt.

.....

Zoek een karikatuur en probeer deze uit te leggen.

Met welk doel worden deze karikaturen gemaakt?

.....

Zijn de vrijheid van meningsuiting en het recht op protest tegen een bepaald regime tegenwoordig in heel de wereld gewaarborgd? In welke landen is dat wel / niet het geval?

.....

De ontsnappingsroutes

In bezet België zijn er verschillende verzetsgroepen die er alles aan doen om neergehaalde piloten, Joden en illegalen het land uit te smokkelen.

Welke voorwerpen kun je met deze ontsnappingsroutes in verband brengen? Leg ook uit waarvoor ze werden gebruikt.

.....

.....

Hulp uit Londen

De verzetsstrijders in de door Duitsland bezette gebieden krijgen hulp van de Belgische regering in Londen en van de Britse geheime dienst, die hen geld en materiaal toesturen en hen ook moreel ondersteunen.

Omcirkel de voorwerpen die voor het verzet met parachutes zijn gedropt en leg ook uit waarvoor ze dienen.

Voorwerp – Doel

--	--

--	--

--	--

--	--

--	--

Een deel van deze voorwerpen zijn gebruikt om sabotagedaden en aanslagen mee te plegen. Lees deze tekst van Anne Somerhausen en beantwoordt de vragen.

'24 februari 199

(..) De straat ligt vol met glasscherven. Er is schade aan zestien huizen. Bijgelicht door grote schijnwerpers zijn brandweermannen op grote ladders in de weer. Twee voertuigen hebben een aantal Duitse ambtenaren ter plaatse gebracht die momenteel overleg staan te plegen in het midden van de straat. (...)

De onbekende "terroristen" hebben een bom geplaatst tegen de gevel van huisnummer 16 in onze straat, omdat daar collaborateurs worden gerecruteerd.'

Anne SOMERHAUSEN, *Journal d'une femme occupée*. Brussel: Hatier, 1988, p 207.

Hoe noemt ze de mensen die de bom hebben geplaatst? Waarom?

Welke gevolgen kunnen dit soort acties hebben voor de Duitsers, de collaborateurs en de Belgische bevolking?

.....
.....

Heeft het verzet het recht om geweld te gebruiken? Wat vind jij? Waarom wel/niet?

.....
.....

Hulp aan Joden

Een deel van de Belgische bevolking biedt hulp aan Joden. Dit zijn vooral Belgische Joden, die hier zijn geboren, maar soms ook buitenlandse Joden die nog maar pas naar België zijn gevlucht.

Waarin bestaat deze hulp?

Welk risico lopen de Belgische burgers die hulp bieden aan Joden?

.....

Wie is Antoon Visser? Op welke manier heeft hij zich verzet?

.....

Lees deze getuigenissen van verzetsstrijders. Om welke redenen gaan ze bij het verzet?

‘Wat mijn redenen waren? (...) Als dochter en nicht van twee terdoodveroordeelden uit de Eerste Wereldoorlog, die gelukkig niet zijn terechtgesteld, had ik al gehoord van verzet tegen de vijand. Rechtvaardigheid en vrijheid waren voor mij heel belangrijk. Ik was 23; jong en enthousiast bij het idee het verzet te kunnen helpen. Maar ik stelde me ook vragen bij de Spaanse burgeroorlog, de *Anschluss*, de gebeurtenissen in Polen en Tsjecho-Slowakije en de komst van Joden die Duitsland en Oostenrijk waren ontvlucht. Het verzet, dat was onze manier om in opstand te komen tegen de bezetter en zijn ideeën.’

Claire PAHAUT. *Nina Erauw. Je suis une femme libre (1917-2008)*. Les carnets de la mémoire, Hainaut Culture et Démocratie, 2009, p.15.

‘Wanneer je jong bent, als twintiger, is het leven nog een soort theater. Je speelt een rol die je anders nooit kunt spelen. Je leidt een dubbelleven: het ene op je werk en het andere half in het geheim. Het is heel leuk. Je beseft maar al te goed dat je ergens een beetje met de dood speelt.’

Claire PAHAUT. *Nina Erauw. Je suis une femme libre (1917-2008)*. Les carnets de la mémoire, Hainaut Culture et Démocratie, 2009, p.17.

‘Ik ben zodanig gedreven door een grote verontwaardiging, omdat ons leger zich heeft overgegeven, door een primair gevoel van verzet tegenover het onrechtvaardige van de Duitse inval, door de vurige wens om ze te laten zien dat ze er niet zo makkelijk van afkomen, dat ik gewoon doorga met dit werk (geallieerde piloten helpen om te ontsnappen), waarvan de aantrekkingskracht onontkoombaar is.’

Marie-Pierre D’UDEKEM D’ACCOZ, *Andrée De Jongh. Une vie de résistante*, Brussel, Racine, 2016, p.19.

.....

.....

**Zou jij voor het verzet kiezen?
Waarom zou je dat doen?**

.....

.....

.....

Activiteitenfiche

Collaboratie

B Thema: de Belgen en de oorlog

Er zijn ook Belgen die de Duitse bezetter een handje toesteken: de collaborateurs.
Noem twee personen die symbool staan voor de collaboratie.

.....

De collaboratie kan allerlei vormen aannemen, die in de tentoonstelling door middel van een aantal voorwerpen worden geïllustreerd.

Verbindt elk voorwerp met het type collaboratie. Lees de getuigenissen en leg uit waarom de collaborateurs samenwerkten met de bezetter.

“Ik was amper 17 jaar toen ik vertrokken ben, dus grote politieke beschouwingen heeft men dan niet, men doet dat spontaan en met enthousiasme en met heel zijn hart. Ik heb daar gewoon niet aan gedacht [om een andere keuze te maken]. Ik was 17 jaar, en met volle geestdrift en enthousiasme heb ik die oproep van de leiders gevolgd.”

Getuigenis van Oswald van Ooteghem over zijn toetreding, op zeventienjarige leeftijd, tot het Vlaams Legioen, waarmee hij aan het Oostfront vocht, in de Zevende Dag, op 21 november 2010 (Van Ooteghem was toen al meer dan 80 jaar oud). In Aneleen Spiessens, ‘Gekleurd verleden: over geschiedenis herinnering en mythe.’ In: *Témoigner – entre Histoire et Mémoire*, 2011 (online geraadpleegd op www.auschwitz.be in september 2017), p. 119.

“Ik moest werk hebben, een werk waarbij ik iets stevig te eten kreeg, want bij die systematische uithongeringsmethoden kon mijn verzwakt gestel het niet uithouden. Neen, ik moest er iets op vinden om me het noodige voedsel te verschaffen en evenals mijn broers geld in huis te brengen. In een dagblad vond ik de volgende aankondiging. (...) Autovoerder en begeleiders gevraagd. Goed loon, kleeding, voeding en onderhoud. Daar ging ik eens achter hooren. Ik kon een auto besturen en wou zoo wel eens voor een tijdje de baan op. De voorwaarden stonden mij aan en ik tekende voor een jaar [in de NSKK].”

Getuigenis voor het militair gerecht van Gaston V., 13/9/1944, In Aline SAX, *Voor Vlaanderen, Volk en Führer. De motivatie en het wereldbeeld van Vlaamse collaborateurs tijdens de Tweede Wereldoorlog. 1940-1945*, Antwerpen: Manteau, 2012, pp. 133-134.

“En daar in Duitsland zul je zien hoe mooi alles is. Dat was vroeger niet zoo. (...) Maar dan is de Führer gekomen en die heeft ervoor gezorgd dat het in Duitschland goed en mooi werd. Maar dat konden de Joden niet verdragen en zij hebben de andere landen tegen den Führer en zijn land in den oorlog gezonden. Maar Duitschland is sterk, heel sterk, veel sterker als al d’ander te samen en die zullen het ook op hun donder krijgen, tot Duitschland volledig zegeviert.”

Brief van Gilbert B. aan zijn zuster, 7/6/1942, In Aline SAX, *Voor Vlaanderen, Volk en Führer. De motivatie en het wereldbeeld van Vlaamse collaborateurs tijdens de Tweede Wereldoorlog. 1940-1945*. Antwerpen, Manteau, 2012, pp.259-260.

“Mijn pa was bij de politie (...) in de provincie Groeningen. (...) Mijn vader en zijn collega hebben zich rond middernacht gemeldt (bij de wachtdienst). De volgende ochtend, rond een uur of acht, kwam mijn vader terug. Hij zag erg bleek. Hij had die nacht Joden uit hun huizen moeten zetten. Niet één Jood had zich verzet. Ze werden op een trein naar Westerbork gezet. Mijn pa vond het allemaal heel onaangenaam. Maar de NSB was nu eenmaal aan de macht, en we hadden ook een NSB-er als burgemeester.”

Anonieme getuigenis. Alie NOORLAG, *Ein Leben lang geschwiegen. Zeugnisse ehemaliger Mitglieder der niederländischen Nationalsozialistischen Bewegung (NSB) und ihrer Familien*. BIS-Verlag der Carl von Ossietzky Universität Oldenburg, Band 19, 2010 (online geraadpleegd in september 2017).

Oorspronkelijke titel: *Een leven lang gezwegen. Getuigenissen van voormalige NSB'ers en hun familie*, Amsterdam: Profiel Uitgeverij, p.51.

“Ik heb geen schrik om te sterven ik weet dat ik strijd om een zaak die meer waard is dan mijn leven, ik strijd voor uw leven voor het leven van allen in Vlaanderen voor die van heden en die nog komen zullen. Och maar wat zou ik daarover spreken, gij weet toch allen niet wat het bolsjewisme is, ge zoudt anders geheel anders tot mij staan. (...) En nog iets ik blijf ten minste soldaat tot het einde van den oorlog en dan begint de strijd, den kamp om het nat. socialisme in Vlaanderen, dan houden wij daar eens groote kuis en maken van het rotte België van vroeger een eens rijke welvarende gouw van het groot-germaansche Rijk.”

Brief van Albert D.S. aan zijn zus Marie-Louise, 24/12/1941, In Aline SAX, *Voor Vlaanderen, Volk en Führer. De motivatie en het wereldbeeld van Vlaamse collaborateurs tijdens de Tweede Wereldoorlog. 1940-1945*. Antwerpen, Manteau, 2012, p.156.

Getuigenis van Evelien, in 1934 in Hamme geboren. Ze woonde tegenover een plek waar de *Hitlerjugend* samenkwam. “Alle kinderen uit de buurt gingen nieuwsgierig kijken naar hun mooie uniformen, trommels en vlaggen. (...) Wij mochten daar niet aan meedoen. Toch stak het onze ogen uit, want zij mochten marcheren en liedjes zingen.”

Pieter SERRIEN, *Zo was onze oorlog. Getuigenissen over de Tweede Wereldoorlog in België*. Antwerpen, Manteau, 2014, p.163.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

**Wat vind je zelf van de keuzes die deze getuigen maakten?
Zijn hun beweegredenen nog steeds actueel?**

.....

Er zijn ook vrouwen die tijdens de oorlog collaboreerden. Deden ze dat om dezelfde of om andere redenen als de mannen? Lees volgende getuigenissen om te kunnen antwoorden.

“Ik zie in dat ik verkeerd heb gehandeld door mee te werken aan bewegingen welke in laatste instantie de trouw der jeugd jegens het vaderland aan het wankelen bracht en sympathie verwekte voor een vijandige mogendheid. Tijdens de bezetting heb ik dat niet ingezien, ik had vooral oog voor het sport, en lichaamsoefening. Ik geef toe dat ik te kort gekomen heb door lichtzinnigheid en dat ik verder had moeten zien.”

P.V. van verhoor van Lea D. (17/01/1947), arrest 491/47, Veerle VAN DEN EECKHOUT, *Twintig Ninoofse vrouwen en de repressie na de Tweede Wereldoorlog de rol van de getuige en de verdachte in repressieonderzoeken na de Tweede Wereldoorlog*, RUG, p.140.

“... om aldus mijne ouders en familie te onttrekken aan de gevolgen van mijne omgang met mijne verloofde, een Duitsch soldaat.”

Brief Anais V.B. aan de substituut-krijgsauditeur (04/10/1945), vonnis 1584, *Ibidem*, p.141

“Ik geef toe dat ik te kort gekomen heb door lichtzinnigheid en dat ik verder had moeten zien, te meer dat ik een zekere opleiding heb genoten. Toch moet ik u zeggen dat ik een zeer Vlaamsgezind milieu ben opgevoed.”

P.V. van verhoor van Lea D. (17/01/1947), arrest 491/47. *Ibidem*, p.140.

.....

.....

.....

.....

Activiteitenfiche

Repressie en vervolging

B Thema: de Belgen en de oorlog Repressie en vervolging

Gevangenschap en deportatie

Verzetslui, gijzelaars en gevangenen (omwille van hun ras of omdat ze als asociaal worden beschouwd) worden opgesloten, gemarteld, gedeporteerd en terechtgesteld, zonder dat hun familie weet wat hen is overkomen. Slechts heel af en toe lukt het een gevangene zijn familie een brief te schrijven.

Zoek een paar van die brieven in deze zaal. Wat maakt ze bijzonder?

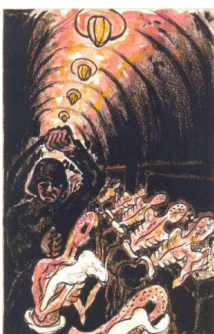
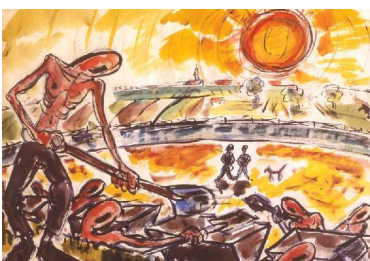
.....

.....

Breendonk

Een aantal gevangenen passeert in Breendonk, een doorgangskamp, om vervolgens te worden vrijgelaten, gedeporteerd of geëxecuteerd. Twee Belgische kunstenaars, Jacques Ochs en Willem Pauwels ('Wilchar'), zaten een tijdlang in Breendonk opgesloten. Dit zijn hun geschilderde getuigenissen over het leven in het kamp.

Wilchar

Jacques Ochs

Welke voorwerpen in de zaal kun je in verband brengen met deze geschilderde of getekende getuigenissen?

.....
.....

Met welke middelen probeert de bezetter de wil van deze gevangenen te breken?

.....
.....

Thema: geweld, vervolging

De Jodenvervolging in België

Beschrijf de stappen die de deportatie van de Joden moeten voorbereiden en plaats ze in de juiste chronologische volgorde.

.....
.....
.....

Gebruik de hier tentoongestelde voorwerpen om je antwoord te motiveren.

.....
.....

**Moesten de Joden de Duitse bevelen opvolgen? Hadden ze een keuze?
Wat waren de gevolgen als ze weigerden?**

.....

.....

.....

Na de Joden volgden ook andere bevolkingsgroepen. Welke, en waarom?

.....

Activiteitenfiche

De bevrijding

B Thema: de Belgen en de oorlog

Hoogdag voor het verzet

Dankzij de bevrijding hoeven de verzetslui niet langer ondergedoken te leven en kunnen ze eindelijk weer in de openbaarheid treden.

Hoe onderscheiden ze zich van de rest van de bevolking?

.....

De bevrijders

Na vier jaar van bezetting worden de geallieerde legers door de Belgische bevolking met open armen onthaald. In deze zaal is een jurk tentoongesteld die als eerbetoon aan de geallieerden werd gedragen.

Welke vlaggen zijn erop afgebeeld?

.....

In deze zaal vind je ook uniformen van twee landen waarvan de vlag niet op het jurkje voorkomt. Welke en waarom?

.....

Nieuwe producten

Elke samenleving kent typische voorwerpen en producten die een bepaalde levensstijl symboliseren en daardoor bijdragen aan de beeldvorming rond die samenleving. Vooral de vele nieuwe producten die het Amerikaanse leger meebrengt naar Europa, spreken tot de verbeelding van de inwoners van de bevrijdde landen.

Luik, 8 september (1944)

‘Diezelfde avond bracht mijn broer een aantal conservenblikken, maar ook “kauwgum” en sigaretten mee naar huis: vanavond eten we op zijn Amerikaans. Hetzelfde gebeurde de zondag erna.’

Getuigenis van Jeanco in dans *Bulletin du CLHAM*, n° spécial, Liège Libre, T.1, 1994, p.73.

“Dinsdag 3 oktober, 2u30

In de namiddag verschijnen de Canadeezen in massa over de baan. Kleine tanks en eigenaardige maar vlugge auto’s vliegen ons voorbij. De bevolking is zeer enthousiast. Er mag nog niet gevlagd worden.(...) Menschen die tijdens de oorlog

met de vijand meeheulden worden onder luid gejuuw weggevoerd. Huizen van pro-Duitschen worden in beslag genomen.Het volk jubelt. (...)”

“Woensdag 4 oktober

(...) Overall opgeruimde gezichten. In den namiddag wordt het verkeer drukker. Grote tanks, van 32 ton, komen tot den Ouden Barreel. Gejuisch, bloemengedeeld, sigaretten en chocolade gevraagd... Er is volk op straat zooals bij de grootste feestelijkheden.Het enthousiasme bereikt zijn hoogtepunt om 6.00 (Greenwich) als de klaroenen schallen. Vlaggen komen uit vele huizen te voorschijn. ‘t Volk kan geen weg met zijn vreugde.Er wordt gedanst, gezongen en muziek gemaakt.”

Anoniem, Sint Edward in de Septemberdagen van 1944.

‘Er zijn verschillende kolonnes motorvoertuigen in de stad (...). Een echte overdaad aan stevig en modern militair materieel! Het publiek blijft maar vrolijk zwaaien naar de tommies (Britse soldaten) (...). Kinderen en jonge meisjes vragen de soldaten om een handtekening in hun boekje te zetten.’

Walter A. Herman, *Souvenances et anecdotes. La libération d’Anvers. 4 septembre 1944*, s.d., p.14.

Gebruik de tentoongestelde objecten en de teksten hierboven om de vragen te beantwoorden.

Wat voor beeld hebben de mensen in de bevrijde landen van de Amerikanen?

.....

Onderlijn de voorwerpen die je in de vitrines terugvindt.

Waarom worden deze voorwerpen als typisch Amerikaans beschouwd?

.....

.....

Repressie van de collaboratie

“Een hoop mensen versperde de doorgang voor het gebouw, met vrij hoge ramen, waarin het bureel was gevestigd. Ze schreeuwden hun afkeer uit voor de mannen en vrouwen die met de nazi’s hadden gecollaboreerd. Ze riepen, ze spuwend en ze sloegen, vaak in het wilde weg. Een van de collaborateurs, van wie beide armen en benen waren gebroken, werd op een handkar naar het commissariaat gebracht (...). Kaalgeschoren vrouwen werden voor de ramen van het commissariaat te kijk gezet. Zo werden deze vrouwen vuil en kaalgeschoren, soms met een zwart hakenkruis op hun gezicht getekend, als clowns op de kermis aan het ‘publiek’ getoond. Het waren ‘boodschappers’ van de ‘Nieuwe Orde’. De andere (collaborateurs), degene die slimmer waren en vooral meer geld hadden, waren zich ergens anders gaan verstoppen tot de volkswoede is bekoeld. Al met al zijn deze collaborateurs, die vaak economische collaborateurs waren, er nog het beste van afgekomen.”
Getuigenis van M. Dewandel, directeur van l’Institut St Ambroise, *Bulletin du CLHAM*, n° spécial, Liège Libre, T.2, 1994, p.58-59.

‘5 september 1944

(...) Ik zie een hoop blaaskaken in auto’s die ze, ondanks de opeisingen, in goede staat hebben weten te vinden. Ze jatten overal geweren en gaan ook op ‘zwarten’ jagen, aangemoedigd door de menigte die de mannen en vrouwen uitjouwt die met hun handen in de lucht en een wapen tegen hun rug voorbijlopen. Serieuze zuiveringsacties zijn uiteraard volledig gerechtvaardigd, maar toch zouden ze sommige van die ‘bereidwilligen’ beter een beetje meer controlleren.’
Walter A. Herman, *Souvenances et anecdotes. La libération d’Anvers. 4 septembre 1944*, s.d., p.10.

Hoe reageert de bevolking op de collaborateurs die België niet zijn ontvlucht? Hoe valt hun gedrag te verklaren?

De teksten hierboven en de foto’s in de zaal kunnen je helpen om te antwoorden.

.....

Met welk hedendaags fenomeen kun je de reactie van de bevolking op de collaborateurs vergelijken?

.....

“We zitten hier niet als bandieten, maar als echte Vlamingen die om hun rechtschapenheid in den kerker gestopt werden. Treurt daar niet om ouders, broers en zusters want gerechtigheid zal geschieden. Ik zie dat als geen smet die door mij over de familie hangt, integendeel meer een eer, zoals de pater zegt voor ons te zijn.”

Brief van Jean C. aan zijn ouders, 31/12/1944, uit de gevangenis, In Aline SAX, *Voor Vlaanderen, Volk en Führer. De motivatie en het wereldbeeld van Vlaamse collaborateurs tijdens de Tweede Wereldoorlog. 1940-1945*. Antwerpen: Manteau, 2012, p.211.

Hoe kijkt deze collaborateur zelf terug op zijn daden?

.....

Activiteitenfiche

België in de schaduw van de oorlog

In de schaduw van de oorlog

Hoewel België nu is bevrijd, dreigt er nog steeds gevaar voor de bevolking, want de oorlog is nog niet afgelopen.

Som een aantal van deze gevaren op en noem ook de voorwerpen/ documenten op die ernaar verwijzen.

.....

Kinderen als doelwit van propaganda

Via kinderboeken, gezelschapsspelletjes en speelgoed richt de oorlogspropaganda zich ook op de allerjongsten van de samenleving.

Ga in de zaal op zoek naar drie voorbeelden van dit soort propaganda.

.....

Activiteitenfiche (oplossing)

Europa onder het hakenkruis

Europa onder het hakenkruis

Deze zaal plaatst de Belgische situatie in een Europese context. Je ziet er welke verschillen zijn tussen de bezetting in het westen (met medewerking van de plaatselijke elites, zij het binnen de grenzen die door de Duitsers zijn gesteld) en het oosten (waar de bewoners als ‘*Untermenschen*’ worden beschouwd).

B Thema: De Belgen en de oorlog België, een bezet land?

Loop de zaal in en bekijk de eerste vitrine links.

Uit welk deel van België zijn deze brieven afkomstig? Welke feiten worden erin weergegeven?

De annexatie van de Belgische Oostkantons door het Reich.

De bewoners worden vanaf nu als Duitsers beschouwd en de mannen worden verplicht om bij de Wehrmacht te gaan.

De wondere zomer van 1940

Vergelijk de getuigenissen van de Belg Paul Dath met die van de Duitse soldaat Werner Mork, die als chauffeur in dienst was bij de Wehrmacht. In mei 1940 verneemt hij dat het Duitse leger Parijs wil veroveren.

‘Ik dacht eerst even dat ik droomde (...). Het is wel waar dat ik er stiekem van droomde om dankzij de oorlog een hele nieuwe wereld te ontdekken, maar dat het een wereldstad als Parijs zou zijn, dat had ik nooit durven dromen. En dat het leger mij die kans bood ... is het niet mooi om soldaat te zijn? Dat oorlog ook afschuwelijk kon zijn, kwam zelfs niet bij me op.’

Werner Mork, *Als Soldat nach Paris 1940*, LeMO Zeitzeugen, www.dhm.de (maart 2017).

Welke gevoelens hebben beide soldaten? In hoeverre is hun situatie verschillend?

De Belgische soldaat reageert moedeloos, ongelukkig en verbitterd op de overgave van het Belgische leger.

De Duitse soldaat ziet zijn droom werkelijkheid worden: Parijs veroveren. Het

Duitse leger lijkt onoverwinnelijk.

Lees de getuigenis bij de foto die hieronder is weergegeven.

**Welk voorwerp is het en van wie is het geweest?
Wat is er gebeurd met de soldaat die het bezat?
Vergelijk zijn lot met de soldaten over wie Paul Dath het heeft.**

Albert Froment, een adjudant bij het 14e artillerieregiment van het Belgische leger, is gesneuveld tijdens een tegenaanval van de Duitsers bij het Albertkanaal, op 11 mei 1940. Hij heeft gewoon pech gehad, of hij heeft zijn plicht als soldaat willen vervullen.

Heeft een soldaat de keuze om wel/niet te sterven voor zijn vaderland?

Activiteitenfiche (oplossing)

België in Duitse handen

B Thema: De Belgen en de oorlog

De Duitsers in België

De Duitse aanwezigheid

Tijdens de Duitse bezetting duiken er in heel België symbolen van nazi-Duitsland op.

Noem vier voorwerpen waarop nazisymbolen voorkomen.

Uniformen (van de Feldgendarmeerie, de vrouwelijke hulptelegrafen, spoorbeambten), Telefoontoestellen, Armbanden, Verkeersborden.

Noem drie voorbeelden van manieren waarop de Duitse aanwezigheid in België zichtbaar wordt. Waarom doen de Duitsers dit?

Militaire marsen en muziek, Duitstalige wegwijzers, Duitse uniformen en armbanden, ... De bedoeling is de bevolking het gevoel te geven dat de bezetter almachtig en alomtegenwoordig is.

De Belgische reactie

Het devies van België is 'Eendracht maakt macht'.

Vormen de Belgische autoriteiten één front tegenover de Duitse bezetter? Zoek het antwoord in de tentoonstelling.

De koning trekt zich als krijgsgevangene terug in zijn kasteel in Laken, terwijl de regering in ballingschap gaat naar Londen. Als opperbevelhebber van het leger kiest de koning ervoor hetzelfde lot te ondergaan als zijn soldaten. Daarmee verzet hij zich tegen de Belgische regering, die wil dat de koning mee in ballingschap gaat. De kwestie geeft aanleiding tot een zwaar meningsverschil tussen de koning en de regering.

Omdat Congo niet door de Duitsers is bezet, wordt het geregeerd door een gouverneur-generaal die de orders van de Belgische regering in ballingschap opvolgt. Het land stelt zijn grondstoffen (koper, diamanten, uranium) ter beschikking van de geallieerden. De Openbare Weermacht (een koloniaal leger met blanke officieren aan het hoofd) ziet bijna uitsluitend actie op het Afrikaanse continent (bijvoorbeeld tegen de Italianen in Abessinië). Ze neemt nooit deel aan de gevechten op het Europese vasteland.

De 'politiek van het minste kwaad'?

Nu de Duitse bezetter de economie van het land in handen heeft, moeten de Belgische industriëlen een keuze maken. Lees de nota van Alexandre Galopin, gouverneur van de Société Générale tijdens de Duitse bezetting, en beantwoordt de vragen.

Nota van Alexandre Galopin gericht aan het Centraal Industri el Comité, 1 juli 1942. 'We zijn tot de conclusie gekomen dat er, zowel vanuit sociaal als economisch oogpunt, een noodzaak bestaat om te werken en onze economie in te richten. (...) Economisch gezien zouden de gevolgen van een politiek van openlijk verzet tegen de bezetter niet minder dramatisch zijn. Omdat de bezetter de bestelde goederen hard nodig heeft, zal hij er alles aan doen om de continuïteit van het productieproces te verzekeren. In het andere geval zou de bevolking met hongersnood bedreigd worden, een situatie waarvan de Duitse propaganda de schuld handig in de schoenen van de Belgische elite zou schuiven. De Duitsers zouden beslag leggen op onze bedrijven, en zo alles in handen krijgen. (...)

Zo'n politiek (van verzet) heeft ongetwijfeld het voordeel dat de bedrijfsleiders zich niet gecompromitteerd zouden voelen en dat de massa hun energieke houding na de oorlog zal erkennen. Maar volstaat het feit dat dit voordeel vooralsnog onzeker is, om de zware morele, economische en sociale schade die een politiek van verzet België zou toebrengen te verantwoorden? (...)

Zelfs al heeft de bezetter gedeeltelijk baat bij dit beleid, toch is het de politiek van het minste kwaad. (...)

Wat voor werk mogen we aanvaarden? (...) Wat ons betreft is er slechts  n grens die nooit kan worden overschreden: de productie van wapens en munitie in strikte zin (*strictu sensu*). Zonder een blad voor de mond te willen nemen, is de eindconclusie van onze studie dat we eender welke levering aan de bezetter moeten aanvaarden. Alleen mogen onze activiteiten niet door winstbejag zijn ingegeven.

Zie J. de LAUNAY & J. OFFERGELD. *La vie quotidienne des Belges sous l'occupation (1940-1945)*. Brussel: Legrain, 1982, pp.239-241.

Voor welke keuze staan de industriëlen?

Met welke argumenten rechtvaardigen ze hun keuze?

Wat zijn de mogelijke gevaren die Galopin voorziet?

Als ze voor de Duitsers te werken houden ze de economie gaande en creëren ze werk voor de Belgische arbeiders, maar zo kunnen ze ook van collaboratie en zelfverrijking worden beschuldigd. Galopin beweert dat verzet niets uithaalt, omdat de Duitsers de Belgen ook kunnen dwingen om voor hen te werken.

De enige beperking is de productie van wapens en oorlogsmaterieel. Dit laatste kan echter heel ruim worden geïnterpreteerd: ook textiel fabrieken die uniformen produceren, dragen immers bij tot de oorlogsinspanning.

Wat zou jij doen als je een arbeider was?

Wat als je baas was van een fabriek?

Licht je keuze toe.

Uiteindelijk zal deze accommodatiepolitiek tijdens de oorlog in heel België worden gevoerd. In oorlogstijd moeten er nu eenmaal keuzes worden gemaakt, terwijl het achteraf veel makkelijker is om bepaalde keuzes te veroordelen of goed te keuren. Wie zich verzet staat aan de goede kant, wie collaboreert aan de foute. Het is altijd gevaarlijk om achteraf te oordelen, omdat we pas dan een stapje terug kunnen doen om de gehele situatie als buitenstaander te overzien.

Hieronder worden een paar situaties beschreven die zich tijdens de oorlog echt voordeden.

Is hier sprake van collaboratie? Van accommodatie?

Gaat het hier om bewuste keuzes? Of hadden de betrokken personen geen keuze?

Licht je antwoorden toe.

Gabriel F. werkte voor de oorlog voor de Belgische radio-omroep INR. Hij zet zijn carrière verder bij de door de Duitsers gecontroleerde zender Radio Bruxelles, die in zijn uitzendingen de cultuur van Franstalig België (literatuur, maar ook muziek) promoot. De uitzendingen worden onderbroken voor nieuwsberichten die doorspekt zijn met Duitse propaganda. Radio Bruxelles heeft ook een uitzending waarin het nieuws brengt van de Belgische krijgsgevangenen in Duitsland, om hun families in te lichten over hun toestand. De zender meldt ook wanneer er nieuwe bevoorrading is aangekomen. Wanneer de Duitse bezetter in 1942 zijn greep op de zender vergroot, neemt Gabriel F. ontslag. Achteraf legt hij zijn keuze uit als een poging om de essentie te vrijwaren.

Een sportverslaggever blijft artikels schrijven voor een door de Duitsers gecensureerde krant. Zo draagt hij ertoe bij dat het dagelijkse leven zijn gewone gang blijft gaan, precies zoals de bezetter dat wil. Maar hij moet natuurlijk ook leven...

Een theaterdirecteur houdt zijn theater open, waardoor hij aan de Duitse censuur wordt onderworpen. Maar hij bezorgt de acteurs natuurlijk wel werk en dankzij hem kan de bevolking zich ook ontspannen. Achteraf verdedigt hij zijn keuze door te stellen dat zijn theater door Duitsgezinde landgenoten zou zijn uitgebaat, als hij het niet zelf had opengehouden.

Vanaf januari 1942 beginnen de Duitsers systematisch goederen (meubels, kleren, kunstwerken, boeken, juwelen, ...) van Joden die België zijn ontvlucht of naar het oosten zijn gedeporteerd in beslag te nemen. Verschillende Belgische verhuisfirma's nemen deel aan de inbeslagnames en plunderingen van Joodse woningen door de inbeslaggenomen goederen over te brengen naar tijdelijke opslagplaatsen, vanwaar ze door andere Belgische bedrijven per trein of boot naar Duitsland worden getransporteerd. Er zijn zelfs bedrijven die Joden transporteren. In de nacht van 3 op 4 september 1943 organiseerde de Belgische verhuisfirma Jambers zo'n transport naar de Dossinkazerne. Het staat bekend als de 'vrachtwagen des doods', omdat er onderweg verschillende doden vielen.

Het dagelijkse leven

Waarvoor staat het schilderij van Wilchar 'De lege kast' symbool?

Honger, schaarste.

Wat zijn hiervan de oorzaken?

Door de chaos van de oorlog zijn de handelsroutes onderbroken, waardoor de aanvoer van levensmiddelen is verstoord.

Het beschikbare voedsel wordt grotendeels door de bezetter opgeëist voor het leger. Veel mensen zitten zonder werk, en hebben dus ook geen geld om voedsel te kopen.

Welke keuzes maken burgers om hun familie eten te geven?

Ze kopen eten met bonnen waar ze volgens de rantsoenering recht op hebben (gesteld dat het beschikbaar is).

Ze nemen voedingssupplementen (vitamines, fosfortabletten).

Ze kopen voor veel geld eten op de zwarte markt.

Ze gaan eten stelen (op het platteland).

Zoek deze armband in de vitrines en leg uit wat de rol is van de Garde rurale (Boerenwacht).

De Boerenwacht moet de velden bewaken.

Zoek in de zaal twee organisaties die de burgerbevolking helpen en leg ook uit op welke manier ze dat doen.

Wat is het verschil tussen beide organisaties?

Het Rode Kruis (deze internationale organisatie is neutraal) en Winterhulp (deze organisatie is door de bezetter in het leven geroepen). Ze zamelen geld in en organiseren loterijen. Ook hier heeft de bevolking de keuze om de hulp van de bezetter al dan niet te aanvaarden.

Werken

Door de oorlog heeft Duitsland meer wapens en grondstoffen, en dus ook meer arbeiders nodig. .

Welke argumenten gebruikt de Duitse overheid om arbeiders aan te trekken?

Tip: de documenten in de zaal kunnen je helpen!

De Duitse overheid probeert eerst arbeiders aan te trekken door ze geld, voedsel

en dus ook welzijn te beloven. Omdat te weinig arbeiders zich vrijwillig aanmelden, voert ze de verplichte tewerkstelling in Duitsland in.

Wat is dit voor document? Welke maatregelen nemen sommige Belgische instanties in het licht van de verplichte tewerkstelling in Duitsland?

De politiek van het minste kwaad moet de deportatie van arbeiders voorkomen door ze in België aan het werk te houden. Sommige gemeenten weigeren hun lijsten met werklozen ook openbaar te maken. Belgische fabriek leverden een 'getuigschrift van betrekking' af. Met dat document kunnen de arbeiders bewijzen dat ze werk (een betrekking) hebben.

Er zijn ook Belgen die vrijwillig in Duitsland gaan werken. Waarom?

Omdat ze in België geen werk hebben en hun familie eten moeten geven.

Bomben in oorlogstijd

Een aantal Belgische steden is tijdens de oorlog door de geallieerden gebombardeerd. Omdat de strategische doelwitten die de vliegtuigen proberen te raken (stations, wapenfabrieken, verbindingswegen) in of vlakbij steden liggen, leggen de bombardementen vaak ganse stadsdelen in puin. Op 5 april 1943 kost het bombardement van Mortsel, een van de meest dodelijke in de reeks, aan 936 burgers (onder wie 209 kinderen) het leven. De Duitse propaganda maakt daar dankbaar gebruik van.

Lees hoe deze kranten van verschillende strekkingen verslag uitbrengen over het bombardement.

Omschrijf voor elk artikel de kern van de boodschap.

**“Meer dan 2000 doden te Antwerpen.
Slachtoffers van Britisch-Amerikaanschen aanval.
Beeld van groote verwoesting.**

Een bijzondere correspondent van Belgapress meldt uit Antwerpen nog het volgende: De terreur aanval der Anglo-Amerikanen op groot-Antwerpen is werkelijk misdadig geweest. Op vreselijke wijze werd de burgerbevolking getroffen. Honderden woonhuizen zijn of wel verwoest of zwaar beschadigd.”

De Telegraaf p.1, 6/04/1943.

“Moordenaars aan het werk En opnieuw heeft de vijand bloedschande op zijn geweten.

De gebombardeerde wijk van de stad Antwerpen vormde het doel van een nieuwe aanval, waarbij 180 schoolkinderen gedood werden. Weer heeft de vijand het doelwit duidelijk kunnen herkennen. En weer werd het duidelijk dat niet alleen militaire doelwitten voor de bombardementen uitgekozen werden, maar ook duidelijk afgebakende woonwijken. Op een drastische manier werd aan de Europese volkeren getoond dat moord de essentie is van de vijandelijke oorlogsvoering. Heel bewust werden woonwijken, kerken, scholen en cultuurmonumenten tot doel van de bombardementen uitgekozen.”

Neue Vetschauer Zeitung 7/04/1943.

“Zware schade aan Antwerpse fabrieken

Een studie aan de hand van foto's genomen vanuit *Flying Fortresses* en *Liberators* tijdens de aanval van *US Army Air Force* gisteren op de Erla vliegtuigmotorenfabriek, bij Antwerpen, meldde dat zware bommenwerpers voltreffers maakten op gebouwen in het doelgebied.

De Erla fabrieken, een klein doelwit in vergelijking met de grote Renault fabriek in Parijs, erg succesvol gebombardeerd door de *USAAF* vliegtuigen op zondag, zijn een belangrijke opslagplaats voor de reparatie van enkelmotorige Duitse gevechtsvliegtuigen, die operen aan het westelijke front. In vreedstijd werden er op de site Minerva wagens gemaakt.”

Derby Daily Telegraph, 6/04/1943.

“Nazis say school hit in Antwerp

British and United States air squadrons yesterday attacked occupied territories in the west, particularly Antwerp, states today's German bulletin.

The population suffered considerable losses. One hundred and eighty children were killed in a school.”

Derby Evening Telegraph, 6/04/1943.

De Nederlandse krant *Telegraaf* is aan de Duitse censuur onderworpen, de *Neue Zeitung* is een Duitse krant, de *Derby Daily* en de *Evening Telegraph* zijn allebei Brits.

De Nederlandse en Duitse kranten hebben het vooral over de burgerdoden, waarvanzehetaantalopschroeven.Zereppenmetgeenwoordoverdedoelwitten (de ERLA- en GEVAERT-fabrieken) die zijn verwoest. Het bombardement laat de Duitsers toe om de geallieerden met de vinger te wijzen. De geallieerden worden afgeschilderd als misdadigers die terreur zaaien. Het zijn moordenaars die de inwoners van de bezette gebieden niet mogen vertrouwen. De artikels in de Britse kranten zijn veel korter. Ze benadrukken vooral de verwoesting van de fabrieken. Waar er toch sprake is van slachtoffers, wordt een Duitse bron vermeld om de feiten in twijfel te trekken.

Activiteitenfiche (oplossing)

Verzet

B Thema: De Belgen en de oorlog

De sluikpers

Door hun grote oplages weten kranten de publieke opinie te beïnvloeden. Voor de Duitse bezetter is de pers dan ook een uitgelezen propaganda-instrument. Om diezelfde reden maakt ook het verzet gebruik van dit medium.

Ga in de zaal op zoek naar *Le Soir* die op 9 november 1943 werd gepubliceerd.

Uit welke elementen kun je afleiden dat deze krant niet onder de Duitse censuur valt?

De humor

Bekijk de krant goed en leg uit op welke manieren de aandacht van de lezer wordt getrokken.

Grote titels, paragrafen in het vet of in een kader, foto's op de voorpagina

Zoek nog meer sluikbladen in deze zaal.

Kies er een uit en leg uit wat de titel van de krant betekent.

De Roode Vaan, België vrij, Morgenrood

Met welke hulpmiddelen worden de sluikbladen gedrukt?

Ga in de zaal op zoek naar elementen waaruit je kunt afleiden dat deze kranten in het geheim worden gedrukt.

De foto bij de tekst (het tafereel speelt zich af in een gesloten ruimte zonder venster, wellicht een kelder).

Materiaal om te drukken (verstopt in een boekentas)

Drukkers

Zoek en karikatuur en probeer deze uit te leggen.

Met welk doel worden deze karikaturen gemaakt?

Tekening van een onthoofde Hitler

*Parodie op *Signal**

Overlijdensbericht van Hitler

Voorstelling van het 'Moffencircus' (Cirque Bosch)

Madame la Marquise (Mevrouw de Markiezin)

De karikaturen proberen de mensen aan het lachen te brengen en er zo voor te zorgen dat de bevolking de moed niet verliest.

Zijn de vrijheid van meningsuiting en het recht op protest tegen een bepaald regime tegenwoordig in heel de wereld gewaarborgd? In welke landen is dat wel / niet het geval?

De ontsnappingsroutes

In bezet België zijn er verschillende verzetsgroepen die er alles aan doen om neergehaalde piloten, Joden en illegalen het land uit te smokkelen.

Welke voorwerpen kun je met deze ontsnappingsroutes in verband brengen? Leg ook uit waarvoor ze werden gebruikt.

Een zijden sjaal waar een kaart op is gedrukt

Laarzen die in onopvallende schoen kunnen worden veranderd

Een jas gebruikt als touw (om mee te ontsnappen)

Hulp uit Londen

De verzetsstrijders in de door Duitsland bezette gebieden krijgen hulp van de Belgische regering in Londen en van de Britse geheime dienst, die hen geld en materiaal toesturen en hen ook moreel ondersteunen.

Omcirkel de voorwerpen die voor het verzet met parachutes zijn gedropt en leg ook uit waarvoor ze dienen.

Voorwerp – Doel

Stengun

Doos medicijnen

Schop van het Britse leger

Zwitser's mes

Gasmasker voor een kind

Fototoestel Minox

Ontsteker

Dolk

Lont

Wisseltang (voor spoorwissels)

Een deel van deze voorwerpen zijn gebruikt om sabotagedaden en aanslagen mee te plegen en inlichtingen te verzamelen.

Lees deze tekst van Anne Somerhausen en beantwoordt de vragen.

“24 februari 199

(..) De straat ligt vol met glasscherven. Er is schade aan zestien huizen. Bijgelicht door grote schijnwerpers zijn brandweermannen op grote ladders in de weer. Twee voertuigen hebben een aantal Duitse ambtenaren ter plaatse gebracht die momenteel overleg staan te pleggen in het midden van de straat. (..)

De onbekende ‘terroristen’ hebben een bom geplaatst tegen de gevel van huisnummer 16 in onze straat, omdat daar collaborateurs worden gerecruteerd.”

Anne SOMERHAUSEN, *Journal d’une femme occupée*, Brussel, Hatier, 1988, p 207,

Hoe noemt ze de mensen die de bom hebben geplaatst? Waarom?

Welke gevolgen kunnen dit soort acties hebben voor de Duitsers, de collaborateurs en de Belgische bevolking?

Ze noemt burgers die de wapens opnemen terroristen. De Conventie van Den Haag verbiedt burgers om wapens te dragen. De Duitsers beschouwen deze verzetsstrijders als terroristen die moeten worden gedood. Het verzet probeert de collaborateurs met dit soort acties angst aan te jagen. De collaborateurs voelen zich niet langer op hun gemak en pannikeren omdat ze niet weten of en wanneer het verzet opnieuw zal toeslaan. De Duitsers slaan hard terug, vooral wanneer er Duitsers bij de slachtoffers zijn. In dat geval executeren ze onschuldige burgers om wraak te nemen.

Heeft het verzet het recht om geweld te gebruiken? Wat vind jij? Waarom wel/niet?

Hulp aan Joden

Een deel van de Belgische bevolking biedt hulp aan Joden. Dit zijn vooral Belgische Joden, die hier zijn geboren, maar soms ook buitenlandse Joden die nog maar pas naar België zijn gevlucht.

Waarin bestaat deze hulp?

Welk risico lopen de Belgische burgers die hulp bieden aan Joden?

De Joden aan valse papieren of aan voedsel helpen, Joodse kinderen verstoppert, gedeporteerde Joden bevrijden (konvooi XX is een Jodentransport dat door het verzet is overvallen).

Wie hulp biedt aan Joden riskeert opgepakt, gedeporteerd en vermoord te worden.

Wie is Antoon Visser? Op welke manier heeft hij zich verzet?

Hij is directeur van een kindertehuis. Hij heeft de Jodensterren niet uitgedeeld aan zijn kinderen.

Lees deze getuigenissen van verzetsstrijders. Om welke redenen gaan ze bij het verzet?

‘Wat mijn redenen waren? (...) Als dochter en nicht van twee terdoodveroordeelden uit de Eerste Wereldoorlog, die gelukkig niet zijn terechtgesteld, had ik al gehoord van verzet tegen de vijand. Rechtvaardigheid en vrijheid waren voor mij heel belangrijk. Ik was 23; jong en enthousiast bij het idee het verzet te kunnen helpen. Maar ik stelde me ook vragen bij de Spaanse burgeroorlog, de *Anschluss*, de gebeurtenissen in Polen en Tsjecho-Slowakije en de komst van Joden die Duitsland en Oostenrijk waren ontvlucht. Het verzet, dat was onze manier om in opstand te komen tegen de bezetter en zijn ideeën.’

Claire Pahaut, *Nina Erauw. Je suis une femme libre (1917-2018)*, Les carnets de la mémoire, Hainaut Culture et Démocratie, 2009, p. 15.

‘Wanneer je jong bent, als twintiger, is het leven nog een soort theater. Je speelt een rol die je anders nooit kunt spelen. Je leidt een dubbelleven: het ene op je werk en het andere half in het geheim. Het is heel leuk. Je beseft maar al te goed dat je ergens een beetje met de dood speelt.’

Claire PAHAUT. *Nina Erauw. Je suis une femme libre (1917-2008)*. Les carnets de la mémoire, Hainaut Culture et Démocratie, 2009, p.17.

‘Ik ben zodanig gedreven door een grote verontwaardiging, omdat ons leger zich heeft overgegeven, door een primair gevoel van verzet tegenover het onrechtvaardige van de Duitse inval, door de vurige wens om ze te laten zien dat ze er niet zo makkelijk van afkomen, dat ik gewoon doorga met dit werk (geallieerde piloten helpen om te ontsnappen), waarvan de aantrekkingskracht onontkoombaar is.’

Marie-Pierre D’udekem D’Akoz, *Andrée De Jongh. Une vie de résistante*, Brussel, Racine, 2016, p. 19.

Een iemand had familie die tijdens WOII bij het verzet was, maar ook jeugdig enthousiasme, de strijd voor rechtvaardigheid en vrijheid, het niet eens zijn met de ideeën/daden van de bezetter, het gevoel voor avontuur of het gevoel “iets” te moeten doen, de wens een rol spelen.

**Zou jij voor het verzet kiezen?
Waarom zou je dat doen?**

Activiteitenfiche (oplossing)

Collaboratie

B Thema: de Belgen en de oorlog

Er zijn ook Belgen die de Duitse bezetter een handje toesteken: de collaborateurs.

Noem twee personen die symbool staan voor de collaboratie.

Léon Degrelle – Rex ; Staf Declercq – VNV ; Jef Van de Wiele – Vlag

De collaboratie kan allerlei vormen aannemen, die in de tentoonstelling door middel van een aantal voorwerpen worden geïllustreerd.

Verbindt elk voorwerp met het type collaboratie.

Lees de getuigenissen en leg uit waarom de collaborateurs samenwerkten met de bezetter.

1

5

4

3

2

“Ik was amper 17 jaar toen ik vertrokken ben, dus grote politieke beschouwingen heeft men dan niet, men doet dat spontaan en met enthousiasme en met heel zijn hart. Ik heb daar gewoon niet aan gedacht [om een andere keuze te maken]. Ik was 17 jaar, en met volle geestdrift en enthousiasme heb ik die oproep van de leiders gevolgd.”

Getuigenis van Oswald van Ooteghem over zijn toetreding, op zeventienjarige leeftijd, tot het Vlaams Legioen, waarmee hij aan het Oostfront vocht, in de Zevende Dag, op 21 november 2010 (Van Ooteghem was toen al meer dan 80 jaar oud). In Aneleen Spiessens, ‘Gekleurd verleden: over geschiedenis herinnering en mythe.’ In: *Témoigner – entre Histoire et Mémoire*, 2011 (online geraadpleegd op www.auschwitz.be in september 2017), p. 119.

“Ik moest werk hebben, een werk waarbij ik iets stevig te eten kreeg, want bij die systematische uithongeringsmethoden kon mijn verzwakt gestel het niet uithouden. Neen, ik moest er iets op vinden om me het noodige voedsel te verschaffen en evenals mijn broers geld in huis te brengen. In een dagblad vond ik de volgende aankondiging. (...) Autovoerder en begeleiders gevraagd. Goed loon, kleding, voeding en onderhoud. Daar ging ik eens achter hooren. Ik kon een auto besturen en wou zoo wel eens voor een tijdje de baan op. De voorwaarden stonden mij aan en ik tekende voor een jaar [in de NSKK].”

Getuigenis voor het militair gerecht van Gaston V., 13/9/1944, In Aline SAX, *Voor Vlaanderen, Volk en Führer. De motivatie en het wereldbeeld van Vlaamse collaborateurs tijdens de Tweede Wereldoorlog. 1940-1945*. Antwerpen, Manteau, 2012, pp. 133-134.

“En daar in Duitsland zul je zien hoe mooi alles is. Dat was vroeger niet zoo. (...) Maar dan is de Führer gekomen en die heeft ervoor gezorgd dat het in Duitschland goed en mooi werd. Maar dat konden de Joden niet verdragen en zij hebben de andere landen tegen den Führer en zijn land in den oorlog gezonden. Maar Duitschland is sterk, heel sterk, veel sterker als al d’ander te samen en die zullen het ook op hun donder krijgen, tot Duitschland volledig zegeviert.”

Brief van Gilbert B. aan zijn zuster, 7/6/1942, In Aline SAX, *Voor Vlaanderen, Volk en Führer. De motivatie en het wereldbeeld van Vlaamse collaborateurs tijdens de Tweede Wereldoorlog. 1940-1945*. Antwerpen, Manteau, 2012, pp.259-260.

“Mijn pa was bij de politie (...) in de provincie Groeningen. (...) Mijn vader en zijn collega hebben zich rond middernacht gemeld (bij de wachtdienst). De volgende ochtend, rond een uur of acht, kwam mijn vader terug. Hij zag erg bleek. Hij had die nacht Joden uit hun huizen moeten zetten. Niet één Jood had zich verzet. Ze werden op een trein naar Westerbork gezet. Mijn pa vond het allemaal heel onaangenaam. Maar de NSB was nu eenmaal aan de macht, en we hadden ook een NSB-er als burgemeester.”

Anonieme getuigenis. Alie NOORLAG, *Ein Leben lang geschwiegen. Zeugnisse ehemaliger Mitglieder der niederländischen Nationalsozialistischen Bewegung (NSB) und ihrer Familien*. BIS-Verlag der Carl von Ossietzky Universität Oldenburg, Band 19, 2010.

Oorspronkelijke titel: *Een leven lang gezwegen. Getuigenissen van voormalige NSB'ers en hun familie*, Amsterdam: Profiel Uitgeverij, p.51.

“Ik heb geen schrik om te sterven ik weet dat ik strijd om een zaak die meer waard is dan mijn leven, ik strijd voor uw leven voor het leven van allen in Vlaanderen voor die van heden en die nog komen zullen. Och maar wat zou ik daarover spreken, gij weet toch allen niet wat het bolsjewisme is, ge zoudt anders geheel anders tot mij staan. (...) En nog iets ik blijf ten minste soldaat tot het einde van den oorlog en dan begint de strijd, den kamp om het nat. socialisme in Vlaanderen, dan houden wij daar eens groote kuis en maken van het rotte België van vroeger een eens rijke welvarende gouw van het groot-germaansche Rijk.”

Brief van Albert D.S. aan zijn zus Marie-Louise, 24/12/1941, In Aline SAX, *Voor Vlaanderen, Volk en Führer. De motivatie en het wereldbeeld van Vlaamse collaborateurs tijdens de Tweede Wereldoorlog. 1940-1945*. Antwerpen, Manteau, 2012, p.156.

Getuigenis van Evelien, in 1934 in Hamme geboren. Ze woonde tegenover een plek waar de *Hitlerjugend* samenkwam. “Alle kinderen uit de buurt gingen nieuwsgierig kijken naar hun mooie uniformen, trommels en vlaggen. (...) Wij mochten daar niet aan meedoen. Toch stak het onze ogen uit, want zij mochten marcheren en liedjes zingen.”

Pieter SERRIEN, *Zo was onze oorlog. Getuigenissen over de Tweede Wereldoorlog in België*, Antwerpen, Manteau, 2014, p.163.

1. *Politieke collaboratie: ideologische overwegingen, bewondering voor Hitler en zijn Reich, een nieuwe staat oprichten (een Vlaamse of een Waalse) volgens de Nieuwe Orde. Getuigenis van Gilbert B.*
2. *Gewapende collaboratie: deelnemen aan de strijd tegen het Bolsjevisme in het oosten. Getuigenis van Oswald van Ooteghem.*
3. *Politiecollaboratie: deelnemen aan de staatsterreur, deelnemen aan politieinterventies (Joden, verzetslieden, weerspannige elementen, ... opsporen). Anonieme getuigenis van de Nederlandse agent.*
4. *Jongeren collaboratie: recruterende en indoctrinerende (net als in Duitsland) van kinderen om zo een nieuwe wereldorde te stichten. Getuigenis van Evelien.*
5. *Economische, culturele en intellectuele collaboratie: zichzelf verrijken in oorlogstijd, genoeg te eten willen, de nazi-ideologie helpen verspreiden, deelname aan de Führercultus, bewondering tonen voor Duitsland. Getuigenis van Gaston V.*

Wat vind je zelf van de keuzes die deze getuigen maakten?

“Ik zie in dat ik verkeerd heb gehandeld door mee te werken aan bewegingen welke in laatste instantie de trouw der jeugd jegens het vaderland aan het wankelen bracht en sympathie verwekte voor een vijandige mogendheid. Tijdens de bezetting heb ik dat niet ingezien, ik had vooral oog voor het sport, en lichaamsoefening. Ik geef toe dat ik te kort gekomen heb door lichtzinnigheid en dat ik verder had moeten zien.”

P.V. van verhoor van Lea D. (17/01/1947), arrest 491/47, Veerle VAN DEN EECKHOUT, *Twintig Ninoofse vrouwen en de repressie na de Tweede Wereldoorlog de rol van de getuige en de verdachte in repressieonderzoeken na de Tweede Wereldoorlog*, RUG, p.140.

“... om aldus mijne ouders en familie te onttrekken aan de gevolgen van mijne omgang met mijne verloofde, een Duitsch soldaat.”

Brief Anais V.B. aan de substituut-krijgsauditeur (04/10/1945), vonnis 1584, *Ibidem*, p.141

“Ik geef toe dat ik te kort gekomen heb door lichtzinnigheid en dat ik verder had moeten zien, te meer dat ik een zekere opleiding heb genoten. Toch moet ik u

zeggen dat ik een zeer Vlaamsgezind milieu ben opgevoed.”
P.V. van verhoor van Lea D. (17/01/1947), arrest 491/47. *Ibidem*, p.140.

Zijn hun beweegredenen nog steeds actueel?

Er zijn ook vrouwen die tijdens de oorlog collaboreerden. Deden ze dat om dezelfde of om andere redenen als de mannen? Lees volgende getuigenissen om te kunnen antwoorden.

Mogelijke redenen om te collaboreren: financieel onafhankelijk willen zijn, in een bepaald milieu zijn opgegroeid, een relatie hebben met een Duitser. Deze getuigenissen zijn minder ideologisch getint.

Activiteitenfiche (oplossing)

Repressie en vervolging

B Thema: de Belgen en de oorlog Repressie en vervolging

Gevangenschap en deportatie

Verzetslui, gijzelaars en gevangenen (omwille van hun ras of omdat ze als asociaal worden beschouwd) worden opgesloten, gemarteld, gedeporteerd en terechtgesteld, zonder dat hun familie weet wat hen is overkomen. Slechts heel af en toe lukt het een gevangene zijn familie een brief te schrijven.

Zoek een paar van die brieven in deze zaal. Wat maakt ze bijzonder?

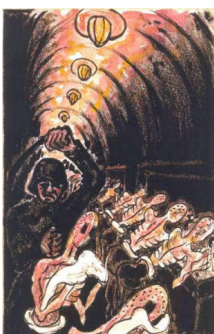
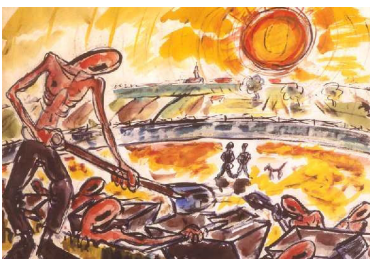
Een boodschap uit de gevangenis van Sint-Gillis. Het bericht op een stuk stof geschreven. Een clandestien bericht van een gedeporteerde. Het is vanop een deportatiekonvooi 'verstuurd'.

Een afscheidsbrief van een terdoodveroordeelde. Het zijn zijn laatste woorden. Clandestiene berichten van gevangenen die in afzondering zijn geplaatst: het zijn korte berichten, vaak om hun familie gerust te stellen.

Breendonk

Een aantal gevangenen passeert in Breendonk, een doorgangskamp, om vervolgens te worden vrijgelaten, gedeporteerd of geëxecuteerd. Twee Belgische kunstenaars, Jacques Ochs en Willem Pauwels ('Wilchar'), zaten een tijdlang in Breendonk opgesloten. Dit zijn hun geschilderde getuigenissen over het leven in het kamp.

Wilchar

Jacques Ochs

Welke voorwerpen in de zaal kun je in verband brengen met deze getuigenissen?

De jas van een gevangene, een schop, een emmer, een pikhouweel.

Met welke middelen probeert de bezetter de wil van deze gevangenen te breken?

Door ze te ontmenselijken (ze hebben geen naam meer, alleen een nummer).

Door ze uit te putten met (vaak nutteloze) dwangarbeid.

Door ze angst aan te jagen (foltering, een dagelijks pak slaag).

Door ze stress te bezorgen (door tegen ze te roepen, in het Duits, een taal die ze niet of niet goed begrijpen).

Door ze uit te hongeren (hun lichaam en geest worden zo verzwakt).

Thema: geweld, vervolging

De Jodenvervolging in België

Beschrijf de stappen die de deportatie van de Joden moeten voorbereiden en plaats ze in de juiste chronologische volgorde.

1. *1. Registreren (28 oktober 1940): Er wordt bepaald wie Jood is. Alle Joden moeten zich vanaf nu inschrijven in een register. Op die manier worden 56.000 personen geregistreerd.*
2. *2. Isoleren (31 mei 1941): Joodse handelszaken moet gemarkeerd worden met een affiche die voor iedereen zichtbaar is.*
3. *3. Identificeren (27 mei 1942): alle Joden worden verplicht tot het dragen van een gele Jodenster.*

Gebruik de hier tentoongestelde voorwerpen om je antwoord te motiveren.

1. *Jodenregister van de gemeente Vorst en identiteitskaart met een J erop*
2. *Verordingsblatt dat het markeren van Joodse handelszaken verordent*
3. *Jodenster*

Moesten de Joden de Duitse bevelen opvolgen? Hadden ze een keuze?

Wat waren de gevolgen als ze weigerden?

Er zijn Joden die zijn ondergedoken, hebben geweigerd een Jodenster te dragen, niet zijn ingegaan op de oproep om in het oosten te gaan ‘werken’, of die de wapens hebben opgenomen en bij het verzet zijn gegaan. Hun enige kans om aan de razzia’s te ontsnappen, was hulp krijgen van de Belgische bevolking om onder te duiken en aan valse papieren en rantsoenbonnen te komen.

Na de Joden volgden ook andere bevolkingsgroepen. Welke, en waarom?

Zigeuners (minderwaardig ras)

Homoseksuelen (tegennatuurlijk, bederven de raszuiverheid)

Activiteitenfiche (oplossing)

De bevrijding

B Thema: de Belgen en de oorlog

Hoogdag voor het verzet

Dankzij de bevrijding hoeven de verzetslui niet langer ondergedoken te leven en kunnen ze eindelijk weer in de openbaarheid treden.

Hoe onderscheiden ze zich van de rest van de bevolking?

Ze dragen overalls, armbanden met de Belgische driekleur en zijn gewapend.

De bevrijders

Na vier jaar van bezetting worden de geallieerde legers door de Belgische bevolking met open armen onthaald.

In deze zaal is een jurk tentoongesteld die als eerbetoon aan de geallieerden werd gedragen.

Welke vlaggen zijn erop afgebeeld?

De Franse, Britse, Belgische en Amerikaanse.

In deze zaal vind je ook uniformen van twee landen waarvan de vlag niet op het jurkje voorkomt. Welke en waarom?

Canada en Polen. Omdat deze landen niet genoemd worden in de propaganda van de geallieerden.

Nieuwe producten

Elke samenleving kent typische voorwerpen en producten die een bepaalde levensstijl symboliseren en daardoor bijdragen aan de beeldvorming rond die samenleving. Vooral de vele nieuwe producten die het Amerikaanse leger meebrengt naar Europa, spreken tot de verbeelding van de inwoners van de bevrijdde landen.

Luik, 8 september (1944)

‘Diezelfde avond bracht mijn broer een aantal **conservenblikken**, maar ook ‘**kauwgum**’ en **sigaretten** mee naar huis: vanavond eten we op zijn Amerikaans. Hetzelfde gebeurde de zondag erna.’

Getuigenis van Jeanco in dans *Bulletin du CLHAM*, n° spécial, Liège Libre, T.1, 1994, p.73.

“Dinsdag 3 oktober, 2030

In de namiddag verschijnen de Canadeezen in massa over de baan. Kleine tanks en **eigenaardige maar vlugge auto's** vliegen ons voorbij. De bevolking is zeer enthousiast. Er mag nog niet gevlagd worden.(...) Menschen die tijdens de oorlog

met de vijand meeheulden worden onder luid gejuw weggevoerd. Huizen van pro-Duitschen worden in beslag genomen. Het volk jubelt. (...)

“Woensdag 4 oktober

(...) Overall opgeruimde gezichten. In den namiddag wordt het verkeer drukker. Grote tanks, van 32 ton, komen tot den Ouden Barreel. Gejuisch, bloemengedeeld, **sigaretten** en **chocolade** gevraagd... Er is volk op straat zooals bij de grootste feestelijkheden. Het enthousiasme bereikt zijn hoogtepunt om 6.00 (Greenwich) als de klaroenen schallen. Vlaggen komen uit vele huizen te voorschijn. ‘t Volk kan geen weg met zijn vreugde. Er wordt gedanst, gezongen en muziek gemaakt.’

Anoniem, Sint Edward in de Septemberdagen van 1944.

‘Er zijn verschillende kolonnes motorvoertuigen in de stad (...). Een echte overdaad aan stevig en modern militair materieel! Het publiek blijft maar vrolijk zwaaien naar de tommies (Britse soldaten) (...). Kinderen en jonge meisjes vragen de soldaten om een handtekening in hun **boekje** te zetten.’

Walter A. Herman, *Souvenances et anecdotes. La libération d’Anvers. 4 septembre 1944*, s.d., p.14.

Gebruik de tentoongestelde objecten en de teksten hierboven om de vragen te beantwoorden.

Wat voor beeld hebben de mensen in de bevrijde landen van de Amerikanen?

Onderlijn de voorwerpen die je in de vitrines terugvindt.

Waarom worden deze voorwerpen als typisch Amerikaans beschouwd?

Repressie en collaboratie

“Een hoop mensen versperde de doorgang voor het gebouw, met vrij hoge ramen, waarin het bureel was gevestigd. Ze schreeuwden hun afkeer uit voor de mannen en vrouwen die met de nazi’s hadden gecollaboreerd. Ze riepen, ze spuwden en ze sloegen, vaak in het wilde weg. Een van de collaborateurs, van wie beide armen en benen waren gebroken, werd op een handkar naar het commissariaat gebracht (...). Kaalgeschoren vrouwen werden voor de ramen van het commissariaat te kijk gezet. Zo werden deze vrouwen vuil en kaalgeschoren, soms met een zwart hakenkruis op hun gezicht getekend, als clowns op de kermis aan het ‘publiek’ getoond. Het waren ‘boodschappers’ van de ‘Nieuwe Orde’. De andere (collaborateurs), degene die slimmer waren en vooral meer geld hadden, waren zich ergens anders gaan verstoppen tot de volkswoede is bekoeld. Al met al zijn deze collaborateurs, die vaak economische collaborateurs waren, er nog het beste van afgekomen.”

Getuigenis van M. Dewandel, directeur van l’Institut St Ambroise, *Bulletin du CLHAM*, n° spécial, Liège Libre, T.2, 1994, p.58-59.

“5 september 1944

(...) Ik zie een hoop blaaskaken in auto’s die ze, ondanks de opeisingen, in goede staat hebben weten te vinden. Ze jatten overal geweren en gaan ook op ‘zwarten’ jagen, aangemoedigd door de menigte die de mannen en vrouwen uitjouwt die met hun handen in de lucht en een wapen tegen hun rug voorbijlopen. Serieuze zuiveringsacties zijn uiteraard volledig gerechtvaardigd, maar toch zouden ze sommige van die ‘bereidwilligen’ beter een beetje meer controlleren.”

Walter A. Herman, *Souvenances et anecdotes. La libération d’Anvers. 4 septembre 1944*, s.d., p.10.

Hoe reageert de bevolking op de collaborateurs die België niet zijn ontvlucht? Hoe valt hun gedrag te verklaren? De teksten hierboven en de foto in de zaal kunnen je helpen om te antwoorden.

De blinde volkswoede, die zich spontaan en zonder juridische grond voltrekt, geeft uiting aan de vier jaar lang opgekropte haat. Het is een manier om zich te bevrijden van de angst tijdens de bezetting. Ze richt zich tegen de zwaksten, de ‘kleine garnalen’, terwijl de belangrijke collaborateurs naar Duitsland of Latijns Amerika vluchten.

Met welk hedendaags fenomeen kun je de reactie van de bevolking op de collaborateurs vergelijken?

“We zitten hier niet als bandieten, maar als echte Vlamingen die om hun rechschapenheid in den kerker gestopt werden. Treurt daar niet om ouders, broers en zusters want gerechtigheid zal geschieden. Ik zie dat als geen smet die door mij over de familie hangt, inteede deel meer een eer, zoals de pater zegt voor ons te zijn.”

Brief van Jean C. aan zijn ouders, 31/12/1944, uit de gevangenis, In Aline SAX, *Voor Vlaanderen, Volk en Führer. De motivatie en het wereldbeeld van Vlaamse collaborateurs tijdens de Tweede Wereldoorlog. 1940-1945*, Antwerpen, Manteau, 2012, p.211.

Hoe kijkt deze collaborateur zelf terug op zijn daden?

Hij is er trots op. Hij is ervan overtuigd dat hij als een goede Vlaming heeft gehandeld.

Activiteitenfiche (oplossing)

België in de schaduw van de oorlog

In de schaduw van de oorlog

Som een aantal van deze gevaren op en noem ook de voorwerpen/ documenten op die ernaar verwijzen.

Som een aantal van deze gevaren op en noem ook de voorwerpen/ documenten op die ernaar verwijzen.

Mijnen /de jas van een ontmijner

De V1-bommen /een kartonnen spel, een stuk van een V1

Kinderen als doelwit van propaganda

Via kinderboeken, gezelschapsspelletjes en speelgoed richt de oorlogspropaganda zich ook op de allerjongsten van de samenleving.

Ga in de zaal op zoek naar drie voorbeelden van dit soort propaganda.

Het gezelschapsspel “Jeu des armées” (“Het grote legerspel”)

Een speelgoedtank van het type Sherman en een speelgoedjeep van het type “Willy’s”

Het spel “G.I. Nutcracker”

Het gezelschapsspel “Attention, V1 à l’intérieur” (“Opgepast, er zit een V1 in!”)

Asmogendheden

Bondgenootschap tussen Duitsland, Italië en Japan. Ze werden ook de Axis genoemd. Japan, Duitsland en Italië sluiten een overeenkomst waarin zij beloven elkaar te zullen steunen als de Verenigde Staten een van hen aanvalt.

Atlantikwall

Duitse verdedigingslinie van ruim 2.500 kilometer langs de grens van Noorwegen, Denemarken, Duitsland, Nederland, België en Frankrijk. De Duitsers waren nog het meest beducht op het gevaar van de zee. De geallieerden waren in de lucht zeker niet sterker maar een verrassingsaanval zou zeker vanaf de zee komen. De Duitsers bouwden duizenden bunkers langs de kust van Noorwegen tot aan het uiterste puntje van Zuid-Frankrijk. Op het strand en in de duinen werden landmijnen geplaatst.

Atoombom

Raketten met kernkoppen die enorme schade en tienduizenden doden veroorzaakten op 6 (Hiroshima) en 9 (Nagasaki) augustus 1945. Japan gaf zich hierna onvoorwaardelijk over.

BBC

De BBC zorgde ervoor dat Radio België uit kon zenden en bezet België kon toespreken. Maar ook de BBC zelf was populair, de Belgische radio stond onder controle van de Duitsers, dat vertrouwde men niet. De bijnaam van de BBC was dan ook de Betrouwbare Berichten Centrale.

Bezet

Als een land zelf niets meer over de politiek, het leger, de politie, wetten en de rechtspraak heeft te zeggen spreken we van een land dat bezet is.

Blitzkrieg

Op 1 september 1939 viel het Duitse leger Polen binnen, dat ging volgens de zogenaamde overrompelingstactiek met de inzet van tanks, vliegtuigen, parachutisten en grondtroepen.

Bolsjewisten (Bolsjewieken)

Russische Marxisten naar het idee van Lenin die later de Communistische Partij van de Sovjet-Unie zouden vormen. Veel westerse landen waren net zo fel gekant tegen het Bolsjewisme als het Duitsland van Hitler.

Capitulatie

Overgave van een land aan een vreemde mogendheid. Duitsland tekende op 8 mei de volledige overgave.

Censuur

Toezicht en controle op alles wat wordt uitgebracht zoals films, boeken, brieven en kranten.

D-Day

Op 6 juni 1944 landen geallieerde troepen op de Normandische kust. De 'D' is een militaire aanduiding, onterecht wordt er wel eens 'Decision-Day' van gemaakt.

Denazificatie

Duitse politici en militairen moesten na de oorlog ervan doordrongen worden dat het nazisme kansloos was en zou blijven. Niet in mindere mate gold dit voor het Duitse volk, wat een onmogelijke taak is gebleken hoewel het merendeel van de Duitsers de oorlog, Hitler en een groot Duitsland verwerpt.

Derde Rijk

Hitler riep in 1933 het Derde Rijk uit toen hij de macht kreeg van het Duitse volk. Er wordt ook wel gesproken van het Duizendjarige rijk. Het was de opvolger van de Weimar Republiek.

De term komt uit het boek *Das Dritte Reich* van Arthur Moeller van den Bruck uit 1923. Het eerste rijk was het Heilig Roomse Rijk en het tweede het Duitse Keizerrijk van 1871 tot 1918.

Einsatzgruppen

Concentratiekampen bestonden al langer maar vernietigingskampen nog niet, toen de ovens op volle toeren draaiden hadden elitetroepen al een ware slachting aangericht onder Joden in met name het oosten.

Ook communisten, zigeuners en journalisten moesten het vaak ontgelden. Er waren vier van dit soort moordcommando's die meer dan een miljoen moorden op hun geweten hebben.

Endlösung (Endziel)

De Duitsers wilden zich ontdoen van de Joden. Omdat ze de gehele Joodse populatie wilden uitroeien kan er gesproken worden van een genocide.

Fascisme

Politiek die gericht is op de centrale leiding van een land, het volk is ondergeschikt aan een extreem sterke vorm van nationalisme.

Fall Blau

In 1942 probeerden de Duitsers het Rode leger definitief te verslagen, de Slag om Leningrad verloren de nazi's en luidde de ineenstorting van het Duitse Rijk in.

Fall Gelb

Codenaam van de Duitsers voor het plan om Nederland, België en Luxemburg binnen te vallen en in te lijfen. Nederland viel op 15 mei, België en Luxemburg op 28 mei 1940.

Fall Rot

Na *Fall Gelb* was Frankrijk aan de beurt, de codenaam voor de inval in Frankrijk was *Fall Rot*. Na twintig dagen viel Frankrijk op 25 mei 1940.

Fall Weiss

Dit was het Duitse plan om Polen binnen te vallen en te veroveren. Deze inval in september 1939 was de aanleiding tot de Tweede Wereldoorlog.

Fat Man

Bijnaam van de kernbom die op 9 augustus 1945 door de Verenigde Staten boven de Japanse stad Nagasaki tot ontploffing werd gebracht. De atoombom op Hiroshima werd *Little Boy* genoemd (6 augustus 1945.)

Freya

Naar deze godin van de vruchtbaarheid is het Duitse radarsysteem vernoemd dat in de Tweede Wereldoorlog werd gebruikt

Führer

Hitler liet zich vanaf 1934 aanspreken met *Führer*, wat in het Duits 'leider' betekent.

Geallieerden

Bondgenootschap tussen Engeland, de Verenigde Staten, Canada en de Sovjet-Unie die de voornaamste 'vijanden' van het Duitse regime vormden.

Genocide

Volkerenmoord.

Hakenkruis

Hitler voerde een symboolpolitiek waarbij ook uiterlijk vertoon belangrijk was. Naast de SS tekens en het IJzeren kruis werd ook het hakenkruis ingevoerd als symbool voor het nationaal-socialisme. Zie ook 'Swastika'.

Holocaust

De systematische uitroeiing van het Joodse volk. Hetzelfde als 'Shoah'.

KdF

Kraft Durch Freude (kracht door vreugd) was de beloning aan hen die zich uitmuntend toonden qua inzet voor nazi-Duitsland. De eerste auto die voor het volk werd gebouwd heette eveneens de 'KdF', later werd dit de Volkswagen Kever.

Kriegsmarine

Onderdeel van de Duitse Wehrmacht.

KZ (Konzentrationslager)

Duits voor concentratiekamp

Lager

Duits voor kamp (Konzentrationslager, KZ)

Lebensraum

Toen Hitler in 1933 aan de macht kwam wilde hij meer levensruimte voor iedere Duitser, dat wilde hij bereiken door een groot Duits rijk te stichten. Dit streven kwam bekend te staan onder de term *Grossraumpolitik*.

Luftwaffe

De Duitse luchtmacht. De Duitsers zelf gebruikten het woord echter in veel bredere zin. Als de geallieerden kwamen om een Duitse stad te bombarderen werd er 'Luftwaffe' geroepen.

In 1935 liet Hitler door Göring de *Wehrmacht* opbouwen, iets wat internationaal moeilijk lag omdat Duitsland als agressor in de Eerste Wereldoorlog zich niet mocht herbewapenen. In vijf jaar tijd stond er een modern oorlogsapparaat waarvan de *Luftwaffe* een zeer belangrijk en gevreesd onderdeel was.

Nacht-und-Nebel-Erlass

Angst aanjagen was een van de middelen die de nazi's gebruikten. Aan het eind van de zomer van 1941 pakten de Duitsers lukraak mensen op die verdacht werden van mogelijke verzetsdaden, maar wat op dat moment (nog) niet bewezen kon worden. Zij werden tewerkgesteld in Duitse kampen maar kwamen nooit terug.

Navajo

De meeste Indianen in Amerika spreken Navajo, deze taal is zo gecompliceerd dat het Amerikaanse leger Navajo Indianen

inzette om gecodeerde berichten over de oorlog met Japan op te stellen. De Japanners hebben de code nimmer kunnen kraken.

Nazi

Duitse afkorting van ‘nationaalsocialist’, de gedachte dat Duitsers beter waren dan anderen lag ten grondslag aan deze beweging.

Neurenberg

In deze Duitse plaats werden na de oorlog veel processen tegen oorlogsmisdadigers gevoerd.

Neurenberger Wetten

De rassenwetten van Neurenberg waren anti-Joodse wetten uit 1935 om Joden rechten te ontfemen.

NKVD

De Russische geheime Dienst. Voor het eerst deden zij van zich spreken toen 20.000 Poolse militairen, waaronder veel officieren, bij Katyn in Polen door hen werden afgeslacht.

NSKK

Een vrij onbekend onderdeel van de Duitse NSDAP, de politieke beweging van Hitler. In alle bezette gebieden had de NSKK een afdeling.

Propaganda

Tijdens de bezettingsjaren probeerde Hitler het volk voor te houden dat ze maar beter mee konden werken want dan stonden hen mooie dingen te wachten.

Radioboedfchappen en filmpjes met vrolijke tafereeltjes en kinderen op schoot bij Duitse soldaten moesten de indruk wekken dat het allemaal wel meeviel met de verschrikkingen. In de persoon van Goebbels had Hitler een verantwoordelijke aangesteld als minister van propaganda.

RAF

De Britse luchtmacht, ‘*The Royal Air Force*’.

Rassenleer

Wetenschappelijk ‘bewijs’ dat bepaalde mensenrassen minderwaardig zijn. De nazi’s gingen ervan uit dat het Germaanse ras verheven was boven andere rassen en dat die dus uigeroeid moesten worden. Deze theorie wordt door zo weinig mensen serieus genomen dat er van ‘bewijs’ geen sprake is.

Rassenzuivering

Op grond van afkomst een gehele bevolkingsgroep verwijderen uit de samenleving.

SA

De Sturmabteilung werd al in 1921 opgericht om partijbijeenkomsten te beleggen maar later hield ze zich ook bezig met het intimideren van politieke tegenstanders. SA-leden werden ook wel aangeduid als “de bruinhemden”.

Schutzstaffel (SS)

De Duitse beschermingsdienst die direct gelieerd was aan de NSDAP en ingezet werd om angst aan te jagen en Joden op te pakken

Shoah (sjoa)

Dit betekent letterlijk ‘vernietiging’ of ‘ramp’. Het staat voor de vervolging en moord op Joden tijdens de Tweede Wereldoorlog.

Sippenhaftung

Sippenhaftung is een collectieve bestraffing van doorgaans onschuldige familieleden van een dader. Dat vond niet alleen plaats onder de mensen die slachtoffer van het Duitse regime waren maar ook onder de nazi's zelf.

Swastika

Dit ‘hakenkruis’ stond symbool voor het nazisme. Hitler misbruikte een oud godsdienstig symbool van hindoes en boedhisten. De swastika staat bijvoorbeeld afgebeeld op de voet van Boeddha. Het symbool komt echter ook voor op christelijke grafmonumenten bij Rome en op Griekse en Romeinse mozaïekvloeren.

U-Boot

‘*Unterseeboot*’, onderzeeboot van de Duitsers.

V1 en V2 en V3

De V1, Vergeltungswaffe 1 (vergeldingswapen) was eigenlijk ontworpen als een luchtafweerbom maar werd al snel ingezet als aanvalsbom. De vliegende bom had een motor die ontstak als de druk rondom de raket een bepaalde waarde had. Op basis van de hoeveelheid kerosine en afstand konden de Duitsers redelijk nauwkeurig de raketten neer laten komen.

De V2 was zijn opvolger en werd geen vliegende bom maar een raket genoemd. De V3 was een kanon dat zware bommen kon afschieten.

V-E-Day

De dag dat Europa officieel bevrijd werd verklaard, 8 mei 1945.

V-J-Day

De dag dat Japan officieel verslagen was door de Amerikanen, 15 augustus 1945.

Vichy-Frankrijk

Deels was Frankrijk bezet gebied, maar in het zuiden was een groot gebied onder controle van maarschalk Pétain die openlijk sympathiseerde met de nazi's. Pétain leidde het land tijdens de Tweede Wereldoorlog. Er werden veel Joden uitgeleverd aan de Duitsers, diverse overheidsinstanties werkten daaraan mee.

Waffen SS

De militaire tak van de SS.

Wannsee-conferentie

Op 20 januari 1942 kwamen nazi's en hoge Duitse ambtenaren bijeen in een villa aan de Duitse *Grosse Wannensee*, niet ver van Berlijn, om te bespreken hoe ze de Joden het snelst konden uitroeien. Besloten werd om vernietigingskampen in te richten met gaskamers en verbrandingsovens.

Weerwolf

In 1944 droeg Hitler Joseph Goebbels op om een groep strijders samen te stellen die aanslagen moesten plegen achter de linies van de geallieerden. De weerwolven werden geen succes omdat velen werden opgepakt en daardoor het moreel onder anderen tot een dieptepunt zank.

Wehrmacht

De complete Duitse defensiemacht: de Landmacht (*Heer*), Luchtmacht (*Luftwaffe*) en Zeemacht (*Kriegsmarine*).

Westwall

Duitse verdedigingslinie van ruim 600 kilometer langs de Nederlandse, Belgische, Luxemburgse en Franse grens. De geallieerden noemde deze de Siegfriedlinie. In de Eerste Wereldoorlog hadden de Duitsers een verdedigingslijn die zo heette.

Bibliografie

Hieronder vindt u een selectie van algemene werken over het interbellum, die de leerlingen kunnen helpen bij het uitdiepen van het thema. Daarbij komen dan nog referenties over onderwerpen die in de tentoonstelling minder aan bod komen.

Woordenboeken

Paul ARON & José GOTOVITCH (dir.),

Dictionnaire de la Seconde Guerre mondiale en Belgique.

Bruxelles: André Versaille, 2008.

Isabelle BOURNIER & Marc POTTIER,

Atlas de la Seconde Guerre mondiale, Bruxelles, Casterman,

2006.

I.C.B. DEAR,

The Oxford Companion to World War II, Oxford-New York

University Press, 2001.

Philippe MASSON (dir.),

Dictionnaire de la Seconde Guerre mondiale (2 vol.). Paris,

Larousse, 1979-1980.

Monografieën

Antony, BEEVOR

The Second World War, London, 2012.

Crete – The Battle and the Resistance, London, 1990.

Stalingrad, London, 1998.

Berlin: The Downfall, 1945, London, 2002.

Chris, BELLAMY

Absolute War, Soviet Russia in the Second World War, London,

2007.

Marnix, BEYEN

Oorlog en verleden. Nationale geschiedenis in België en

Nederland, 1938-1947, 2002.

J. BOURKE,

The Second World War: A people's History, Oxford, 2001.

Christopher BROWNING,

Des hommes ordinaires: le 101e bataillon de réserve de la police

allemande et la Solution finale en Pologne. Paris, Tallandier,

2007.

- Haruko Taya COOK & Theodore F. COOK,
Japan at War, 1993.
- Albert, DE JONGHE
Hitler en het politieke lot van België, 1972.
- Luc DE VOS en Frank, DECAT,
Mei 1940, van Albertkanaal tot Leie, 1990.
- Luc, DE VOS,
De bevrijding. Van Normandië tot de Ardennen, 1994.
- Wannes DEVOS & Kevin GONY,
Oorlog, bezetting, Bevrijding. België 1940-1945, Tielt, 2019.
- Bruno, DE WEVER,
Greep naar de macht. Vlaams-nationalisme en Nieuwe Orde: het VNV, 1933-1945, 1994.
- Adrian, GILBERT,
POW: allied prisoners in Europe, 1939-1945, Londres, John Murray, 2006.
- José GOTOVITCH et Jules GÉRARD-LIBOIS,
L'an 40 : la Belgique occupée, Bruxelles, CRISP, 1971.
- Ian, KERSHAW,
Hitler 1889-1936: Hubris, London, 1998.
Hitler, 1936-1945: Nemesis, London, 2000.
- Hein A.M., KLEMMANN,
'Waarom honger in Europa in de Tweede Wereldoorlog?' in DE KEIZER, Madelon e.a. (red)., *Thuisfront. Oorlog en economie in de twintigste eeuw*, 2003.
- Ruth LEISEROWITZ,
Von Ostpreussen nach Kyritz. Wolfskinder auf dem Weg nach Brandenburg. Postdam, 2003.
- Primo LEVI,
Is dit een mens, Meulenhoff, 2010.
- Alie NOORLAG,
Een leven lang gezweven. Getuigenissen van voormalige NSB'er en hun familie. Amsterdam: Profiel Uitgeverij.
- *Reflections, IWM Holocaust Exhibition Teachers' Guide*, London, 2000.
- Aline SAX,
Voor Vlaanderen, Volk en Führer. De motivatie en het

wereldbeeld van Vlaamse collaborateurs tijdens de Tweede Wereldoorlog. 1940-1945. Antwerpen, Manteau, 2012.

Bärbel SCHMIDT,

Geschichte und Symbolik der gestreiften KZ-Häftlingskleidung,
Dissertation, Universität Oldenburg, 2000

URL: <http://oops.uni-oldenburg.de/volltexte/2000/440/>
(29/05/2012).

Peter SCHRIJVERS,

De hel die Europa heet. Amerikaanse frontsoldaten in de Tweede Wereldoorlog. Amsterdam, Manteau, 2003.

Pieter SERRIEN,

Zo was onze oorlog. Getuigenissen over de Tweede

Wereldoorlog in België. Antwerpen: Manteau, 2014, p.163.

Wandelen in Mortsel. Historische wandeling Bombardement 5 april 1943. Mortsel, 2009, p.4.

Elke dag angst. De terreur van de V-bommen in België (1944-1945). Antwerpen, 2016.

Anneleen SPIESSENS,

“Gekleurd verleden: over geschiedenis, herinnering en mythe.”

In *Témoigner – entre Histoire et Mémoire*, 2011 (consulté en ligne www.auschwitz.be en septembre 2017), p.119.

Veerle VAN DEN EECKHOUT ,

Twintig Ninoofse vrouwen en de repressie na de Tweede

Wereldoorlog. De rol van de getuige en de verdachte in

repressieonderzoeken na de Tweede Wereldoorlog, RUG, 2009.

Jan VELAERS & Herman VAN GOETHEM,

Leopold III, de Koning, het Land, de Oorlog, Lannoo, 1994, p.

329.

Etienne VERHOEYEN ,

België bezet 1940-1944, Brtn, 1993.

Het pedagogische aanbod van het WHI

GELEIDE BEZOEKEN: aangepast aan elk niveau. Groepen van max. 15 of 25 leerlingen, naargelang het thema : 70 € (week) – 80 € (weekend)

Mogelijke thema's: algemene rondleiding, de middeleeuwen, België in de 19e eeuw, het interbellum, de Eerste Wereldoorlog, de Tweede Wereldoorlog, vliegtuigen, museologie, propaganda, dynastie, internationaal humanitair recht, ...

ANIMATIES: voor een verjaardag of een namiddag met vriendjes.

De animatie belicht de collecties op ludieke en interactieve wijze.

Groepen van max. 15 kinderen: 85 € (week) – 95 € (weekend)

Mogelijke thema's: Missie Regenboog, Op de vleugels van de wind, Beestig!, Ridder in de middeleeuwen, Pas op! Propaganda.

PEDAGOGISCHE DOSSIERS: dossiers voor de leerkrachten en vragenlijsten voor de leerlingen om een bezoek aan het Koninklijk Legermuseum voor te bereiden, te begeleiden en af te ronden. Gratis te downloaden op onze website www.klm-mra.be, rubriek Uw bezoek/Educatie/Pedagogische dossiers:

- voor het lager onderwijs: De dynastie, Leven en dood in de loopgraven van de Eerste Wereldoorlog, Als stenen konden spreken, De geschiedenis van de luchtvaart, Interbellum, De Tweede Wereldoorlog
- voor het middelbaar: Als stenen konden spreken, Propaganda, Internationaal humanitair recht, Het interbellum, De Tweede Wereldoorlog

SPELBLAADJES: gratis te downloaden op onze webstek, om de permanente collecties en de tijdelijke tentoonstellingen spelenderwijs te verkennen.

Mogelijke thema's: De 19^e eeuw, De Tweede Wereldoorlog, De luchtvaart, Antarctica, #100Masters, Geocching.

REIZENDE TENTOONSTELLING: Nodig de geschiedenis uit in uw school of gemeente! We beschikken over zes reizende tentoonstellingen over verschillende onderwerpen die u kunt uitlenen. De prijs bevat de verzekering, het transport en het opstellen. Wij komen dan de tentoonstelling van uw keuze opbouwen.

Naargelang de tentoonstelling kunt u ook beroep doen op onze

ervaren gidsen. Ze begeleiden op een interactieve manier groepen door de tentoonstelling. Wilt u ook een van de tentoonstellingen in uw school of bij u in de buurt, aarzel dan niet om ons te contacteren!

Thema: Verzet in Europa, Deportatie

Info en reservatie: 02 737 78 23 of herinnering@whi.be

EEN BEZOEK AAN DE SITE BREENDONK

Van september 1940 tot september 1944 verbleven zo'n 3.600 gevangenen in Breendonk. Als gedenkteken is het Fort van Breendonk, een van de best bewaarde kampen in Europa, symbool voor het lijden en de dood van alle slachtoffers van het nazisme.

Info en reserveringen: <http://www.breendonk.be>

EEN BEZOEK AAN DE SITE BASTOGNE BARRACKS

Sinds 2010 is er het Interpretatiecentrum van de Tweede Wereldoorlog in Bastenaken ondergebracht. Het parcours bestaat uit een reeks tentoonstellingsruimten en een aantal plekken die een belangrijke rol speelden in de Slag om de Ardennen, zoals de kelder van Mc Auliff of de eetzaal waar de kerstmaaltijd werd gehouden. U kunt ook een bezoek brengen aan het 'Vehicle Restoration Centre', waar de pantsers van het WHI een nieuw leven beginnen.

Bastogne Barracks, Quartier Slt. Heintz - Rue de la Roche 40 - 6600 Bastenaken

Bezoek op reservatie: 0032(0)61/24 21 24 of bb.whi@skynet.be

Duur: ongeveer 2 uur

<https://www.warheritage.be/fr/sites>

<http://www.bastognebarracks.be/>